

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANA BİLİM DALI

CEVRİ DİVANI'NDAKİ TARİHİ VE EFSANEVİ
UNSURLARIN TESBİTİ VE İŞLENİŞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Ömer İNCE

TEZ DANIŞMANI
Yard. Doç. Dr. İlhan GENÇ

OCAK - 1992

İ Ç İ N D E K İ L E R

Önsöz	1
Cevrî, Hayatı ve Edebî Kişiliği.....	6
Eserleri	10

I. BÖLÜM: TARİHİ SAHSİYETLER

A - KENDİLERİNE ŞİİR SUNULAN TARİHİ SAHSİYETLER

I - OSMANLI PADİŞAHLARI

1- Sultan Dördüncü Murad	14
2- Sultan İbrahim Han	27
3- Sultan Dördüncü Mehmed	35

II - OSMANLI DEVLET ADAMLARI

1- Abdullah Efendi (Sarı)	39
2- Abdurrahman Efendi (Zirek-Zade)	41
3- Abdülaziz Efendi (Karacelebi-Zade)	42
4- Ahmed Paşa (Hezarpare)	47
5- Bahai Efendi	52
6- Bayram Paşa	56
7- Bedri-i Enderuni	59
8- Canpolad-Zade	60
9- Emir Çelebi	62
10- Hacı Muhammed (Tabip)	64

11- Halil Paşa (Erzurum Valisi)	65
12- Hasan Ağa	66
13- Hasan Halife	67
14- Haydar Paşa	68
15- Hüseyin Efendi (Maan-Zade)	72
16- Hüsrev Paşa	73
17- İbrahim Efendi (Ruznameci)	76
18- İbrahim Paşa (Defterdar)	78
19- İlyas Paşa	79
20- Kudsi-zade	83
21- Mahmud Efendi (Karacelebi-Zade)	85
22- Muhammed Paşa (Diyarbakırlı)	90
23- Muhammed Paşa (Sofî)	94
24- Muhammed Paşa (Sultan-Zade)	97
25- Muhammed Ağa (Fethi-Zade)	102
26- Musa Paşa	103
27- Mustafa Ağa (Tekelü)	108
28- Mustafa Paşa (Siyavuş Paşa-Zade)	108
29- Rıdvan Ağa	113
30- Salih Paşa	113
31- Siyavuş Ağa	119
32- Yahya Efendi (Şeyhü'l İslam)	120
33- Yusuf Ağa	122

B - ŞİİRLERDE ADI GEÇEN TARİHİ ŞAHŞİYETLER

I - PADİŞAHLAR ve DEVLET ADAMLARI

1- Ayaz	124
2- Cengiz	124
3- Hülagu	125
4- Nizamü'l-Mülk	126
5- Sencer	127

II - ŞAİRLER

1- Attar	128
2- Baki	128
3- Cami	129
4- Enveri	130
5- Feyzi-i Hindistani	131
6- Firdevsi	131
7- Hafız	132
8- Hakani	133
9- Hassan	134
10- Hatem	135
11- Hayli	136
12- Kaşani (Muhtesem Kaşani)	137
13- Lütfi	138
14- Nef'i	138
15- Nizami	139

16- Ruhi	140
17- Sa'di	141
18- Selman	142
19- Senai	143
20- Urfi-i Sirazi	144
21- Vassaf	145

III - ALİMLER

1- Buhari	146
2- Cafer-i Sadık	147
3- Cürcani	148
4- İmam Azam	149

IV - FİLOZOFLAR

1- Aristo	150
2- Eflatun	151
3- Pisagor	153
4- İbn-i Sina (Ebu Ali)	153

V - SANATKARLAR

a) MÜSİKİ İLE İLGİLİ OLANLAR

1- Acem Ramazan (Tanburi)	155
2- Ahmed-i Miskali	155
3- Ali Ağa	156

4- Avvad (Udi) Muhammed	157
5- Derviş Ömer (Hanende)	157
6- Derviş Yusuf (Neyzen)	157
7- Hüseyin (Kemani)	158
8- İbrahim (Çeng-nevaz)	158
9- Muhammed (Çügürçi)	159
10- Mustafa (Hanende)	160
11- Mustafa (Kemani)	160
12- Seyyid Hasan (Tanburi)	160
13- Süleyman (Kavval)	161
14- Vehbi (Hanende)	161

b) RESİMLE İLGİLİ OLANLAR

1- Bihzad	162
2- Mani	163

c) DİĞERLERİ

1- Samiri	163
-----------------	-----

II. BÖLÜM : ŞİİRLERDE ADI GEÇEN DİNİ ŞAHŞİYETLER ve UNSURLAR

A - PEYGAMBERLER

1- Hz. İdris	165
2- Hz. Nuh	166

3- Hz. İbrahim	168
4- Hz. Yusuf	170
5- Hz. Eyyüb	172
6- Hz. Musa	173
7- Hz. Süleyman	174
8- Hz. İlyas	176
9- Hz. İsa	177
10- Hz. Muhammed	179

B - HALİFELER

1- Hz. Ebu Bekir	185
2- Hz. Ömer	185
3- Hz. Osman	186
4- Hz. Ali	187

C - SOFİLER

1- Bistami (Ebu Yezid Tayfur bin İsa)	188
2- Bîşr-i Hafi	189
3- Cüneyd-i Bağdadi	189
4- Hacı Bektaş-ı Veli	190
5- Edhem (İbrahim bin Edhem)	190
6- Mevlana Celaleddin Rumi	191
7- Şems-i Tebrizi	194
8- Şibli	195
9- Veysel Karani	196
10- Zü'n-nun	197

D - DİĞER DİNİ ŞAHISLAR

1- Cafer-i Tayyar	198
2- Hızır	198
3- Lokman	201

E - BÜYÜK MELEKLER

1- Cebrail	202
2- Mikail	204

F - DİĞER DİNİ UNSURLAR

1- Beyt-i Mamur	205
2- Elest (Bezm-i Elest)	205
3- Kadr	206
4- Levh-ı Mahfuz	207
5- Mirac	208
6- Tuba	209
7- Tufan	210

III. BÖLÜM : ŞİİRLERDE ADI GEÇEN TARİHİ-EFSANEVİ SAHŞİYETLER ve UNSURLAR

A - TARİHİ-EFSANEVİ SAHŞİYETLER

1- Asaf	211
2- Behram	212

3- Cemsid	213
4- Dara	216
5- Feridun	217
6- Hürmüz	219
7- Hüsrev	219
8- Iskender	221
9- İslam Giray	224
10- Kahraman	225
11- Keyhüsrev	226
12- Kısra (Enuşirvan)	226
13- Kubad	227
14- Neriman	228
15- Rüstem	229
16- Sam	232
17- Şapur	233
18- Zal	233

B - HİKAYE KAHRAMANLARI

1- Ferhad	234
2- Leyla	235
3- Mecnun	236
4- Sirin	237
5- Vamık	238
6- Züleyha (Zeliha)	239

C - HİKAYE ve EFSANE İLE İLGİLİ UNSURLAR

1- Ab-ı Hayat	240
2- İrem	241
3- Efsanevi Kuşlar	
a) Anka	242
b) Hüma	242
c) Si-Murg	243
4- Şayegan	244
5- Zemzem	244

IV. BÖLÜM : ŞİİRLERDE ADI GEÇEN DİĞER UNSURLAR

A - ESERLER

a) DİNİ-MİMARİ ESERLER

1- Kabe	245
2- Mescid-i Aksa	246

b) DİNİ ve EDEBİ ESERLER

1- Gülistan	247
2- Mahzenü'l-Esrar	248
3- Mantıku't-Tayr	248
4- Mesnevi	249
5- Mushaf	250
6- Şehname	251

B - KOZMİK UNSURLAR

1- Bercis	253
2- Hamel	254
3- Kehkeşan	254
4- Merrih	255
5- Nahid	255
6- Süha	257
7- Süreyya	257
8- Utarid	258
9- Zühal	259

C - COĞRAFI UNSURLAR

a) KAVİMLER

1- Acem	260
2- Ad	261
3- İsrailoğulları (Beni İsrail)	261

b) ÖLKELER ve BÖLGELER

1- Anadolu (Rum)	263
2- Budin	263
3- Çin	264
4- Firengistan	265
5- Girid	265
6- Horasan	266

7- Hutun	266
8- Irak	267
9- Mısır	268
10- Yemen	268

c) SEHİRLER

1- Aden	270
2- Bağdat	270
3- Batta (Batha), (Mekke)	271
4- Diyar-ı Bekr (Diyarbakır)	272
5- Haleb	272
6- Hayber	273
7- İsfahan	273
8- İslimye	274
9- İstanbul (Begkoz, Camluca)	274
10- Kahire	275
11- Kerbela	275
12- Kudüs	276
13- Necef	276
14- San'a	277
15- Şam	277
16- Yesrib (Medine)	278

d) NEHİRLER

1- Dicle	279
2- Fırat (Furat)	279
3- Nil	280
4- Sat (Sattü'l-Arab)	280

e) DAĞLAR

1- Tur	281
SONUÇ	282
DİFNOTLAR	285
BİBLİYOGRAFYA	294

Ü N S Ü Z

Türklerin islamiyeti kabullerinden itibaren din, kültür ve edebiyatlarında önemli değişiklikler olmuştur. Divan Edebiyatı; islamiyetin kabulünden sonra, mevcut edebi faaliyetlerin bir kısmının, yeni kültür tesiriyle değişip gelişmesi neticesi meydana gelmiştir.

Emile Faguet'e göre millet; çeşitli yönlerle birbirinden farklı insanlar topluluğudur. Milletlerin edebiyatları da mütecanis değildir. Bunun için toplumlarda, her zaman biri diğerinden farklı edbiyat söz konusudur. (1) Buna göre; Divan Edebiyatını zümre edebiyatı olarak kabul edip, milli edebiyatın içersinde saymamak ilmi gerçeklerle bağdaşmaz. İلمي araştırmalara dayanmayan yargılar subjektiftir. Yargı, gücünü tahlilden alır. Aksi halde; mesnedden yoksun böyle yargılara ilmin iltifatı da söz konusu olmaz. Bunun içindir ki ; Divan edebiyatına yönelen sübjektif yargılara karşılık olmak üzere, bu sahada yapılan tahlil araştırmaları en güzel cevaplardır.

Aynı zamanda bu çalışmalar, yapılacak sentezlere malzeme verecektir. Genç kuşaklara da, tanımadıkları bu edebiyatı, gerçeğiyle tanıttacak, onlarda yüksek bir edebi zevkin gelişmesinde yardımcı olacaktır.

XVII yüzyıl, İmparatorluğun sönen ihtişam parıltılarına

karşılık, edebiyatın geçmiş yüzyıllardan aldığı güç ve hızla yükselmesini sürdürdüğü bir asır olmuştur.

Çalışmamıza bu asrın ilk yarısında yaşamış, aynı zamanda hattat bir şair olan Cevri'nin divanını seçtik. Bu divanın Doç.Dr. Hüseyin AYAN tarafından " Cevri, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanın Tenkidli Metni " adıyla, Atatürk Üniversitesi Yayınları'nda; 583 No ile, Erzurum, 1981 tarihinde yayınlanan tenkidli basımın, Türkçe manzumelerini esas aldık.

Cevri Divanı'nı çeşitli yönleriyle incelemeye değer bulan Doç.Dr. Hüseyin AYAN (2) ve " Divan edebiyatı yeni araştırma çalışmalarına yönelmelidir." (3) diyen Prof.Dr. Orhan OKAY'ın sözleri bize; " Cevri Divanındaki tarihi ve efsanevi unsurların tesbiti ve işlenişi" adlı çalışmamıza yönelmede manevi güç vermiştir.

Çalışmamıza Cevri Divanı'ndaki manzumeleri analiz edip, konumuzla ilgili unsurları tesbit ve fişlemek suretiyle başladık. Daha sonra kendi içinde tasnif ettiğimiz bu unsurların iki suretle kullanıldığını gördük. Birincisi;divanda asıl, şiire konu olan, adlarına şiir söylenmiş unsurlardır. İkincisi ise; bu asıl unsurların açıklanıp bedii hale getirilmesi için kullanılan unsurlardır.

Daha sonra divanda kendilerine kaside sunulan şahsiyetler hakkında biyografik, ansiklopedik ve tarihi bilgiler derledik. Böylece şairin tanıttığı şahsiyetlerin, siyasi tarih

nazarındaki gerçek kimlikleri ile mukayese imkanını düşündük. Çalışmamızda, divandaki manzumeleri bir bütün olarak düşünmemize rağmen, kasidelerin işlenişine biraz daha ağırlık verdik. Çünkü kasideler, mücerretlik isnat edilen divan şairinin, gerçek hayatla alakası olan müşahhas örnekleridir.

Her sanatkar gibi divan şairinin de gerçekleri aynen ifade etmesi mümkün değildir. Esasen bilinen gerçeklerin aynen ifadesi, "Malumu i'lam etmektir" ki sanatın özüne de uygun düşmez. Kaldı ki böyle bir ifade sanat eserini okuyana da cazip gelmez. Bunun için sanatkar yeniden yorumlayan insandır. Sanatkar olayları, çevreyi sanat anlayışına uygun, sübjektif bir tarzda yeniden "ibda" eder. İnsana bedi bir zevk ve heyecan veren de, sanatkarın oluşturduğu ve ifade ettiği bu alemdir. Şairin kurduğu bu alemin fiziki duyularla anlaşılıp, değerlendirilmesi de mümkün değildir. Şair, okuyucusunu manzumesindeki kelimelerin delaletiyle, bu fizik ötesi aleme götürür. Bir sanatkar olarak şairin, sanatını meydana getirmede temel malzemesi, bir dilin anlaşma vasıtası olan kelimelerdir. Her şairin malzemesi budur. Şairleri birbirinden farklı kılan şiirlerinde kelimelere buldukları güzel ve orjinal manalardır. Bu güzel manaları aynı güzellikte edebi sanatlar içersinde sunmak hünerdir. Şairlerin kullandığı edebi sanatların başında teşbih gelir ki; Teşbih divan edebiyatının esasını teşkil eder. Şairlerin sanat güçleri, bu hüner ve teşbihi kullanmadaki kabiliyetleriyle yakinen alakalıdır. Sanatkarları bu yönlerle mukayese, ancak yapılacak tahlil çalışmalarıyla mümkündür.

Çalışmamızda elde ettiğimiz malzemeyi dört bölüm halinde topladık. Bunlar I) Tarihi Şahsiyetler II) Dini Şahsiyetler III) Tarihi-Efsanevi Şahsiyetler IV) Diğer Unsurlar. Daha sonra bu bölümleri kendi içlerinde tekrar tasnif ettik. Böylece divan şairlerinin ortak malzemesi olan unsurların Cevri tarafından nasıl işlendiğini araştırdık. Tesbit ettiğimiz tarihi ve efsanevi unsurların işlenişlerini göstermek üzere, örnek beyitler aldık. Beyitlerin alındıkları manzumeleri numaralandırarak gösterdik. Bu numaralandırmada Doç.Dr.Hüseyin AYAN'ın mezkûr eserindeki manzume, beyit ve sayfa numaralarını esas aldık. Mesela; (K.XII,B.4,s.82) Bu rakamların ilki, (K.XII) kaside numarasını (veya, G: Gazel, T.B.:Terkib-i Bend,T.:Tarih), ikinci rakam (B.4) beyit numarasını, üçüncü rakam (s.82) beytin geçtiği sayfayı göstermektedir.

Çalışmamızda tesbit edilen malzeme genellikle alfabetik olarak tertiplenmiştir. Ancak kendilerine kaside sunulan padişahlar, adı anılan peygamberler ve halifeler kronolojik sıralamayla ele alınmıştır.

Cevri'nin hayatı ve eserleriyle ilgili bir bölüm, çalışmamız kapsamına girmemekle beraber, faydalı olacağı düşüncesiyle, Doç.Dr. Hüseyin AYAN'ın mezkur eserinde verdiği bilgiler, özet olarak verilmiştir.

Genel olarak, Divan Edebiyatı sahasında yapılmakta olan, genel tahlil çalışmaları yanında, Klasik edebiyatımızın hususi yönleriyle de incelenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Az da olsa bu

tür çalışmaların yapılmakta oluşu bizi sevindirmektedir. Yapılan her çalışma geçmişe ışık tutacağı gibi, yeni çalışmalara da sevk verecektir.

Kusursuz bir çalışma yaptığımız iddiasında değiliz. Noksanlarımızın, iyi niyetimize binaen hoşgörüyle tenkidi, yeni çalışmalarımızda yol göstericimiz olacaktır.

Çalışmama rehberlik eden, müşküllerimi hallederek eserin tamamlanmasında yakın ilgi ve yardımlarını esirgemeyen, değerli hocam Yar.Doç.Dr. İlhan GENÇ'e teşekkürü borç bilirim.

BUCA - 1992

ÖMER İNCE

C E V R İ

A-) Hayatı ve Edebî Kişiliği :

Asıl adı İbrahim olan Cevrî, İstanbul'ludur. Cevrî'nin ailesi hakkında, tezkirelerde, edebiyat tarihlerinde ve araştırmalarda malûmat yoktur. (4) Cevrî'nin doğum tarihi tahminen 1005 H/ 1595 M. olarak düşünölmektedir.

İyi bir tahsil görmüş olan Cevrî, Mevlevî tekkelerinde sohbetlerde ve hattatların yanlarında bulunarak yetişmiştir. Bugün Divanı yanında kütüphanelerdeki pek çok eser, Cevrî tarafından istinsah edilmiştir. Cevrî geçimini de istinsah ettiği eserler karşılığında verilenlerle sürdürmüştür. Ancak hattatlığından kazandıkları ona müreffeh bir hayat getirmemiştir. Bu sebeple divan katipliği de yapmıştır. (5)

Cevrî hattıyla yazılan eserler, devletin ileri gelenleri arasında makbul olmuştur. Ayrıca bu eserler, devlet erkânı tarafından başkalarına da hediye olarak takdim edilmiştir.

Cevrî mevlevîlik tarikatine intisab etmiştir.(6) Rivayetler Cevri'yi değişik mevlevî şeyhlerine mensup olarak gösterirler. Divanda Cevrî'nin mevlevî olduğunu isbat edecek hususlar da mevcuttur. Divanın tertibinde na'ttan sonra Mevlana övgüsünün bulunması, mevlevî, sofi vasıflı şahıslar için söylediği kasidelerindeki samimi ifadeler Cevrî'nin mevlevîliğine

delildir.

Cevrî'nin ölümüyle ilgili rivayetler muhteliftir. Bunlardan biri, Cevrî ölümüne yakın günlerde dostlarından Abdulaziz Efendiyi haberdar ettikten bir-iki gün sonra ölmüştür. Cevrî mahallesindeki komşularıyla görüşmediğinden cenazesi de dışarıdan gelenler tarafından kaldırılmıştır. (7) (H.1065-M.1654)

Cevrî, sanat muhitinde yetişmiş bir insandır. Divan Edebiyatının canlı olduğu bir dönemde Cevrî , pek çok divan şairi ile arkadaş olmuştur. Yetiştigi mevlevi tekkelerinde de adı duyulmamış şairlerin olduğu düşünülmektedir. Hatta Cevrî'nin sohbetlerine devam etmiş olduğu Sarı Abdullah Efendi de, alim olduğu halde Abdî mahlasıyla şiirler yazmıştır. (8)

Cevrî, divan şairlerinin sahip olduğu bilgi ve kültüre sahip, bunun yanında tarikat mensubu olarak, tasavvuf ve tekke şiirine de vakıftır. Hattat olarak sanatkar bir ruha sahiptir. Şiirlerinde ; divan kültürü, tasavvuf ve sanatçı özelliklerini ölçülü bir şekilde kullanması onun özelliği olmuştur. Şiirlerinde Divan Edebiyatı geleneğinden ayrılmamıştır. Ancak Cevrî, şiirlerini sunduğu kişilerin sosyal seviyesine ve ilmi kariyerine göre ; manzumesinin dilini, mevzuunu ve asıl unsurunu bedi hale getirecek ; yardımcı unsurları özenle seçmiştir. Buna bağlı olarak Cevrî kasideye memduhunu övmek için edebi sanatların pek çoğundan da istifade etmiştir. Cevrî'nin kasidelerindeki teşbih unsurlarının İslami kaynaklardan veya İran mitolojisinden

seçilmesi, Cevrî'nin kaside sunulmasının sosyal mevkii ve mizacı ile ilgili tercihidir. Cevrî'nin bu özelliklerini gösterecek geniş örnekler çalışmamızda mevcuttur. Ancak bu şahsi tasarrufun yanında divan şiiri geleneğini de sürdürmüştür. Her Divan şairi, memduhunu görmek istediği ideal seviyede tahayyül edip övmüştür. Çünkü bunun aksine medhiye demek mümkün değildir. Şüphesiz bu övgüler memduh için her zaman uygun düşen vasıflarla da yapılmamıştır. Bu durumu da Divan şiiri geleneği içinde değerlendirmek gerekir.

Cevrî, divan şiirinin birçok nazım şeklinde başarılı örnekler vermiştir. Kolay ve her konuda şiir söyleyip, eser vermesi, sahip olduğu çok yönlü ve derin kültürü sebebiyledir.

Ayrıca, bir hattat olan Cevrî, hayali kavramları, müşahhas bir hale getirmede oldukça ustadır. Görmediği, Mısır, Yemen gibi beldeleri hayalinde canlandırmış, daha sonra muhayyilesindeki bu tabloyu kelimelerle ifade etmiştir. Manzumelerdeki zarif ve nazik uslubu onun bir çelebilik özelliği olarak düşünülebilir. Manzumelerini sahip olduğu kültür ve bilgi birikimini ifadeye imkan verecek vasıtalar olarak düşünmüştür. Tasavvufi düşüncelerini bütün manzumelerine yamak yerine, bu düşüncelerini derli toplu olarak " Akıl ile Arif" gibi kaside ve "Akl ile İşk" gibi terki-i bendde toplamıştır.

Cevrî, Nef'i'den etkilenmiş bir şair olmasına rağmen onun hezli ve hicvini almamıştır. Hakların da tarihin olumsuz

değerlendirmeler yaptığı şahıslar için bile kırıcı bir ifade kullanmamıştır. Cevrî'nin bu davranışını da "yaradılanı, yaradandan ötürü hoş gören " bir düşünce ile izah mümkündür.

Süphesiz bir XVII. yüzyıl divan şairi olan Cevrî'nin edebi kişiliğinde Fuzuli ve Baki'nin de tesiri vardır. Bunun yanında devrinin pek çok şairinin gazellerini de tahmis etmiştir. Cevrî, takdir ettiği şair, güzel bulduğu şiirlere nazireler, tahmisler yazmak suretiyle, takdir hislerini ortaya koymuştur.

Cevrî, musikiyle de ilgilenmiş bir şairdir. Saray hanendeleri için söylediği kaside ve muhtelif manzumelerinde sezilen musiki kültürü bunu ispatlar. Cevri mevlevi tekkelerinin kapalı çevresinde; tekkenin dört duvarı arasında yaşamış,yetişmiş bir insan değildir. Manzumelerindeki mevzu ve şekil çokluğu, eserlerindeki değişik konulara hakimiyeti, istinsah ettiği eserleri adeta yeniden te'lif etmesi onun çok yönlü kültür ve kişiliğinin sonucudur.

B-) E S E R L E R i :

1) DĪVĀN :

Cevrî'nin en önemli eseri şüphesiz Divanıdır. Cevrî, Divanını sağlığında tertip etmiştir. Çeşitli kütüphanelerde Cevri hattıyla nüshaları mevcuttur. Cevrî Divanının'da 84 kaside; 6 Mesnevi Kıt'a (3'ü Farsçadır); 5 Terkib-i Bend; 2 Terci'i Bend; 272 Gazel; 5 Matla; 124 Tarih (2'si Farsça); 33 Rubai (30'u Farsça); 7 Tahmis; 8 Tesdis vardır.

2) SELĪM - NĀME :

Cevrî, Bitlisli Şükrî'nin M.1523 de aynı adla yazdığı Mesneviyi M.1627 de, yaşadığı zamanın diliyle tekrar nazmetmiştir. Selim - nâme ile ilgili malumat da yoktur. Cevri, eserin başına bir mukaddime, münacat, na't ve sebeb-i te'lif yazmıştır.

Bitlisli Şükrî, Selim - nâme'yi Koçu Beg'in anlattıklarından nazmetmiştir. Yavuz Sultan Selim'in menkabeleşmiş ve *dilden dile dolaşan* hayatı, eserin konusunu teşkil etmiştir. Cevrî'nin yeniden nazmettiği bu eser, XVII. yüzyılın başarılı mesnevilerindedir.

3) HİLYE-İ ÇİHĀR-YĀR-I GOZĪN :

Cevrî'nin meşhur eserlerinden biridir. Oc defa basılmıştır. Eser; Münacat; Na't ve mukaddimededen sonra, Hz. Muhammed'in dört seçkin arkadaşının hilyeleri, ardından mesnevi, ve bir hatime ile biter.

Cevrî, Hakanî'nin Hilyesi'nden ilham alarak, hatta ona gıpta ederek, 145 beyitlik bu eseri meydana getirmiştir.

4) HALL-İ TAHKİKÂT :

Mevlana'nın Mesnevisinden seçilmiş, 40 beyte 5'er beyit ilave edilerek "Terkib-i Bend" tarzındaki bu eser meydana gelmiştir.

Cevrî, bu eserini 1648 M. de sadrazam olan Sofu Mehmet Paşa'ya sunmuştur. Eser 415 beyitten meydana gelmiştir.

5) AYNÖ'L - FOYŪZ :

Bu eser, Yusuf Sinecak Dede'nin "Cezire-i Mesnevi" adlı eserinin şerhidir. Bu eser de Mevlananın mesnevisinden seçilen 366 beyitten müteşekkildir. Esere, mevleviliğe mensup bir çok şair ve bilginlerce şerhler yazılmıştır.

Cevrî, bu eserini manzum olarak yazmıştır. Her beyte 5 Türkçe beyit ilavesiyle meydana gelmiştir. Cevrî bu eserini de Sofu Mehmet Paşa'ya sunmuştur.

6) MELHAME :

Cevrî'nin tanınmış eserlerinden biridir. Eser Selahaddin Yazıcı'nın 1408 M. de yazdığı Semsiyesi'nin Cevrî, tarafından tekrar nazmedilmesiyle meydana gelmiştir. Bu eser sebebiyle Cevrî, kendi bilgilerini de gösterme fırsatı bulmuştur.

Dili oldukça ağırdır. 3617 beyitten meydana gelen bu eser de çok okunmuştur.

7) NAZM-I NİYÂZ :

Cevrî, bu eserinde oniki ayın özelliklerini dile getirmiştir. 200 kadar beyitten meydana gelmiş bu eser mesnevi tarzında yazılmıştır.

8) MUAMMÂ RİSÂLESİ :

Cevrî'nin böyle bir eseri olduğu rivayet edilmesine rağmen bu güne kadar rastlanmamıştır.

9) MUFREDÂT-I TIP MANZÜMESİ :

Olduğu rivayet edilen bu esere de bugüne kadar rastlanmamıştır.

10) BEYÂN-I A'ÂDÂ-I ŞİFATHÂ-YI NEFS-I İNSÂNÎ :

Hakim Senai'nin öğrencilerinden Vecdi'nin " Me'hazü'n - Nüfus " tercemesi olduğunu söylediği bu eser, aralarda beyitler de bulunan bir nesirdir. Yeni Kapı Mevlevi - hanesinde "Ez-te'lifat-ı Merhum Cevrî Çelebi" kaydı olup 25 Recep 1187 H. de yazılmıştır.

I. BÖLÜM : T A R İ H İ S A H S İ Y E T L E R

A -) KENDİLERİNE ŞİİR SUNULAN TARİHİ SAHSİYETLER :

I. OSMANLI PADIŞAHLARI :

Cevrî Divanında, kendilerine şiir sunulmuş üç Osmanlı padişahı vardır. Bunlar IV. Murad (1623-40), Sultan İbrahim (1640-48) ve IV. Mehmed (1648-1687) dir.

XVII. yüzyıl, imparatorluk açısından, duraklamanın sancıları görülen bir asır olmuştur. İçte ve dışta yaşanan olaylar imparatorluğun geleceğini pek aydınlık göstermezken, saray bu sıkıntılara aldırmadan eski ihtişamlı hayatını "valide sultan"lar hakimiyetinde sürdürmeye devam etmiştir.(9)

Siyasî otoritenin zayıflaması, devletin gelir kaynaklarının azalışı, vergi toplamak için halka eziyet edilmesi sosyal hayatı bozmuştur. Sosyal hayatın bu bozulmasına karşılık edebi hayat, canlılığını korumuştur. Cevrî, adı anılan padişahlar yanında, devrin birçok devlet büyüğüne de şiirler sunmuştur.

1-) DÖRDÜNCÜ MURAD :

Cevrî Divanında kendisine kaside sunulan padişahların ilki IV. Murad'dır. Divanda bu padişah için yazılmış dört kaside ve altı mısralık "bâ-teklîf" yazılmış küçük bir kıta vardır.

Dördüncü Murad, amcası I. Mustafa'nın ruhi rahatsızlığı sebebi ile devlet işlerindeki başarısızlığı üzerine, devletin ileri gelenleri tarafından, askerinin de tasvibi ile küçük yaşta tahta çıkmıştır. (10) Dördüncü Murad'ın tahta çıkışında annesi Kösem Sultan'ın gayreti vardır. Küçük yaşta tahta çıkan Dördüncü Murad'ın ilk yıllar devleti içinde bulunduğu sıkıntı ve düzensizliklerden kurtarması mümkün değildir. Bu ilk yıllar devlet yönetiminde padişaha vesayet eden Valide Sultan ve Sadrazam'ın nüfuzu giderek artmıştır. Zamanla devlet işlerine intibak eden ve büyüyen padişaha bu vesayet ve etkili nüfuz ağır gelmiştir. Cevrî'nin ifadesi ile "kuvvetli bir irade" ve "dirayet"e sahip olan Dördüncü Murad, ara-sıra kıyafet değiştirip, şehrin sokaklarında, halk arasında dolaşarak, hadiselerin sırrına vakıf olmaya çalışır. Devlet idaresini bilfiil ele almak için de kendisini hazırlar. Durumun farkına varan Valide Sultan ve sadık adamları bu durumdan endişelenirler.

IV Murad devlete bilfiil hakim olduktan sonra kanun ve kurallara, ecdat geleneğine uyan davranışlarda bulunmamakla beraber memleketin dahili ve harici vaziyetini düzeltmeye muvaffak

olmuş ve cülusunda boş bir halde bulduğu hazineyi de doldurmuştur.(11) Devletin içinde bulunduğu düzensizlik, rüşvet, iltimas ve zorbalıktan kurtarmak için oldukça gayret sarf eden, bunu yaparken de zaman zaman acımasız davranan IV Murad devrinin alim, şair, nasir, hattat ve müşikişinaslarına, tarihçilerine de oldukça iyi ve lütüfkar davranmıştır.(12)

Kendisi de "Murādî" mahlasıyla şiirler yazan, etrafına topladığı şairlerin sohbetlerinden zevk alan IV. Murad, devrin meşhur alim ve şairlerinden Şeyhü'l-İslam Yahya Efendiyi, sözünün yanında huy ve davranışları itibariyle de beğenerek yanından ayırmamış; seferlere de beraberinde götürmüştür. IV Murad daha ziyade, yine devrin büyük şairi Nef'î'nin şiirlerini beğenmiş, sık sık Nefî'yi huzuruna çağırarak, zevk aldığı hicivlerini ve diğer şiirlerini kendisinden dinlemiştir.(13)

Divan Edebiyatı'nın Dördüncü Murad devrine rastlayan kısmı şairler ve münşiler bakımından oldukça zengindir. Nef'î, Şeyhü'l-İslam Yahyâ, Ganî-zâde Nadirî, Azmî-zâde Hâletî, Nev'î-zâde Ata'î, Cevrî, Sabrî, Rizâî, Nâilî, Fehîm, Bahâî Efendi...Vb. gibi şairler yanında; münşilerden Veysî, Nergisî ve Okçu-zâde Mehmet Şâhî sayılabilir. " Esrar Dede'nin kaydına göre; Nef'î, Cevrî ve Atâyî aynı zamanda arkadaşlırlar".(14) Cevrî, devrinin birinci sınıf hattatları arasında sayılmasına (15) rağmen, şairliği yönüyle devrin ikinci derece şairleri arasında kabul edilmiştir.(16)

Divan şiiri açısından ihtişamını kaybetmemiş olan XVII. asır, büyük şairlerin yetiştiği bir dönemdir. Her biri ayrı ayrı değer olan sanatkarların bir kısmı, meşhur ve büyük şairlerin gölgesinde kalmıştır. Cevrî de, bu şekilde Nef'î gölgesinde kalmış bir şairdir.(17) Ancak bu asırda XVI.yy. büyük şairleri Bakî ve Fuzulî mekteplerinin iyice teşekkül ettiği görülür. Cevri üzerinde Fuzuli ve Baki tesiri de vardır.(18)

Cevrî, Dördüncü Marad'a sunduğu medhiyesinde, genç padişahın tahta çıkışından duyduğu sevinci ifade etmiştir.

" Bir dilde yok ğamdan e \ddot{s} er, bir hâ \ddot{t} ıra gelmez keder"
(K.4,B.5a,s .66)

(Hiç bir gönülde üzüntüden iz olmadığı gibi kimsenin hatırına keder de gelmez)

Nef'î VI. Murad'a sunduğu kasidelerinde temin edilen huzurdan duyulan memnuniyeti:

" Zamânında añılmaz oldu nâmı düzd ü ayyaruñ
Meğer yâd ide 'âşık ğamze-i cādū-yı tannazı" (19)

(Zamanında dolandırıcının ve hırsızın adı anılmaz oldu,ancak aşıklar,sevgililerinin büyüleyici bakışlarından söz ederler.)

beytiyle ifade ederken, Cevri;

" Yok kimsede ğamdan gile şükr üzredür 'âşık bile"
(K.4,B.7-a)

(Kimsede üzüntüden bir sızlanma yok, aşık bile (haline) şükretmektedir) diyerek Dördüncü Murad devrini yüceltmıştır.

Cevrî'ye göre IV. Murad, üstün yaratılışlı bir insandır. Padişah hangi işe el atsa o işi başarıyla bitirmiştir. Sanattan anladığı gibi, sanat ve sanatkarları da koruyup gözetmiştir.

" Ol şeh ki tab^c-ı fâhiri her fennün oldı mähiri
Hem kâdr-ı nazm-ı şâ'iri idrak ü iz'ân eyledi.
(K.4,B.15)

(O öyle şerefli yaratılışlı bir sahtir ki, her konuda yetenekli oldu, hem şairlerin şiirlerinin kıymetini bildi, hem de onları anladı)

Divan Edebiyatın da padişahlar genellikle Hz.Peygamber'in hadisine istinaden (17) " Allahın yeryüzündeki gölgeleri" olarak kabul edilmişlerdir. Cevri de aynı inancı Dördüncü Murad için:

" Zıll-ı Hüdâ Sulţân Murâd Ol mâlik-i rûşd ü sedâd
Kim bahtını Rabbü'l-'ibâd dehre nigeş-bân eyledi"
(K.4,B.17,s .66)

(Doğru düşünceye ve hatasızlığa sahip Sultan Murad, Allahın (Yeryüzündeki) gölgesi olarak, ikbalini devrinin Allah kullarına bekçi etti.)

Cevrî, devletin ve milletin sıkıntılarını bitirecek bir kurtarıcı olarak düşündüğü Dördüncü Murad'ı " adalet" ve "Gücü" ile Hz. Süleyman'a benzeterek övmüştür. Cevri güçsüzleri de Hz.Süleyman karşısındaki karıncaya benzeterek övmüştür. Ancak onlara güç veren padişahın adaletidir.

" 'Adli Zāife fer virüp mūr-ı Süleymān eyledi"
(K.4,B.25'b,s .66)

(Adaleti zayıfa güç verip onun Süleyman'ın karıncası yaptı)

Fuat Köprülü, Dördüncü Murad için : " Yavuz'un sönük bir mukallidi ; "çılgın", "gaddar", "huysuz hükümdar" nitelendirmelerinde bulunur. Nihat Sami Banarlı, bu nitelendirmelere ilave olarak; "Kahramanlıkta büyük ceddine erişememiş", "sertlikte ölçüyü zulüm derecesine vardırılmış", "şiddetli padişah" vasıflarını eklemiştir.(21)

Cevri de; Dördüncü Murad'ın sertliğini kabul etmiş ancak bu sertliğin asiler için olduğunu söylemiştir.

" Kahrı cihān ser-keşlerin hāk ile yeksān eyledi "
(K.4,B.26-b,s .67)

(Kahrı dünyanın asilerini yerle bir etti)

Dördüncü Murad'ın sağladığı huzur ortamında, yeryüzünün cennete döndüğünü düşünen Cevri, oldukça mutludur.

"İyd oldı devr-i hurremi sūr itdi eyyām-ı gamı
Luffı riyāz-ı 'ālemi firdevs-i rıdvān eyledi."
(K.4,B.28,Sh.67)

(Gam günlerini, düğün gününe çevirdi. Sevinçli dönemi adeta bayram oldu. Lutfu dünya bahçesini bir cennet bahçesi etti.)

Cevri yeryüzünü cennete çeviren bu padişahı, eşsiz vasıflara sahip bir insan olarak övmüştür. Ancak böyle bir

insanın övgüsünü yapmanın zorluğunu ifade eder:

" Evşāfuña yođ kudretüm lāl oldı murğ-ı fikretüm,
Arturdı medhün hayretüm, 'aqlum perişān eyledi."
(K.4,B.45,s .68)

(Özelliklerini (dile getirmeye) gücüm kalmadı. Düşünce kuşum dilsiz oldu. Övgün hayretimi arttırıp, aklımı perişān eyledi.)

Cevrî, Dördüncü Murad'a Edirne seferi münasebetiyle sunduğu II. kasidesinde, padişahı daha mübalağalı bir dille övmüştür.

" Lev-ħaşe'llāh zihi pādīşeh-i ħaşm-endāz
Ki yeter bir nażar-ı heybet-i biñ şir-i nere."
(K.5,B.20, s.69)

(Haşmetli padişah ne hostur, maşallah ki onun bir heybetli bakışı bin erkek arslana bedeldir.)

Kasidenin nesib bölümü hükümdara dua ile başlamıştır. Ordunun büyüklüğü, düşmanın gönlünü titretecek kadar hasmetlidir. Bu ordu "rüy-ı zemini" adeta "maşer" yerine çevirmiştir, üslubun da bu büyüklüğü yansıttığı dikkati çekmektedir.

"Bu ne kudret, bu ne kuvvet bu ne ħimmetdür kim
Ĥađ naşib eylemiş ol pādīşeh-i dād-gere " (K.V,B.9, s.69)

(Bu ne kudret, bu ne kuvvet, bu ne himettir ki Allah; O Adaletli padişaha nasib etmiştir.)

Cevrî; kasidede padişahın sefer hazırlıklarını, "evvelâ", "sāniyâ" gibi sıralanış ifadeleriyle dile getirmiştir. Bu

ifadeler kasideyi daha tabii kılmıştır. Cevri'ye göre padişah yaptığı sefer hamleleriyle "dede" ve "babasına" "galip" gelmiştir. " Dünya mülkünün padişahı" olan Sultan Murad'ın gönlü "kaza ve kaderin sırrına" "ayna"dır. Mızrağının sivri ucu düşmana yürek çarpıntısı verir. Kılıcının yüzünü tuğlanın üzerine yazacak olsalar, tesirinden " sine-i düşmen" gibi parçalanır. "Korkusuz gönlünden" kuvvet alan; üzüntüyü tanımaz. "Pertev-i re'yi" idrake "nur-ı basar" olur. "Husn-i tedbiri" insanlara "hayret" verir. Neyi arzu etse "felek" emrine verir.

Nef'î'den sonra gelen divan şairlerinin pek çoğu, özellikle kaside vadisinde ondan etkilenmişlerdir.(22) Cevri'nin kasidelerinde dikkat çeken Nef'î tesirlerinden biri de teşbihlerdeki benzerliklerdir. Nef'î IV. Murad'a sunduğu kasidelerinde onun adaletini teshir için, tezat unsurlarının tenasübünden faydalanmıştır.

" Ger olsa intiżām-ı hüküm-i 'adl-i 'âleme sâri,
Olurdu mâde-âhuyile şîr-i ner zen ü şehver" (D.Sh.68)

(Eğer adaletinin düzeni dünyayı kaplayacak olsa, dişi ceylanla erkek arslan karı-koca olur.)

" Ger olsa feyz-i hüküm-i 'adl ü dâdî 'âleme şâmil
İderdi beççe-i kebk-i deri şehbâz ile bâzi." (D., Sh.78)

(Eğer sınırsız adaleti dünyayı kaplayacak olsa, kırmızı ayaklı (kınalı) keklik yavrusu akdoğanla oynar.)

Nef'î'nin "Ger olsa" kaydıyla yaptığı bu benzetmeler,

Cevrî'de bu kayıttan kurtulmuş olarak tekrarlanmıştır. IV. Murad'ın adaletiyle sağladığı huzur ortamını bir sofraya benzeten Cevrî, ezeli düşmanların bu sofrada yan yana bulunarak, padişah nimetlerinden istifade ettiklerini söylemiştir.

" Ne vilāyetde ki başı ide simāṭ-ı ʿadlin
Gök-i ḥūn-ḥār ile hem-sofra olur miş ü bere"
(K.5,B.29, s.70)

(Adaletin sofrasını hangi ülkede açsa, kan dökücü kurtla koyun-kuzu o sofrada beraber bulunur.)

Cevrî, IV. Murad'ı cömertliği yönüyle de mübalagalı bir şekilde övmüştür. " Nisan bulutlarına sermaye veren" "maden" ve "Kaynakların imdadına koşacak olan" da O'dur.

" Ma'den ü kâna kef'i desti iderse imdād,
Kimse el sunmaya yollarda yatan sîm ü zere."
(K.5,B.33, s.70)

(Kaynak ve madene elinin içi yardım ederse, yollarda duran altın ve gümüşe kimse elini uzatmaz.)

" Ebr-i nîsāna yem-i cūdı ki sermāye vire,
Ėark ider deşt ü der-i ʿālemi dürr ü gühere."
(K.5,B.32, s.70)

(Cömertliğinin denizi nisan bulutuna sermaye verecek olsa ki, alemin ovalarını ve kapılarını inci ve mercana boğar.)

Cevrî, Dördüncü Murad'a sunduğu kasidelerin üçüncüsünü , rahatsızlanan padişahın sıhhate kavuşması sevinciyle yazmıştır. Kasidede Cevri, kendi sevincini ifadeden ziyade

İslam aleminin duyduğu sevince tercüman olmuştur. Kaside de Sultan Dördüncü Murad, müslümanların halifesi olması sebebiyle, Hz. Muhammed'in bayrağına benzetilerek övülmüştür.

" Minnet Allâha yine husrev-i dîn-i Islâm,
 'Âlem-i Aḥmed-i Muhtâr gibi itdi kıyâm."
 (K.VI,B.1, s.70)

(Allaha çok şükür, İslam Dininin padişahı, yine Hz.Peygamberin bayrağı gibi ayağa kalktı.)

Cevrî, içinde duyduğu sevinci, çevresiyle paylaşmak istemiştir. Sıhhat haberini, "hasbahçe", "harem", "ayna" ve padişahın atlarına da müjdelemiş, eski günleri yad ederek sevinmiştir.

" Müjde ey bağçe-i hâşşa kim buldı yine,
 Serv'i gül-zâr-ı şerefle haremün zîver-i tām."
 (K.VI,B.7, s.71)

(Ey has bahçe, müjdeler olsun ki, şeref gülüstanının servi ile, harem kusursuz güzelliğini yine buldu.)

" Müjde ey ferş-i harem kim yine mir'ātuñda
 Oldı peydâ şerf-i maḫdem ile şuret-i kām."
 (K.VI,B.8, s.71)

(Müjde ey harem dairesi ki, (onun) teşrifiyle yine aynanda isteklerin sureti ortaya çıktı.)

Cevrî, Dördüncü Murad'ı İran tarihinin efsanevi kahramanlarına benzeterek övmüştür. Cevrî'ye göre padişah "Rüstem" dir. Ancak öyle bir "Rüstem" dir ki ;

" Nice Rüstem cesed-i Rüstemi lertzân eyler,
Rûhına gürz-i girânından irisşe peygâm."
(K.VI,B.10, s.71)

(Nasıl Rüstem! Ağır gürzünden ruhuna haber ulassa, Rüstem'in cesedi titrer.)

Beyit, Cevrî'nin mübalağasına örnek olacak şekildedir.

Cevrî, padişahı mukayese edecek bir kahraman bulamayınca onu her kahramanın bir özelliğiyle övmüştür. Dördüncü Murad ; "Sam" dır, adaletde "Faruk-ahkam"dır. "Dara-haşmet"tir, "Cem-mesned" bir hükümdardır. "Hikmet-danış", "Sa'd ahter"dir. Cevrî padişahın gazap anında mübalağalı bir üslupla dile getirmiştir. "Kahrı" bir " Berk-ı cihan-suz " dur." Onun en değersiz bir kıvılcımı, o kadar yakıcıdır" ki, tesirinden denizlerin hepsi, "kül ve perişan bulutlara" dönerler.

" Lutf"u ve "hıfz"ı ile de övülen padişah, "Süleyman'ı zaman"dır. "Kahrı" düşmanı titretirken, "adaletiyle" dünya sağlam olmuştur.

" Havf-ı şemşirün ile oldı perişân fitne
Virdün ol âteş-i sūzân ile dünyâya niżâm."
(K.VI,B.44, s.73)

(Fitne, kılıcının korkusuyla perişan oldu. Dünyaya o yakan ateşinle çeki-düzen verdin.)

Cevrî "pür-hüner" padişahı layıkıyla ifade edecek kelime bulamaz. " at'a binmede", "ok ve cirit atmada", "siir söylemede" usta olan padişahla " selâtin-i ıżâm" da övünür.

Divanda Dördüncü Murad için yazılan sonuncu kaside de padişahın Bağdat'ı feth edip İstanbul'a dönmesi üzerine sunulmuştur. Bu maksatla yazılan kasidede padişahın bu gelişinin her zamanki gelişlerden farklı olduğu "geldi" redifi kullanılarak ve zafer sevinci de bu redife yoğun biçimde yüklenerak söylenmiştir.

" Hüceste Fâtiḥ-ı kişver-küşâ ki nuşret ile
Dönüp 'Irak-ı 'Arab'dan ḫarab-künân geldi.
(K.VII,B.7, s.74)

(Şehirler açan kutlu fatih, Allahın yardımıyla, Irak-ı Arab'dan sevinerek dönüp geldi.)

Cevrî; bu kasidesinde de Bağdat'ın fethini; baştan sona, bir olay bütünlüğünde ele almıştır. Ordunun Bağdat'a varması, kuşatmanın yapılması çarpışma vaktinin gelmesi ve savaş, düşman askerinin aman dilemesi, Acem şahının vaziyetini görüp endişelenmesi ve göz yaşlarıyla durumu kabullenmesi, olayın cereyan ediş sırasındır.

" Olundu cenge 'azîmet o deñlü müddet kim
İrişdi 'avn-ı Hudâ fethine zamân geldi."
(K.VII,B.15, s.74)

(Cenk için yola çıkıldı, bir süre sonra Allahın yardımı erişti ve (Bağdat'ın) fethine zaman geldi.)

" Burûc-ı ḫal'ada yer yer sipâh-ı düşmenden
Dem-i veğâda şadâ-yı amân amân geldi."
(K.VII,B.16, s.74)

(Kale burçlarında, yer yer düşman sipahisinin vuruşma zamanında , aman! aman! sesleri geldi.)

" İşitdi şāh-ı Ācem bu peyām-ı cān-gāhı
O demde hātırına fikr-i hānümān geldi."
(K.VII,B.24, s.75)

(Acem şahı bu canyerinin haberini duydu, o sırada aklına saltanat düşücesi geldi.)

" Derūnı 'āteş-i sūzān-ı havfile pür olup,
Zemīne kaṭre-i eški şerer-feşān geldi."

(K.VII,B.29, s.75)

(İçi korkunun yakıcı ateşiyle dolup, yere kıvılcım saçan gözyaşı damlası düştü.)

Cevrî bu dört kasideden başka Bağdat'ın fethi için yazdığı manzum tarihte de bir kaside anlayışı gütmüş ve manzum tarihi övgü maksadıyla kullanmıştır. Divandaki tarihlerin pek çoğu "ba-teklif" yazıldığı halde, Bağdat'ın fethi için söylenmiş tarihte bu kayıt yoktur. Bu manzum tarih, hadisenin ele alınışı ve dış özellikleri itibariyle kasideye benzer.

Cevrî, oldukça kalabalık ordunun Bağdat'a ulaşmasını:

"Tutdı şahrāyı şerar-ı na'l-i esbān-ı sipāh
Oldı reşk-i āsumān-ı pür-kevākib ol sevād."
(T.VII,B.4, s.288)

(Sipahilerin atlarının nal kıvılcımları sahrayı tuttu.O, karanlık yıldız dolu göğün kıskançlığı oldu.)

Savaşın "kırkıncı" günü, artık "ceng ile Bağdat alınmaz" derlerken, "Rüstem-nijad" şahlar şahı "zarb" ile Bağdat'ı

almıştır.Savaş oldukça zor ve kanlı geçmiştir.Ancak dünyaya yayılan "müjde-i feth u zafer"le herkesin gönlü sevinçlidir.

"Geçdi cümle asker-i şâh-ı Acem şemsîrden,
Oldı Nehr-i Dicle gark-ı hûn-ı erbâb-fesâd."
(T.VII,B.9, s.288)

(Acem şahının askerlerinin hepsi kılıçtan geçti.Dicle Nehri, fesad kişilerin kanlarına gark oldu.)

Böylece Bağdat, "zarb ile" feth edilmiş ve "mülk-i Irak" "Rafizi"lerden kurtarılmıştır.

Cevrî,"Muradî" mahlasıyla şiirler yazan padişah için söylediği kasidelerinde oldukça titiz davranmıştır.Dördüncü Murad'ın mizacına uygun kelimeleri, orijinal benzetmeler içinde kullanmıştır.Cevrî; kasidelerinde övdüğü kişiye adeta hayrandır."Barek'allah", "Şad barak'allah","zihi","habbeza" gibi hayranlık ifade eden kelimeler, üslûba samimiyet vermiştir.Cevrî, hissettiği samimi duygularını çevresiyle paylaşma arzusunu göstermiştir.Bu çevre, insanlar olabileceği gibi, pekala bir bahçe, odalar veya diğer yaratıklarda olmuştur.Mübalağalarında aşırıya kaçtığı yerler olmasına rağmen Cevrî, konunun gerçeklerinden uzaklaşmamıştır.

2-) SULTAN İBRAHİM HAN :

Cevrî Divanında kendisine kaside sunulan padişahlardan ikincisi de Sultan "İbrahim"dir.Divanda Sultan İbrahim için söylenmiş dört kaside mevcuttur.

Sultan İbrahim, kardeşi IV.Murad'ın vefatı üzerine yirmi beş yaşında tahta geçmiştir. Şehzadeliği sırasında, kardeşlerinin öldürülmesi, kendisinin öldürülme endişesi ruhi yapısını bozmuştur.(23) Bu yüzden oldukça sinirli, dar düşünceli ve aceleci olan padişah, zaman zaman şuursuzca verdiği emirlerinin derhal yapılmasını isteyen bir insan olmuştur.(24)

Dördüncü Murad'ın tesis ettiği huzur ortamında tahta geçen padişahın ruhi zayıflığı, saltanatın ilk yıllarında Sadrazam Kemankes Kara Mustafa Paşa'nın iyi yönetimiyle bir süre problem olmamıştır.Ancak devlet işlerinde ciddiliği ve dürüstlüğüyle bilinen sadrazamın katlinden sonra, devlet idaresindeki huzur ve istikrar da bozulmuştur.(25)

Cevrî Divanı'nda Sultan İbrahim'e sunulan ilk kaside bir nevruziyedir.Ancak "nev-ruz" bir nesib mevzuu olmakdan çok bir sembol olarak kullanılmıştır. Redif olan bu kelime; Sultan İbrahim döneminin methi ve kasideye hakim duygunun ifadesine vasıta olarak kullanılmıştır. Her beytin sonunda kelime, mutluluk ve sevince yöneltici bir ifade olarak tekrarlanmıştır. "Nev-ruz" kelimesiyle yeni padişah, temsili istiare içinde düşünülmüştür.

"Subh-dem sa'sa-i mihr degüldür görinen
Çıkdı şevketle giyüp hıl'at-ı dībā nev-rüz."
(K.VIII,B.2, s.76)

(Sabah vakti görünen güneşin parıltısı degildir. Canfes kumaştan
elbise giyip ululukla nev-ruz çıkmıştır.)

"Nev-bahār irdi yine cennete döndü gül-zār
Eyledi her şeceri sidre vü tūbā nev-rüz."
(K.VIII,B.6, s.76)

(İlk bahar geldi, gül bahçesi yine cennete döndü. Nev-ruz her
ağacı bir Sidre ve Tuba eyledi.)

Beyitte "nev-bahar" ve "nev-ruz" kelimeleri birlikte
kullanılmıştır. Bu işlenişle iki kelime, ayrı manalara imkan
verecek şekildedir. Buna benzer bir diğer beyit:

"Geh gele 'İd-i mübārek irişe faşl-ı bahār
Zīnet ü fer vire dünyāya hūşūsā nev-rüz."
(K.VIII.,B.9, s.76)

(Bahar mevsimi erişip, mübarek bayram geldiği zaman nev-ruz,
dünyaya zinet ve parlaklık versin.)

Cevrî, "mutluluk devri" olarak ifade ettiği dönemin, Sultan
İbrahim'e de "hurrem" olmasını temenni etmiştir.

Sultan İbrahim için söylenmiş ikinci medhiyede Cevri, Sultan
Murad medhinde söylediği beyitlerin benzerlerini kullanmıştır. IV
Murad için :

"Gelince şevket ü haşmetle taht-gāha yine
Diye zamāne Süleymān-ı ins ü cān geldi."
(K.VII .,B.40)

(Büyüklik ve ihtisamla tahtına geldiğinde, zamane insanların ve cinlerin Süleyman'ı geldi desinler.)

söylenen bu beyit, Sultan İbrahim için söylenen medhiyede şu şekildedir.

" Cümleden ammā kemāl-i kudretin izhār idup
Ol Süleymān-ı zamān ol pādīşah-ı ins ü cān."
(K.IX,B.11, s.77)

(İnsanların ve cinlerin padişahı, zamanın Süleymanı, herkesden fazla olan gücünün derecesini gösterdi.)

beytiyle, benzer şekilde tekrarlanmıştır.

Kasidede Cevri⁴, Baki'ye olan ilgisini, onun söyleyişlerini hatırlatan beyitlerde hissettirmiştir. Baki'nin meşhur ; (26)

" Āvāzeyi bu 'āleme Dāvūd gibi sal
Bākī kalan bu kubbede hoş bir sadā imiş."

beytini, Cevri Sultan İbrahim'i överken;

" Saldı āvāze yedi iqlīme ferr ü şevketi
Doldı sıyft-ı şavletinden serbe-ser mülkü cihān."
(K.IX,B.9, s.77)

(Cesareti ve göz alıcı görünüşü her tarafa nam saldı. Dünya ve ülke baştan başa hücumunun şöhretiyle doldu.)

beytiyle yeniden ifade etmiştir.

Kasidede Sultan İbrahim " sahib-kıran", "kavi-bazu" gibi özelliklerinin yanında "şecaat", "salabet" ve "mehabet" gibi vasıflarla da övülmüştür. "Sahib Kemal" olan Sultan İbrahim, "Cabük-inan" bir at sürücüsü ve cirid oyunlarındaki ustalığı ile

de övgüye değer bulunmuştur. Ancak bu kaside I kasideye göre konu ve üslup yönünden daha zayıf görülmektedir.

Cevrî, Sultan İbrahim'e sunduğu üçüncü kasidesini padişahın şeh-zadeleri için söylemiştir. Kasidede hanedan bir gül bahçesine benzetilmiş, şeh-zadeler de bahçenin gonca ve güllerine teşbih edilerek övülmüştür.

" Nażar etmiş bu hānedāna Hūdā
Dāyimā tāze bir gülistāndur."

(K.X,B.3, s.78)

(Allah bu hanedana itibaretmiş. (Bu sebeple) daima taze bir gül bahçesidir.)

" Eksük olmaz hemīşe gonçeleri,
Gülleri her zaman da handāndur."

(K.X,B.4, s.78)

(Goncaları hiçbir zaman eksik olmadığı gibi, gülleri de her zaman sevinçlidir.)

Cevrî, şehzadeleri överken, veliaht olan şehzade Mehmed'e "Sultan" ünvanını kullanmış, küçük şehzadeler için de, "Han" ünvanı kullanılmıştır. Bütünüyle şehzadeler birbirinden ayrılmayıp, hepsi tac ve tahtı süsleyen bezek olarak övülmüştür.

" Ol şehinşeh ki şeh-zādeleri
Zīver-i taht u tāk-ı hākandur."

(K.X,B.13, s.78)

(O şahlarşahi ki; şehzadeleri tahtın ve hakanın tacının süsüdür.)

Övülen şehzadeler arasında büyük yaş farkı yoktur. Medhiyede adı geçen beş şehzadenin en büyüğü ile en küçüğü arasında iki sene sekiz aylık bir yaş farkı vardır.(27) Bunun için şehzadelerle ilgili övgüler, daha çok bunların nüranilikleri, nazardan korunmaları gibi her küçük çocuk için duyulan muhabbet ve endişeler hususunda olmuştur.

" Çeşm-i bed değmesün diyü her gün,
Üstüne âfitâb lertzândur."

(K.X,B.22, s.78)

(Nazar değmesin diye hergün güneş üstüne titremektedir.)

Cevrî, en son doğan şehzadenin bir kış günü doğmasına rağmen, etrafa nasıl bir bahar tesiri yaptığını şu beytiyle ifade etmiştir:

" Kâdemi dehri nev-bahâr itdi
Gerçi kim mevsim-i zemistândır."

(K.X,B.34, s.78)

(Gerçi kış mevsimidir ancak, onun teshrihi mevsimi ilkbahar etti.)

Şehzadeleri överken, aralarında tercihte bulunmamaya itina göstermiş, hepsini aynı gülün goncaları olarak övmüştür.

" Cümlesi bir nihâl gonçesidür
Cümlesi bir biriyle yek-sândur."

(K.X,B.40, s.79)

(Hepsi aynı fidan goncasıdır, hepsi bir biriyle aynıdır.)

Sultan İbrahim'e sunulan dördüncü kaside, Hanya fethi ve

kızının düğünü tebrik, ve kendisine de bu vesileyle övgüde bulunmak için söylenmiştir.

Cevrî, kasideye doğrudan medhiye ile başlamıştır.

" Bu t̄ālî' lutf-ı Hâkdur yoḡsa biñ yıl çarḡ devr itse,
Ne mümkündür ki bir şâhı bu lutfu eyleye maḡhar."
(K.XI,B.4, s.79)

(Bu talih Allahın lütfudur, yoksa dünya bin yıl gecse de, bir şahın böyle bir lutfu erişmesi mümkün değildir.)

Kaside, bir kale fethi sebebiyle sunulduğu için medhiyede kullanılan benzetmeler de buna uygun seçilmiştir. Hanya kalesi, mukavemet ve mataneti itibarıyla Hayber'e ; Onu feth eden Yusuf Paşa da "Seyf-i Keramatla" lakabı "Haydar" olan Hz.Ali'ye benzetilerek övülmüştür.

" İki hışn-ı haşîni feth olundu 'avn ü nuşretle
Ki her biri metânetde 'adîl-i kal'a-i ḡayber."
(K.XI,B.15, s.80)

(Allahın izni ve yardımıyla, iki çetin kale fethedildi ki bunların her biri sağlamlıkda Hayber kalesinin dengidir.)

" Ne ḡayber her biri bir kûh-ı âhen kim murâd itse,
Anı seyf-i kerâmet ile ancak feth ider ḡayder."
(K.XI,B.15,s.80)

(Ne Hayber! herbiri bir demir dağ ki ; Onu olmak isterse, keramet kılıcıyla ancak Haydar feth eder.)

Fethin 5 Eylül 1645 de İstanbul'da haber alınmasından sonra padişah, üç gün, üç gece eğlence fermanı çıkarmış, Halic ve Galata'da büyük çırağan şenlikleri yapılmasını istemiştir.(28)

Halkın uzun süredir özlediği bu zafer haberi etrafta, bir bayram havası estirmiştir. Halkın sevinç ve mutluluğu, zafer şenlikleri fevkaledede coşkulu geçmiştir. Cevrî kasidede sosyal hayatla ilgili bu şenliklere de yer vermiştir. Ona göre devrin şairleri, bu muhteşem eğlenceleri ifadede aciz kalmışlardır.

" Olurlar kâşır evşâfında ol sūr-ı muallânũ
Ma'ânî silkine dürler dizerse biñ sühan-perver."
(K.XI,B.34, s.80)

(Bin söz ehli manalar ipine inciler dizse, o yüce eğlencenin evsafını ifadede noksan kalırlar.)

Kasidede yer verilen bir başka olay yine bir sevinç vesilesi olan padişahın kızının düğünüdür.

Cevrî, kasidesinde Hanya fethi yanında, Sultan İbrahim'in kızı Gevher-han Sultan ile rikabdar ve vezaretle musahib olan, Cafer Paşa'nın düğünlerini de (29) tebrik etmiştir.

" Anı bu devlete lâyıq görüp dāmād idindi hem
Bu tekrîm ile itdi'ızz ü cāh u kadrini ber-ter."
(K.XI,B.22, s.80)

(Onu bu devlete layık görüp damad edindi. Bu yüceltme ile kıymet, makam ve diğerini yükseltmiştir.)

Cevrî, aynı zamanda devlet büyüğü olan damadı da övmüştür. Damad "vâlâ-rütbe", "âli-şan" vasıflarla övülmüştür. Düğün öyle ihtişam ve "behçet-efzâ" olmuştur ki "felek" "bin yıldır" böyle bir eğlence görmemiştir.

" Ne mümkün böyle bir sūr eylemek ger ittifāk itse
Eğer Cemsid ü Keyhüsrev eger Dara eger Sencer."
(K.XI,B.27, s.80)

(Eger, Cemsid, Keyhüsrev Dara ve Sencer bir araya gelse böyle bir düğün yapmak mümkün değildir.)

Cevrî, Sultan İbrahim'i adalet ve dirayetiyle övmüştür.

" Cefâ itmez felek devründe hergiz kimseye zîrâ,
Olur şermende 'adlünden sitemle olur iderse ger."
(K.XI,B.38, s.81)

(Felek senin zamanında hiç kimseye eziyet etmez. Çünkü, kötülükle dönerse senin adaletinden utanır.)

" Zamānuñ da cihān āsūde 'ālem şād u hurredür,
Degüldür gerd-i ğamdan hâţır-ı halk-ı cihān 'anber."
(K.XI,B.36, s.81)

(Zamanında dünya huzurlu, herkes mutlu ve sevinçlidir. Anber kokan dünyanın insanların gönlü üzüntülü değildir.)

Cevrî'nin bu övgülerine karşılık, Sultan İbrahim'in ruhi rahatsızlığı; bazen, doğru kararlar vermesine mani olmuştur. Bu sebeple onun döneminde haksız yere öldürülen insanlar da görülmüştür. Nitekim Hanya Fatihî Yusuf Paşa da bu şekilde gadre uğramışlardan biridir. (30) Cevrî'nin övgüsünün temeli şu beyitte açıkça görülmektedir:

" Baña hod dāyimā luţf u mūdārâ itmedür kārı
Vücūdum olmuş iken zerre-i nāçizden kemter."
(K.XI,B.40, s.81)

(Vücutum önemsiz bir zerreden daha aşağı iken, bana kendisinin işi daima, yüze gülme ve lutf olmuştur.)

Tarihi kaynaklar, Sultan İbrahim'in ruhi rahatsızlığı sebebi ile sağlam ve dirayetli bir yönetime malik olamadığı görüşündedir.

Divan şairleri medhiyelerinde, memduhlarının erdemlerin en yücelerine sahip olduklarını söylemişlerdir. Şairler böylece hem onu övmüş, hem de o erdemlere gerçek anlamda sahip olmaya da teşvik etmişlerdir. Bunlar genellikle adalet, bilgelik, eli açıklık vb. her tür idarecide bulunması gereken vasıflardır. (31) Cevri'nin övgülerini de bu anlamda ve şahsi münasebetleri ile değerlendirmek gerekir.

3-) SULTAN DÖRDÜNCÜ MEHMED :

Cevrî Divanında kendisine kaside sunulan Osmanlı sultanlarından birisi de Dördüncü Mehmed'dir. Divanda Dördüncü Mehmed'e sunulmuş iki kaside ile, Padişahın cülusu, sünneti Camlıca'da yaptırdığı çeşme ve sofa münasebeti ile söylenmiş üç manzum tarih mevcuttur.

Sultan İbrahim'in çılgınca davranışları, hoşnutsuzluklara sebep olunca tahtan indirilmiştir. Onun yerine henüz yedi yaşında olan Şehzade Mehmed padişah ilan edilmiştir. (32) Cevri, Dördüncü Mehmed'e sunduğu kasidesinde bu değişikliği ve yeni dönemi bir bahar sevinci ile karşılamıştır.

" Yine esdi nesim-i şubh-dem-i faşl-ı bahārīdür,
Yine ezhar açıldı vaqt-ı seyr-i sun'-ı bārīdür."
(K.XII B.I s.81)

(Yine bahar mevsiminin sabah rüzgarı esdi. Yine çiçekler açtı,
yaratanın eserini seyir vaktidir.)

Cevrî'nin Dördüncü Mehmed'e sunduğu bu baharriye Nef'i'nin:

" Esdi nesim-i nev-bahār açıldı güller şubh-dem
Açsun bizim de gönlümüz sâkî meded şun cām-ı Cem"

matla beytiyle başlayan ünlü baharriyesine bir nazire gibidir.
Kasidenin ilk beş mısraı "Yine ezhar açıldı, yine her kuse zinet
buldı", gibi sevinç ifadeleriyle başlamıştır.

Dördüncü Murad döneminde yaşanan "fasl-ı bahar" Sultan İbrahim
zamanında değişmiştir. Cevrî her iki dönemi görerek yaşamış bir
şairdir. Sultan Dördüncü Mehmed'le "fasl-ı bahar" ümidi canlanan
Cevri, nesib bölümünde tabiatı sevincine ortak etmiştir, Bahar
istiare yoluyla IV. Mehmed dönemine benzetilmiştir.

Cevrî, Dördüncü Mehmed'i, Osmanlı saltanat bahçesinde
gölgesi adalet, meyvesi bilgi ve anlayış olan bir fidana teşbih
ederek övmüştür.

" Ne şeh bir nev-nihâl-i gül-sitân-ı saltanatdur kim,
"Adâlet sāyesidur, fehm ü dāniş berk ü bārīdur."
(K.XII,B.17, s.89)

(Saltanat gülistanının taze fidanı öyle bir şahdır ki ; adalet
gölgesi, anlayış ve bilgi onun yaprak ve meyvesidir.)

Cevrî, genç padişahı "cud", "himmet", ve "ihsan" sahibi olarak övmüştür. Cevri memduhu yanında kendini de övmekten geri kalmamıştır:

" Benem ol şâ'ir-i vâlâ suhan kim Âl-i 'Osman' uñ
Şenâsı tab'umun dâyim medâr-ı istihâridür."

(K.XII,B.38, s.83)

(Ben o yüce sözün şairiyim ki; Osmanlı soyunun övgüsü, tabiatımın daima şöhret kaynağıdır.)

Sultan Dördüncü Mehmed çocuk yaşta padişah olmuştur.Cevri bu sebeple genç padişahı Hz. Yusuf'a benzeterek övmüştür.

Kasidenin nesib bölümündeki klişe bahar tavsirleri, medhiye bölümünde yerini idealize edilmiş teşbihlere bırakmıştır. Şüphesiz bunda padişahın küçük olmasının tesiri büyüktür. Cevri, özlediği devlet ve toplum düzenini genç padişahın tesis edeceğine inanmıştır.

Cevrî, Divanında Sultan Dördüncü Mehmed için söylenmiş kasidelerden ikincisi, " Kaside-Becce"dir. (küçük kaside)

Bu kasidesinde Cevrî, padişahıtan beklentilerinin gerçekleşmesinden duyduğu sevinç ve memnuniyeti ifade etmiştir. Kaside 15 beyitten oluşmuştur. Nesib bölümü yoktur.

" Nice şâd olmasun halk-ı cihân kim ol şehensâh uñ,
Zamân-ı 'adl ü inşâfında âsâyiş dem-â-demdür."

(K.XIII,B.2, s.84)

(Dünya insanları nasıl mutlu olmasın ki, o şahlarsahının adaletli ve insafli devrinde asayiş devamlıdır.)

Cevrî, adaletiyle huzur ortamını temin eden padişaha teşekkürü borç bilmıştır.

" Sitemden kimse şekvâ eylemez, eyyâm-ı 'adlinde
Bu eyyâmın şenâsı lâzım u hem şükri elzemdür."
(K.XIII,B.3, s.84)

(Adaletli günlerinde kimse kötülükten şikayet etmez. Bu günlerin övülmesi lazım, şükr'ü daha da lazımdır.)

Huzur ortamının sağlanmasında ordunun payı büyüktür.Cevri orduyu da övmüştür.

" Kaçurdu havf-ı tîğı her taraftan ceys-i küffârı
Ki şimdi cây-ı emn oldı gerek sâhil gerek yemdür."
(K.XIII,B.11, s.84)

(Kılıcının korkusu, düşman ordusunu her taraftan kaçırdı. Şimdi gerek deniz, gerek kara emniyet yeridir.)

Küçük yaşta tahta geçen Dördüncü Memed'in devleti kendi iradesiyle yönetmesi mümkün olmamıştır. Bu dönem yönetimine, saray kadınları yanında ocak ağaları da karışmıştır. Bu durum siyasi otoriteyi ve, devlet yönetimini zayıflatmıştır. Bu dönemde karışıklıklar ve idamlar halkın ümidlerini zayıflatmıştır. Ancak Cevrî'nin kasidelerinde yönetime tepki görülmez.

Cevrî culusiye olarak sunduğu kasidesinde samimi bir dil kullanmıştır.

"Yine", "aceb mi", "niçe", "ne şeh", "eğerci", "aceb mi", "zihi" gibi mısra başlarında tekrarlanan edatlar, övgüleri,

müşahhas ve makul bir hale getirmek için kullanılmıştır. Kaside de Cevri, memduhu yanında kendini övmekten de geri kalmamıştır.

II.) OSMANLI DEVLET ADAMLARI

1.) ABDULLAH EFENDİ (SARI)

Cevrî Divanında Abdullah Efendi için söylenmiş iki manzume mevcut olup bunlardan biri medh için yazılmış bir kıt'a, diğeri de Cevrî'nin Abdullah Efendi için istinsah ettiği bir mecmua için yazdığı manzum tarihtir. Sarı Abdullah Efendi İstanbul'da doğmuştur. Babası Tunus hükümdarları soyundan olup, İstanbul'a gelip yerleşmiş Seyyid Mehmed bin İbrahim'dir.

Abdullah Efendi, tezkirecilik, reisü'l-küttablık cizye muhasebeciliği gibi devlet memuriyetinden sonra, Şeyh Aziz Mahmud Hüdai Efendiye intisab etmiştir. Memuriyetten sonraki hayatını ilim ve ibadele geçirmiştir. Dini, tasavvufi, edebi, ahlaki ve siyasi eserler vermiş olan Abdullah Efendi devrin kıymetli şahsiyetlerindedir. (33)

Cevrî'nin sohbetlerinde bulunduğu, eserlerini beyaza çekip istinsah ettiği Sarı Abdullah Efendi için (34) söylediği medhiyesinde hayranlık ifadeleri dikkat çekicidir:

"Cevher-i zâtonı bak üzre beyân eylemeğe
Nâṭıka zemzeme-i 'acz ile eyler âğâz.﴾

(Kt.L.III B.2)

(Nâtika şahsının özünü doğru ifade etmeye, acz nağmeleriyle başlar.)

Cevrî, sırdaşlarından olduğu (35) Abdullah Efendiyi överken oldukça titiz davranmıştır. Mevlevî tekkelerindeki semalara devam eden (36) Cevri, bir mesnevi şarihi olan (37) Sarı Abdullah Efendiyi överken sanatkarlığını da göstermeğe çalışmıştır. Bu sebeple Kıt'anın dili diğerlerine kıyasla oldukça ağırdır.

Cevrî, Abdullah Efendiyi "İhlas" ve "Takva" sahibi, "ney"i iyi üflüyen, şahsı "ilm-i ilahî" gibi "mümtaz" bir kişi olarak tanıtır. Abdullah Efendi bu seçkin kişiliğin yanında "kalem" ve "söz" sahibi olarak da övgüye mazhar olmuştur.

Abdullah Efendi için yazılmış olan manzum tarihte de Cevrî alışılmışın dışına çıkarak mahlasını ilk beyte almış, hayranlık dolu ifadeleri de kendisi için kullanmıştır:

"Hezārān āferin ey kilk-i Cevrî
Yine hüsñ-i kemālũñ oldu peydā"
(Tr LXIV B.1)

(Ey Cevrî'nin kalemi binlerce aferin, yine olgunluğunun güzelliği ortaya çıktı.)

Cevrî, Abdullah Efendi için yazdığı bir nesir mecmuasına düşürdüğü manzum tarihi kendisine övünme vesilesi yapmıştır.

"Yine bir nüşā taḥrîr eyledũñ kim
Pesend eyler görüp 'ālā ve ednā."
(Tr LXIV B.2)

(Yine bir nüsha yazdın ki en yüceler ve en aşağıdakiler görüp begenirler.)

2-) ABDURRAHMAN EFENDİ: (ZİREK-ZADE)

Cevrî, Divanında Zirek-zade Abdurrahman Efendi için söylenmiş üç manzume mevcuttur. Bunlardan biri medhiye diğerleri de "sadata nakib" olması üzerine söylenmiş kısa manzum tarihlerdir. Tarihi kayıtlarda hakkında ayrıntılı bigilere rastlanmayan Zirek-Zade Abdurrahman Efendiye "Evlad-ı resül" olmasından dolayı duyduğu saygı ve sevgi medhiyenin temasını meydana getirmiştir.

Zirek-Zade Abdurrahman Efendinin sahip olduğu "ahlak-ı hamide" kendisine bir "miras-ı Alidur".

"Ahfad-ı Betül olan Zirek-zade'nin "devlete" küçümsenemeyecek faydaları olmuştur. Abdurrahman Efendi'nin "rikkat-ı kalb" ile yaptığı duaların, alemin üzüntülerini hafiflettiğini ifade eden Cevrî, Zirek-zadenin "tedbiri" ile Hakkın "takdir"nin bütünleşmesini "emr-i muhal"i mümkün kılacak bir güç olarak görmüştür. Kendisinde sürekli "zühd" ve "vera" görülür.

Cevrî, duası makbul olan bu manevi mertebesi yüce insandan, gönüllerdeki "endişe-i evham-ı hayali" giderecek dualar temenni eder.

Dili oldukça ağır olan medhiyeye'de Cevri, duygu ve düşüncelerin ifadesinde samimiyetten uzaklaşmamıştır. Kasidenin bölümleri içinde konu değişikliği olmayıp, bütün bölümlerde Cevri, Zirek-zadeyi takdir hisleri ile övmüştür.

Abdurrahman için söylenmiş olan manzum tarihin muhtevası da kasideye benzemektedir. Manzumede "Mualla rutbe" ve "pakize gevher" olarak medhedilen Zirek-zade eriştiği "rutbe-i zühd ü salahı" ile "hüsn-i siretle"habib" olmuştur. Cevri, Zirek-zade'nin makamını da "menzil-i ehl-i keramata karib" görünce, onun "feza-yı gülşen-i medhinde" "andelib" olarak bu manzumeyi söylemiştir.

Cevrî, Zirek-Zade için ba-teklif söylediği manzum tarihte de Zirek-zade'yi "Seyyid Şerif-i pak-zad" olarak övmüştür.

3-) ABDOLAZİZ EFENDİ (KARACELEBİ-ZADE) :

Cevrî Divanında Karacelebi-zade Aziz Efendi için söylenmiş üç manzume mevcuttur. Bunlardan birisi medhiye, ikisi de tarihtir. Cevrî'nin "izaz-ı Mevlana" olarak hitap ettiği Aziz Efendi daha önce kendisine kaside sunulmuş olan, Mahmud Efendinin amcasıdır. (38)

Babası Rumeli kazaskeri Hüsameddin Hüseyin Efendinin ölümünde (1598) yedi yaşında küçük bir çocuk olan Aziz Efendiyi büyük biraderi Kadı Mehmed Efendi büyütüştür. (39) Müftü Sunullah

Efendi'den ders alan Aziz efendi çeşitli vazifeden sonra 1612-1619 tarihleri arasında çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Aziz Efendi, 1619 yılında Fatih "sahn-ı seman" müderrisliğine getirilmiştir.(40) Fatih Camiinde ulemanın ayaklanmasına katıldığı için Bursa'ya gönderilen Aziz Efendi, IV Murad'ın cülusuyla affedilmiştir. İstanbul kadılığına da getirilmiş olan Aziz Efendi Lehistan seferi hazırlıkları sırasında İstanbul da çıkan yağ kıtlığından sorumlu tutulmuştur. IV Murad'ın gazabına maruz kalmış, ancak ölümden sadrazam Bayram Paşanın gayretiyle kurtulmuştur.(41) İlmî kişiliğinin yanında siyasi faaliyetlerde de bulunan Aziz Efendi, Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi ve Sultan dördüncü Mehmet'in tahta çıkmasında da önemli vazifeler üstlenmiştir.(42) Böylece yeni padişahın gözüne giren Aziz Efendi tekrar kazaskerliğe tayin edilmiştir.

Rumeli Kazaskeri bulunduğu sırada (1059-1649) kendisine meşihat payesi verilmiştir. Daha sonra ise asıl hedefi olan mevkie, yani Şeyhü'l - İslam olarak "makam-ı ifta" ya getirilmiştir.(43) Bu tevcih Osmanlı tarihinde ender görülen bir tayin şeklidir. Meşihat, ilmi-kazai-dini bir rütbe olup, sadece şeyhü'l-İslama verilen ve sadrazamlığa eşit olan bir rütbedir. Bu rütbe hak etmeden üç kişiye daha verilmiştir. Bunlardan biri Aziz Efendi olup, daha sonra Şeyhü'l-İslam olmuş, fakat diğer ikisi (Hace-i Sultanı Ömer Ef. ve Şeyhü'l-İslam Feyzullah Efendi'nin büyük oğlu Fethullah Efendi) hiç bir zaman fiilen şeyhü'l-İslam olmamışlardır.(44)

Cevrî, Aziz Efendi'nin Meşihat makamına getirilmesini, sunduğu kasideyle tebrik ederek, şahsını da övmüştür.

Kasidenin teşbib bölümünü, Aziz Efendi'nin bu rütbeye getirildiği dönemin övgüsü ile doldurmuştur. Zaman ve zamanla ilgili kelimelerin yoğunluğu dikkat çekicidir.

"Bu dem ki mevsim-i emn ü dem-i emānidur
Zemāne kām-niṣar olsa ger zamānidur."

(K.XXXIV B.1 s.124)

(Bu an, emniyet ve korkusuzluk mevsimidir ki eğer devrin insanları mutluluk saçsalar zamanıdır.)

Cevrî, bu zamanı "vakt-ı kam-ranı" ve Hakkın yardımını bekleyenler için "Lutf-ı na-gehani" olarak tanıtır. Onun devrini; tasvir ettikten sonra Aziz Efendinin "Makam-ı ifta" da bulunması nedeniyle, Aziz Efendiyi Hanefi mezhabi imamı, Imam Azam'a benzeterek övmüş, vasıflarını zikretmiştir.

O ki; illim aleminin "dürer-bar-ı kelamı"

O ki; mananın "cevahir-i kıymet-fuzun"u

O ki; "cenab-ı müfti-i alem" Aziz Efendi olup her sözü "fazıl-ı müşkil-küşa" ve "rehin-i ukde-i fikrün" yardımcısıdır. "Ulema" ve "Fuzala" arasında muteber olan Aziz Efendi ilmi ve dini sahadaki faaliyetleri yanında bir çok tarihi eserin müellifi de olmuştur. "Mirat'al-safa", Sultan İbrahim'e ithaf ettiği "Ravza't-al-Abrar" ve Kanuni devrini hoş ve süslü bir dille anlattığı "Süleymanname"si meşhurdur. Bağdat ve Revan fethiyle ilgili olarak da eseri bulunan Aziz Efendi "Azizî" mahlasıyla şiirler de

söylemiştir. Bu konuda en çok bilinen "Gülşen-i Niyâz" adlı mesnevisini(1634) de Sultan IV Murad'ın kendisini menfaya göndermesi münasebetiyle kaleme almıştır.(45)

Aziz Efendi kasidede "söz" yönüyle de övülmüştür. "tekmile-i nüsha-i fazilet" olan Aziz Efendinin sözü "nükte" ve "raz" dolu olup "letafet-i kelimatı" "cemal-i fikretinün" süsüdür.

Risalesi "alem-i kuds"ün "eser-i layihati" makalesi, gökyüzünün "haber-i raz"ıdır. Cevri, Aziz Efendi'nin edebi yönüyle ilgili olarak:

"Edîb-i tab-ı sühân-senci fenn-i inşânun
Dem-i belâgat ile hâce-i cihânıdur."
(K.XXXIV B.20 s.124)

(Sözünün anlamını hakkıyla bilen tab'ının edibliği, güzel söz söylemenin nefesiyle,yazı yazma sanatında dünyanın hocasıdır.)

Aziz Efendi'yi "kerim-i efazıl" olarak tavsif eden Cevri, onu "zulal-i mekremet"in "çeşme-i revanı" olarak tanıtmıştır. Yaptığı iyiliklerin menkıbeleri "ehl-i dil" meclislerin "safabakış" ve "ferah-feza" destanıdır. Cevri, Aziz Efendi için söylediklerinde mübalağa yapmadığını, samimiyetten ayrılmadığını söylemiştir.

"Be-hakk-ı sırr-ı hakikat ki vaşf-ı zâtında
Ne söz ki söyledüm ihlaşumun nişanıdur."
(K.XXXIV B.25 s.125)

(Hakikatın sırrı hakkı için ki şahsının vasfı hakkında ne söz söylediysem (hepsi) samimiyetimin işaretidir.)

Duygularında "samimi" olduğunu ifade eden Cevri, "lisan"ı, "dil"in "nutk-ı tercemanı" olarak kabul edip, övgüyü yeterince yapamadığı kanaatine varmıştır.

" Kusurumun sebebi" yaşlılık ve güçsüzlüktür diyen Cevri kasidesinin bu bölümünü sanatının tecrübe ve gücünü gösterecek söyleyişlerle süslemiştir.

"Egerci bülbül-i rengin-i navâ-yı nâfikanın
Fezâ-yı âlem-i endîşe gülsitânıdır."

"Velik nağme-tırâz olmadı murâd üzre
Ki şimdi hüzn-i dil ol gülsenün hazânıdır."

(K.XXXIV B.29-30 s.125)

(Gerçi düşünce aleminin sonsuzluğu, konuşma ahenginin renkli bülbülünün gülistanıdır.)

(Velakin istenildiği gibi nağme süsleyen olmadı ki, şimdi gönlüm üzüntüsü, o gülbahçesinin sonbaharıdır.)

Samimi ve o derece hissi olan bu ifadeler onu daha açık ifadelere götürmüş, kendisini kusurlarının "mahzun" ettiğini söylemiştir.

Cevri, bu samimi ifadelerin arkasından:

"Huzûr-ı izzetüne arz-ı halden garazum
Teveccüh-i nazar-ı luğf u mihribânıdır."

(K.XXXIV B.34 s.126)

(Kıymetle huzurunuzda durumumu sunmaktan kasdım sevgi dolu ve lutf nazarının teveccühüdür.) diyerek duaya başlar. Bu "makam-ı vala"da Allah'ın kendisini "müeyyed" kılmasını temenni etmiştir.

Cevrî'nin, Aziz Efendi'ye "paye-i fetva"sı sebebiyle söylediği manzum tarihte de, şairliğindeki sanat gücünü gösterecek güçlü söyleyişler vardır.

"Azîz-i muhterem ol fâzıl u 'allâme-i 'âlem
Ki olmışdır vücûdî şadr-ı Rûm'a enseb ü evlâ."
(T. XLVIII B.2 s.311)

(O hürmete layıkların kıymetlisi,alemin en bilgini ve faziletli-sidir ki, varlığı Anadolu sadrına en münasib ve en uygunu olmuştur.)

Cevrî bu manzum tarihi de, kasidelerinde olduğu şekilde hayır dualarla bitirmiştir. Cevri'nin Aziz Efendi için Allahtan dilediği, rütbesinin "sadr-ı ali" ve "ömrünün efun" olması hususudur.

Cevrî, Aziz Efendi'nin "müftü" olması dolayısıyla söylediği manzum tarihte ise "sadr-ı cah-ı fetva"ya böyle bir "fazıl müşkil-küsa"nın getirilmesine şükretmiştir.

Cevrî, iyi bir devlet adamı olduğu kadar, iyi bir ilim adamı ve sanatkar olan Aziz Efendi için söylediği manzumelerine oldukça itina göstermiştir. Siirlerinin dil ve uslubunda diğer kasidelerine göre bir ağırlık ve sanatlı söyleyiş görülmektedir.

4-) AHMED PAŞA (HEZARPARE) :

Cevrî Divanında kendisine kaside sunulmuş devlet büyüklerinden biri de Ahmed Paşa'dır.

Defterdar olan Ahmed Paşa, Salih Paşa'nın katlinden sonra sadrazamlığa getirilen Musa Paşa'nın Girit'te bulunmasından istifadeyle, padişahın aklını çelerek sadrazamlığı elde etmiş, daha sonra İstanbul'a gelen Musa Paşa'ya da ikinci vezirlik verilmiştir.(46)

Divanda Ahmed Paşa için söylenmiş, bir kaside ve üç tane de manzum tarih mevcuttur.Kaside onun vezir-i azamlığa getirilmesi üzerine kendisine sunulmuştur. Manzum tarihler ise sadrazamlığa getirilmesi ve yaptırdığı çeşmelerle ilgili olarak söylenmiştir.

Ahmed Paşa için söylenmiş kasidenin girişinde Cevrî "bir Nizamü'l-mülk"ü "intizam-ı mülk" için "me'mur" gönderdiği için Allaha şükretmiştir. Cevrî, "dana-yı ruşen-dil" ve "feylesuf-ı alem" olan Ahmed Paşa'nın, sadaret dönemini övmüştür. Bu övgü, Padişahın "Süleyman"a, Ahmet Paşa'nın da "Asaf"a benzetilmesi şeklinde ifade edilmiştir. Cevrî Ahmet Paşa'nın devlet yönetiminde sahip olduğu kişiliğiyle ilgili olarak şu görüşlere sahiptir.

" Fikr-i şâkıbla umûr-ı devlete verdi niẓâm
Re'y-i şâ'ible cihâni eyledi dârül-emân."

(K.XXII, B.8, s.101)

(Aydın düşünceyle, devlet işlerine çeki-düzen verdi, doğru görüşle dünyayı -müslümanlar için bir- huzur ülkesi yaptı.)

Ahmed Paşa'nın "sahib-tasarruf" olduğu sadrazamlık dönemi için söylenen, Cevrî'nin bu övgü dolu sözleri tarihi kaynaklarla

uyuşmamaktadır. Ahmed Paşa'nın sadaret makamında bulunduğu dönem için, tarihi kaynaklarda yer alan görüş olumsuzdur. Bu dönemde saray çevresi bol para ve hediyelerle memnun edilmiş, devlet hizmetinde olan paşalar kendi dünyalıkları için çalışmışlardır. Rüşvetsiz hiç bir iş görülmemiş, hakikatten dürüst çalışan devlet paşaları ve vezirler borçlu ve muzdarip yaşamışlardır.(47)

Cevrî'nin, Ahmet Paşa için milletin sahip olduğu genel kanaatden haberdar olmadığını düşünmek zordur. Ancak medhiyelerde, övülenin kusurları da bir meziyet gibi söylenerek ideale yönelmeleri de düşünülmüştür. Cevri'nin aşağıdaki beyti buna misaldir.

" Ol cihân-dāver ki itmiş feyz-ı Hâk fermānını
 "Adl ile dünyāya cārī şer" ile dīne revān."
 (K.XXII,B.13,s.101)

(O -öyle bir- dünya veziri ki; Hakkın feyzi, onun fermanını adaletle, dünyayı şeriatle götürecektir, dine revan şekilde yapmış.)

Ahmed Paşa'nın, Padişahın samur merakını tatmin yolunda halka verdiği eziyet, Anadoludaki bir çok valiyi, ölçsüz emirler karşısında güç durumda bırakmış, bunlardan Sivas Valisi Varvar

Ali Paşa'yı isyana kadar götürmüştür.(48) Sahsi meselelerine gösterdiği hassasiyeti, milli meselelerde göstermeyen Ahmet Paşa, Padişaha da yalan söyleyerek, onu da ihtiraslarına alet etmiştir. Ocak ağaları için düşündüğü katli planı anlaşılınca kendi canını kaybettiği gibi, Sultan İbrahim'in de hal'ine yol açmış,cesedinin

parça parça edilmesinden dolayı da tarihe "Hezar-pare" sıfatıyla geçmiştir. (49)

Bütün bunlara rağmen, yine de beyitlerde Cevrî ile Ahmed Paşa arasındaki şahsi münasebetin derecesinin iyi olduğunu gösteren ifadeler vardır. Ahmet Paşa'ya bu kasidesini sunmakta geç kaldığını düşünen Cevrî :

" Hāşa li'llāh kim ferāmūş eyleyem ihsānuñı
Tā ki var dilde hulusuñ tā ki var cismümde cān."
(K.XXII, B.37)

(Gönülde bağlılığın, bedenim de can varken, iyiliklerini nasıl unuturum? Allah korusun!)

Cevrî, Ahmed Paşa'nın "lutfu" ve "kahrı"nı da övmüştür. Bu iki tezat vasfın özelliklerini açık bir şekilde aynı örnek üzerinde göstermiştir. Ahmed Paşa'nın "lutfu", "fasl-ı hazan"ı, "nevruz" eder. "Kahrı" ise hükmünü rüzgara verecek olsa, "evrak-ı bağ u gülistan" "şule-i suzan" olur.

"İskender-tüvan" ve "Cem-iktidar" bir padişahın "Asaf-insaf" veziri olan Ahmed Paşa, Cevrî'ye göre övgüyü hak etmiştir. Bu düşüncesini Cevrî:

" Sen bu luḫfa maḫhar olmişken, niçün ben etmeyem"
(K.XXII, B.28-a, s.102)

mısrayla ifade etmiştir. ifade oldukça sade ve bir nesir cümlesi şeklindedir.

Cevrî, kasidesini sunmakta geç kaldığı görülmektedir. Bununla ilgili beyitler samimi ve sade bir üslupla hasb-ı hal şeklinde söylenmiştir.

" Cürmümü luṭfuñla 'afv it 'özümi maḳbûl tut
Tâ ki tab'umdan anuñla ref' ola mühr-i deḳân.

Hâsâ li'llah kim ferâmûş eyleyem iḥsânũñı
Tâ ki var dilde ḥulûşuñ ta ki var cismümde cân.

'Arz idüp ḥâlim yine luṭfuñ recâ itsem nola
Fi'l-ḥaḳîḳa böyledür de'b-i sülûk-i 'ârifân

Bezî-i cûduñ bî-nihâyetdür senüñ ammâ velî
Lâzım olan baña mîkdâr-ı kifâyetdür hemân.

(K.XII, B.36-37-38-41, s.102)

Beyitler, Cevrî ile Ahmet Paşa arasındaki beşeri münasebetin temelinde bulunan gerçek hakkında bir fikir verecek açıklığa sahiptir. İfadelerde samimiyetten bahsetmek iddialı olacaktır. Bu sun'î ifadeler, kasidenin sanat değerini düşürmüş ancak Cevrî'nin kişiliği hakkında bilgilerde vermiştir.

Ahmed Paşa için söylenmiş manzum tarihlerin birisi defterdar olması iki tanesi de yaptırdığı çeşmelerle ilgili olarak söylenmiştir. Tarihlerde Ahmed Paşa'nın kişiliği kasidedeki vasıflarla övülmüştür. Defterdar olması üzerine söylenen manzum tarihte Ahmed Paşa "Rast-mi'yar", "kavi-zihn" ve "dürüst-endîse" olarak övülmüştür. Cevrî, Ahmed Paşa'nın yaptırdığı çeşmeyle ilgili olarak söylediği iki manzum tarihte "pesendide-sıfat" ve "Asaf-ı sahib-iclal" olan Ahmed Paşa'nın "medh ve senasında ehali mecbur"dur, diyerek onu yüceltmıştır.

Manzumelerde hayrın güzelliği yanında çeşmelerin suyunun güzelliğini de övmüştür. Cevrî, Ahmed Paşa'yı manzumede "bağr-ı ihsân " olarak tasvir etmiş, çeşmelerin suyunun da bu denizden geldiğini söylemiştir. Cevrî'ye göre halk "Kûze-i ümmîdini" bu çeşmelerden "pür" edecektir.

5-) BAHÂÎ EFENDİ :

Bahâî Efendi Şeyhü'l-İslamlık makamına kadar yükselen alim şairlerden biridir.

Şeyhü'l-İslam Hoca Sadeddin Efendi-zade Abdü'l Aziz Efendinin oğludur. Şiir mecmuası yanında fetvaya dair eseri ile de tanınmıştır. (50)

Cevrî Divanındaki kasidelerden birisi de Mevlânâ Bahâî için söylenmiş bir medhiyedir. Kaside'nin teşbib bölümünde işlenen mevzu itibariyle aynı zamanda kalamiyye olan kasidenin bu bölümünde Cevrî'nin dikkat çeken ifadeleri vardır.

"Gel ey kalem yine eyle kemâlünü peydâ
Bu demde ol yine bir nev-zebân ile güyâ."
(K.XXXI B.1 s.120)

(Ey kalem gel! yine olgunluğunu ortaya çıkar, şimdi de tekrar, adeta yeni bir dil ol.)

"Gel ey kalem, dü-zebânlık mehâretin göster
Sözünde hüküm-i bedî u beyânı kıl icrâ."
(K.XXXI B.3 s.120)

(Ey kalem gel! iki lisanlık maharetini göster, şiirinde bedî in gereğini ve beyanın gereğini uygula.)

Cevri'nin kalem unsurunu kullanmasına Divanın muhtelif kasidelerinde de rastlanmaktadır. Beyitlerde Cevri, kalemi teşhis ederek, ona seslenmiş ve bütün "maharetini" "yeni" bir söyleyiş biçiminde "bedı" ve "beyan"ın "gerektirdiği" şekilde ortaya koymasını istamıştır. Kalemin burada ki asıl mahareti; sahibine vasıta olmasıdır. Asıl "kemal" sahibine vasıta olan Cevri'nin kendisidir.

"Hüner budur ki o cevher-şinās-ı mañānuñ
Medāyihinde ʿyān ideşin yed-i beyzā."
(KXXXI B.5 s.120)

(Hüner budur ki, O mananın özünü bilenin övgüsünde mucize-yed-i beyza-yı belli edesin.)

Beytinde Hz. Musa mucizesine telmih yapıp mucizesinin arkasındaki asıl gücü hatırlatmak suretiyle, kaleme "maharet" ve "yeni bir dil" verenin vasıtası olarak kendisini övmüştür.

Yukarıdaki beyitlerden hareketle, şüphesiz, onsekizinci asra "taze zeban" olarak damgasını vurmuş olan Nedim üzerinde, Onyedinci asırda "yeni" söyleyişlere yönelen Cevri'nin tesiri açıktır. Nitekim bazı şiirlerdeki ifade benzerliklerinden hareketle; Cevri'nin Nedim'i müjdeleyen ifadelerinin olduğu ileri sürülmüştür. (51)

Kasidede asıl sanat gücünü, maharefini gösterme arzusunun temelinde yatan sebep de Bahai Efendi'nin böyle bir sanat eserine layık olduğu düşüncesindedir:

"Ferīd-i dehr Bahāyī Efendi kim oldur.
Viren Feḫāyīd-i ʿilme u kemāle zīb u bahā."
(K.XXXI B.8. s.120)

(Bahaî Efendi ki devrin bir tanesi, ilmin ve kemal'in
essizlerine sūs ve deđer veren o dur.)

Cevrî, Bahaî Efendi'nin "insan-ı Kāmil" olduğuna şüphe
etmez. Mizacı, "Zülāl-ı hikmet u ʿirfāna" "ser-çeşme" dir.
Cevri'ye göre, Bahai Efendi :

" Zekāsı " : " Pythagoras felsefesi taraftarlarına remz
öğreten "

" Edāsı " : " Kalbine ilham gelenlere nükte sacan",

" Beyānı " : " Hikmetin inceliklerinin metnini serh eden",

" Maḳāli " : " Eşyanın hakikatlerinin sırlarını keşf eden,"

" Żamīri " : "Gerçeklerin manalarının sırrına vakıf,"

" Derūni " : " Tanrının sabah yerinin ışıklarının doğma yeri"

" Niḫāl-i Hāmesi " : "Manalar Cibriline son durak," (sidre)

" Sevdā'ı hattı " : "Isra" gecesinin örneği,"

" Maʿānī-i sūḫanı " : "Aciz bırakan nüktenin lütfü,"

" Nikāt-ı şīʿri " : " Hz. İsa'nın diriltten nefesi " olan bir

insandır.

"Eğer muāllim-i evvel olaydı şāgirdi,
Muḫāl idi aña ḡānī ḳalurdı bī-hemtā"
(K.XXXI B.17 s.120)

(Eğer muallim-i evvel-(Aristo)- öğrencisi olsaydı, ona ikincilik
bile olmaz, eşsiz kalırdı.)

"Kitāb-hāne-ı fażlından alsa bir nüsha
Görürdi bilmedügi fenni BŪ Ali Sina."

(K.XXXI B.18 s.120)

(Fazlının kitap-hanesinden bir nüsha alsa, Ebu Ali Sina, bilmediği teknigi öğrenirdi.)

Cevrî, Bahai Efendi'yi Doğu-Batı ilimlerinde ve düşüncesinde, erişilmez bir mertebede düşünmüştür. Bunu yaparken tartışılmaz, büyük "muallim-i evvel" ve "İbn-i Sina" ile mukayese ederek, Bahai Efendi'yi yüceltmıştır.

Dördüncü Mehmed zamanında iki defa Seyhü-l-İslamlığa getirilen Bahai Efendi(52) bu görevi esnasında tekke ve medrese çatışmalarının arasında kalmıştır. Medrese Ulaması baskısıyla şeyhler ve sema aleyhine fetva vermişse de muhaliflerinin bazılarını korumuş mutaassıb ve mütecaviz vaizlerin tekke ehli hakkında söz söylemelerini yasaklamış, emre uymayanların şiddetle cezalandırılmalarını istemiştir.(53)

Bir mevlevi olan Cevrî'nin tekke ehli ve sema aleyhine fetva vermiş olan Seyhü-l İslam Bahai Efendi'yi bu ölçüde övmesi dikkat çekicidir.

Cevrî, Bahai Efendi'ye tavır olarak da tepki göstermemiştir. Yazdığı kasidesini de "hezar özr" ile, ve "Arz-ı 'ubüdiyyet gayesiyle sunduğunu söylemiştir.

6-) BAYRAM PAŞA :

Cevrî Divanında padişahlardan sonra kendisine kaside sunulan vezir-i azamların ilki Bayram Paşa'dır.

Dördüncü Murat devrinin bu ünlü veziri için Cevri Divanında bir medhiye, bir bayram tebriği ve medhiye olarak söylemiş kıt'a, üç tane de manzum tarih vardır. Tarihler bir camiin tamiri, vefatı ve türbesinin inşası münasebetleri ile söylenmiştir.

Istanbul'da doğmuş olan Bayram Paşa, yeniceri ocağında yetişmiştir. Devlet hizmetinin çeşitli kademelerinde hizmette bulunmuştur. İyi ve tedbirli bir devlet adamı olarak tanınmıştır. (54) Ancak Nef'î'nin hayatına mal olan hicvin, Bayram Paşa ile olan münasebeti acı bir hatıra olarak bilinmektedir. (55)

Cevrî, Bayram Paşa'yı, "kerem" sahibi, "cud" sahibi, "fehm-i derrak", bilgili, uyanık ve akıllı, aydın duygulu ve aydın fikirli, hükümet işlerinde tedbirli, doğru yolda giden, işin sonunu gören, doğru, ölçülü, "vekil-i re'y-i sultan", "aklı-küll" sahibi bir devlet adamı olarak övmüştür.

İşlerin adaletle yürütüldüğü bu dönemde "kesr-i hatır" söz konusu değildir. Cevrî:

"Eğer gülşende elvân-ı bahāra
Olursa sāye-i hıfzı nıgeh-dār

Perişān olsa da bād-ı hāzāndan
Kalur sābit yerinde reng-i ezhār.

(K.XIV B.18,19 s.85)

(Sayet korumasının gölgesi gül bahçesinde, baharın renklerine bekçi olursa, sonbahar rüzgarından perişan olsa da, çiçeklerin rengi yerinde sabit kalır.)

diyerek övmüştür. Cevrî, bu kadar müşfik ve gönül kırmaz bir kişi olarak tanıttığı Bayram Paşa için:

"Şerār-ı âteş-i kahr u 'itâbı
Dem-â-dem berķ-ı harman-süz-ı ešrār"
(K.XIV B.20 s.85)

(Azarlama ve kahr ateşinin kıvılcımı daima kıvılcımların harman yakanının şimşegidir.)

demek sureti ile, bu munis insanın, gazab halindeki şiddetini de ifade etmiştir.

Kasidede Bayram Paşa, imar faaliyetlerindeki çalışmaları ile de övülmüştür.

"Harâb-âbâd-ı dehri kıldı ma'mûr
Olup bünyâd-ı hayra cûdı mi'mâr"
(K.XIV B.24 s.85)

(Cömertliği hayrın yapılmasına mi'mar olup, zamanın harabelerini tamir etti.)

Cevrî, Bayram Paşa'nın sadaret dönemini, bir huzur ve mutluluk dönemi olarak vasıflandırmıştır:

"Bi-ḥamdillah zamân-ı devletün de
Bu ḥāristān-ı 'âlem oldı gül-zār."
(K.XIV, B.32, s.85)

(Allaha şükür saltanatı zamanında, bu alemin dikenliği gül bahçesi oldu.)

Ne var ki Cevrî, henüz bu gül bahçesinde umduğu nasibini bulabilmiş değildir.

" Felek ammā bu deñlü ma'rifetle
Bu gülşenden naşbüm eylemiş hār."
(K.XIV, B.43, s.86)

(Ancak felek, bunca marifetle bu gül bahçesinden benim nasibimi de diken etmiş.)

Cevrî, övgü ve bayram tebriği için söylediği kıt'ada :

" Murādum bir naẓardur, ʿayn-ı luṭfu iltifātuñdan
Olursam aña maẓhar kimiyādan istemem kāmı."
(K.XLVIII, B.11)

(İstedğim iltifat ve lütuf gözünün bir bakışıdır. Şayet bu bakışa mazhar olursam kimyadan bir isteğim olmaz.) diyerek, Bayram Paşa'dan umduğu lutfu henüz bulamadığını ifade etmiştir.

Bayram Paşa türbesini sağlığında iken yaptırınca, Cevrî, bunun için manzum tarih söylemiştir. Manzume alışılmışın dışında bir uzunluktadır. Manzumede Cevrî, Paşa'nın siyasi meziyetleri yanında, dini faziletlerinden de bahsederek onu övmüştür.

Bayram Paşa, Hz.Peygamberin dört arkadaşının özelliklerini şahsında toplamış bir insan olarak övülmüştür. Cevrî, Bayram Paşa "için Sıdk u ilm u adl u cudıyla" "çar-yar"ın güzel vasıfları

"zat-ı pakinde" "gün gibi ıyandur" diyerek övgüsünü ideal seviyeye çıkarmıştır.

Bayram Paşa'nın tamir eylediği bir cami için söylenen manzum tarihte, "Asaf-ı sahib-kerem" olarak vasıflandırılan Paşa için şu ifade kullanılmıştır.

"Bu kadîmî mescidi tevsi' u tāmîr eyleyip
Kıldı bir cāmî' ki görse Ka'be zann eyler Halîl."

(Tr.XXIV B.3 S.299)

(Bu eski mescidi büyütüp tamir ederek (öyle) bir camii yaptı ki Halil (Hz.İbrahim) görse Ka'be zanneder.)

Cevrî, Bayram Paşa'nın vefatı sebebiyle söylediği kısa manzum tarihte tafsilata girmemiştir. Ömrü boyunca hayır işleriyle uğraşmış, Allah yolunda cihad etmiş bir insan olarak bahsetmekle yetinilmiştir.

Bayram Paşa'ya sunulan kaside ile, Sultan Dördüncü Murad'a sunulan kasideler arasında benzer söyleyiş ve benzetmeler vardır. Padişah ve sadrazamın muhabbetleri, mizaçlarındaki uyum, manzumelerdeki bu benzerliğin sebebi olarak düşünülebilir.

7-) BEDRİ-İ ENDERUNÎ :

Cevrî Divanında hakkında bilgilere rastlanmayan "Bedrî-i Enderunî" için söylenmiş bir medhiye mevcuttur. Cevri, "Ma'arif" göğünün dolunayı olarak vasıflandırdığı memduhunu dinlemek üzere

hilali istiareyle, yeryüzüne kulaklarını çevirmiş bir insan gibi düşünmüştür.

Cevri:

"Reşk eylesün saray-ı hümâyuna āsumān,
Kim yokdur anda sencileyin bedr-i ber-kemāl."

(K.XLVI B.4 S.140)

(Gökyüzü, senin gibi mükemmel bir dolunaya sahip olmadığı için saray-ı hümayunu kıskansın.)

diyerek, Bedri-i Enderuni'nin ismi ile zatı arasındaki uygunluğa onun şahsıyla dolunay mukayesesini de eklemiştir. Böylece söz ve mana sanatlarındaki ustalığını zarif bir şekilde ortaya koymuştur.

Cevri, iyi vasıflarını, temiz kişiliğini duyduğu "Bedri"nin muhabetini gönlünde büyütmeye başlamış, ancak "arz'ı hulus" etmeğe güç bulamadığından bu manzumesiyle kendisine "selam" ve "muhabet"lerini sunma imkanı bulmuştur.

Samimi duyguların ifadesine vesile olan manzume'nin dilindeki sadelik kadar, söz ve anlam sanatlarındaki ustalık dikkat çekicidir.

8-) CANPOLAD - ZADE :

Cevri. Divanında Canpolad-Zade için söylenmiş bir adet manzume mevcuttur.

Anadolu celalilerinden Canpolad-zade Vezir-i Azam Kuyucu

Murad Paşa karşısında bozguna uğrayınca, neticede İstanbul'a gelmiş ve padişaha iltica etmiştir.(56) Canpoladoğluna haremde iken gönderilen manzumede Cevri gıyaben tanıdığı bu insanı övmüştür. Medhiyelerinde adeta karakteristiğini oluşturan, hayranlık ifadeleri(57) ve ünlemler bu manzumede de mevcuttur.

"Zātuñ ol rûh-ı muqaddesdür ki anuñla müdām
Çarha tañ eyler sarāy u 'arşa nāz eyler harem."

(Kt.LII B.4 s.144)

(Zatın öyle mukaddes bir ruhdur ki, harem onunla sürekli feleğe sövüp, saray ve yeryüzüne naz eder.)

Cevrî, hayranlık duyduğu ve "Mufassal nusha-i ilm u hüner" olarak gördüğü kişinin vasıflarını böyle bir muhtasarda toplama mümkün olmayacağı kanaatindedir. Ancak;

"Gūs idūp evşāfuñ, bendeñ olup biñ cān ile,
Tab'uma oldu dü'ā-yı devletün emr-i ehem."

(Kt.LII B.8 s.144)

(Vasıflarını duyup bin can ile kölen olunca şahsıma, devletine dua en önemli iş oldu.)

diyen Cevrî, tanımadığı ancak hakkındaki işittikleriyle muhabbet ve hayranlık duyduğu Canpolad-Zade'ye gönderdiği bu şiiriyle hislerini ifade imkanı bulmuştur.

Kit'adaki temenniler de, saltanat ve Canpolad-zade üzerinde toplanmıştır.

"Ola kurbı pādīshāhī cāy-gāhuñ rūz u şeb
Eyleye hāşıl murādātuñ Hūdā-yı zül-kerem."

(Kt.LII B.9)

(Kerem sahibi olan Hūda, isteklerini yerine getirsin. Gece gündüz makamın Padişahın yanı olsun.)

9-) EMİR ÇELEBİ :

Cevrî, Divanında Dördüncü Murad'ın hekimbaşısı Emîr Çelebi için söylenmiş üç adet manzume mevcuttur. Divandaki ilk manzume kıt'a tarzında söylenmiş bir medhiyedir. "Bilgili, mesleğinde mahir, nazik, aynı zamanda hoş sohbet bir adam"(58) olarak tanıtılan Emîr Çelebi için Cevrî bu kanaati tamamlayacak "hikmet" kelimesini şiirde redif olarak kullanmak suretiyle Emîr Çelebinin kişiliğini övmüştür.

Cevri:

"Māhiyyet-i cevheründe peydā
Hürşid gibi nişān-ı hikmet."

(Kt.LI B.4 s.143)

(Cevherinin özünde güneş gibi beliren hikmet güneşidir.)

diyerek övdüğü Emîr Çelebi'nin, "hilkat"ini "kelam" ve "Kalem"ini de övmüştür. "Hikmet konusunda ustad kabul ettiği Emîr Çelebi ile "Eflatun"u mukayese eden Cevrî:

"Ostād idinüp seni Felāṭūn
Olurdu risāle-hān-ı hikmet."

(Kt.LI B.11 s.143)

(Eflatun seni üstad edinip, hikmet kitabı okurdu.)

dediği Emîr Çelebi'yi "nam"ı ve "zat"ı ile hikmet dünyasının şerefi olarak kabul eder.

"Sen gonce-i bâğ-ı Âl-ı Ahmed
Tab'un gül-i gülsitân-ı hikmet."

(Kt.LI B.23)

(Sen Ahmed soyunun bağıнын goncasısın.Yaradılışın hikmet gülüstanının gülüdür.)

Cevrî, Emîr Çelebi'nin hikmetlerini ne kadar sıralarsa sıralasın, yine de "vasfına nihayet" olmayacağı kanaatindedir.

Cevrî Divanında bulunan bir diğer manzume ise, Emir Çelebi'nin "Reis-ü Etıbbâ" olması üzerine söylenmiş manzum tarihtir. Manzum tarihte:

"Hâzret-i Sultân Murâd'a hem muşâhib hem enîs
Bundan özge var mı lâyık hem-dem-i şâh olmağa."

(T.LXVI B.3)

(Hz. Sultan Murad'a hem konuşma arkadaşı, hem dost. Şah'la beraber olmaya bundan daha layık biri var mı?)

diyerek yüceltir. Kıt'asında Eflatun'la mukayese ettiği Emir Çelebi'yi manzum tarihte bütünleştirir:

"Hikmet ile oldu Eflatūn etıbbāya re'îs." (1039)

(T.LXVI B.5)

(Eflatun hikmetle tabiblere reis oldu.)

Cevrî Divanında bulunan Emîr Celebi ile ilgili bir diğerk manzume de Emîr Celebi tarafından kendisine sipariş edilen Mesnevî'yi tamamlaması münasebetiyle Farsça söylenmiş olan manzum tarihtir.

10-) HACI MUHAMMED (TABİP) :

Hacı Muhammed, hakkında geniş bilgilere rastlanmamakla beraber; göz hastalarına sürme çeken bir zat olduğu anlaşılmaktadır.

Cevrî Divanında bulunan kasidelerden birisi de Cevri'nin remed'den (göz ağrısı) şifa bulması üzerine, "Allaha şükür, Hacı Muhammede de teşekkür" için söylenmiştir.

Siiirde sağlığa kavuşmuş olmanın mutluluğu açıktır. Cevri'ye göre, Allah hangi hasta kulunu iyi etmek isterse, kullarından "kemal" ve "hüner" sahibi birini ona ilaç yapmak üzere görevlendirir.

"Nitekim irdi dü çeşmümdeki derd-i remede
Şâfî hikmet-eser-i Hacı Muhammed'le şifâ."

(K.LV B.6 s.147)

(Nitekim iki gözümdeki remed derdine, sadece Hacı Muhammed'in hikmetli eseriyle şifa erdi.)

Cevri'nin "kamil" ve "dana üstad" olarak tanıttığı Hacı Muhammedin gözlere çektiği sürme de övgüye değer bulunmuştur:

"Ruşenāyisini çekseydi eğer dīdesine
Gicede görür idi rāz-ı dil-i mūrı Sühā."

(K.LV B.10: s.147)

(Süha, eğer gözüne aydınlığını çekseydi, karıncanın gönlünün sırrını gece de görürdü.)

Hacı Muhammed manzumede i'tikadı "sağlam" ve "islami kavı" bir insan olup, insanlara da "sıdk" ile hizmet eden bir kişi olarak tanıtılmıştır. Böyle bir insan için Cevri:

"Biz mükāfātına kādır degülüz hıdmetinün
Elümüzden bu gelir kim ideyüz aña dūā."

(K.LV B.18 s.147)

(Biz hizmetinin karşılığını vermeye muktedir değiliz. Elimizden bu gelir ki ona dua ederiz.)

Kasidede Cevri oldukça sade bir dil kullanarak samimi duygularını akıcı bir uslupla dile getirmiştir.

11-) HALİL PAŞA (ERZURUM VALİSİ)

Dördüncü Murad'ın İran seferi sırasında gösterdiği sebat ve zaferin kazanılmasındaki etkisi sebebiyle "Demir kazık" lakabı verilen (59) Erzurum Valisi Halil Paşa'nın oğlu içinde Cevri Divanında bir adet manzume mevcuttur.

"Kerem"de "Haydar"a denk, Cömertlikte "Hatem"e eşit düşünülen "Şerefli çocuk", Cevri'ye göre marifet yolunu tutarak

"iklím-i nazma" gelmiştir. Kadrini idrak edenlerin en önemli işleri onu medhetmek olmuştur.Cevri de söylediği on beyitlik bu manzumesiyle "kadri"ini "idrak" eylediğini söylemiştir. Cevri bu, "ferzend-i ercümend" için, "harem-i muhterem"de bir "akran" bulunmadığı kanaatindedir.

Cevrî, manzumesinin son satırlarını iyi dilek ve temennilere ayırmıştır. Cevrî, kendisinin "ihsan" ile "yad" edilmesine karşılık, Allahtan memduhu için uzun ömür ve devletinin daim olmasını istemiştir.

"Harem-i Muhteremde akranuñ
Var mıdur bilmezsin Hüdâ a'lem."

(K.XLV B.7 s.139)

beyti manzumenin dikkat çekici beytidir.

12-) HASAN AĞA :

Cevri Divanında adı anılan şahsiyetlerden biri de Mutfak Emini Hasn Ağa'dır.

Divanda Hasan Ağa'nın yaptırdığı çeşme için söylenen bir manzum tarihte kendisinden hayır sever ve iyilik sever olarak bahsedilmiştir. Yaşlı ve genç bütün "fukara"nın duasını alan Hasan Ağa, güzel yaratılışlı bir insandır.

Halkın ihtiyaç duyduğu yerde yaptırdığı çeşme ile herkesi memnun etmiştir.

Cevrî de bu iyilik sever insanı, takdir hisleriyle yazdığı manzum tarihiyle ebedileştirmiştir.

"Hâtırun yapmadadır luğf ile halkun her gâh
N'ola devrinde anuñ kalmar ise kalb-i harâb."

(Trh.CXI B.4 s.342)

(Her yerde iyilikle halkın hatırını yapmaktadır. Onun devrinde kırık kalbli kalmazsa şaşılırmı?)

13-) HASAN HALİFE :

Cevri Divanında kendisi için şiir söylenenlerden biri de Dördüncü Murad'ın musahibi Hasan Halife'dir. Hüsrev Paşanın azlinden sonra yeniçeri ağası olan Hasan Halife(60) bir terki-i bend ile övülmüştür.

"Merhabâ ey âfitâb-ı âsumân-ı izz ü câh
Oldı säyeñ zümre-i ehl-i dil u şab'â penâh."

(TB. IV I-B.1 s.172)

(Ey itibar ve yücelik göğünün güneşi merhaba! gölgen gönül ehillerine ve bu yaradılışlılara sığınak oldu.)

diyerek, aradıkları huzur ortamını Hasan Halife'nin devrinde bulduklarını ifade etmiştir. "Temiz kişiliği" ve "kabiliyeti" itibariyle padişahın beğendiği yaradılıştaki olan Hasan Halife, "İstidadına" kıskanılacak bir insan olarak övülmüştür.

Hasan Halife'nin aynı zamanda "ilm" ve "irfan" ile "alemi" kendisine hayran bırakmıştır. Bunun yanında Cevrî, halk için de onun "lütf" ve "ihsan" ları karşısında Hasan Halife'ye kul olmuşlardır ifadesini kullanmıştır.

"Bâğ-ı ümmîde zamân-ı devletün faşl-ı bahâr
Gülşen-i kâma nesîm-i himmetün bâd-ı şimâl."

(TB. IV III-4 s.173)

(Görev zamanın ümid bahçesine bahar mevsimidir. Himmetinin rüzgarı emeller gülistanına kuzey rüzgarıdır.)

diyen Cevrî, Hasan Halife vesilesiyle padişahın "ehl-i nazm"a rağbetinin arttığını ifade etmiştir.

"Hağ bu kim ol zümrenün ahvâline virdün nizâm
Yanlarında cevher-i cāndan füzundur kıymetün."

(TB. IV IV-3 s.173)

(Gerçek bu ki o zümrenin ahvaline nizam verdiği için, onların yanında kıymetin candan fazladır.)

Ostün meziyetlere sahip bu sabık padişah musahibinin övgüsünü yapmak kolay değildir. Bunun farkında olan Cevrî, iddiasının ancak bir "arż-ı ihlâş-ı 'ubūdiyyet" olduğunu söylemiştir.

14-) HAYDAR PAŞA :

Cevrî Divanındaki kasidelerden biri de Haydar Paşa için söylenmiştir. Haydar Paşa'nın Yemen Beglerbeği olduğu sırada, Yemen'e gönderilen bu kaside, Yemen'i tasvir ve övgüyle başlar.

Cevrî hiç görmediği Yemen'i mübalağalı bir şekilde övmüştür. (61) "Pay-i taht"a olan uzaklığı ulaşma ve haberleşme zorlukları sebebiyle halkın "Yemen" için beslediği merak ve endişeli duygular Haydar Paşa'nın şahsından kaynaklanan güzellikler, sevinç ve mutluluklarla bir huzur beldesi şeklinde gösterilmiştir. Böylece Cevrî "müşahhas beldeyi" muhayyilesinde yeniden canlandırmıştır.

Cevrî, Yemen'i önce havasıyla övmeye başlar. Dünyayı doşan "saba" şayet Yemen'e uğrayacak olsa Yemen'in "havasının lutfuyla" "rahman"ın "can-perver" "dem"inin "kokusu"nu etrafa "neşr" eder. Havanın güzel olması şüphesiz orada güzel bir çevre meydana getirmiş hayat sürecek canlılar için de eşsiz bir ülke yapmıştır.

"Ne Yemen hıttâ-i pākîze-i bî-hemtâ kim
Gülşen-i cennet ile da'vî-i rüchân eyler."

(K.XXIX B.3 s.113)

(Dyle benzersiz temizlikte bir Yemen memleketi içi cennet bahçeleriyle üstünlük davası eder.)

Cevrî, ifade ettiği bu güzelliklerle, zihinlerdeki "Yemen" intibainı silip, oraları merak edilir bir hale getirmiştir. Bu merakı daha da arttırmak için :

"Görse ārâyiş-i ezhâr ile bâğın âdem,
Terk-i fikr-i heves-i Ravza-ı Rıdvân eyler."

(K.XXIX B.5 s.113)

(İnsan çiçekleriyle süslü bahçelerini görse, Cennet bahçelerine özenme düşüncesini terk eder.)

Canlıların yaşamasında, tabiatın güzelleşmesinde "su" en önemli faktördür. Cevrî, "hava"sından ve "bahçe"lerinden bahsettiği "Yemen"deki bu güzelliğin sırrını "su"yunda bulur:

"İrse şahrâlara âbindan eğer bir kaçre
Hâr u hâşâki gül ü sünbül ü reyhân eyler."

(K.XXIX B.8 s.114)

(Eğer sahralara suyundan bir damla erişse, diken ve çöpü, gül, sünbül ve reyhan yapar.)

Tezatlara içersine yerleştirilmiş olan mübalağa, sahraların suya olan özlemini ifade de oldukça güzeldir.

Yemen'in önemli şehirlerinden San'a da kasidede övülmüştür. Cevrî bu görmediği şehre tasnif edilecek güzel beldeler listesinin "ser-defterini" uygun görür.

Cevrî'ye göre, eğer bir ülkeye "rahmet-i Hak" hakim olacaksa, böyle "din-perver" bir "daver"i "devran" eyler. "keremkar-ı mükerrrem" olan hükümdar:

"Esedü'llah-lakâb Hazret-i Haydar Paşa
Ki dil-i sır-i neri şavleti lertzân eyler."

(K.XXIX B.22 s.114)

(Allahın arslanı lakablı Hz. Haydar Paşa ki onun hücumu, erkek arslanın gönlünü titretir.)

Hız. Ali'nin sıfatıyla telmih yapan Cevri, Haydar Paşa için, "ebna-yı zaman"a "def-i zulm" ve "sistem-i dehr" için "nüsha-i ma'deletin" "hırz-ı giriban" eyler diyerek över. Haydar Paşa'nın iyiliğide o kadar çoktur ki, "Ebr-i baran"ı "gam-ı reşk" ile "giryan" eder.

Haydar Paşa'nın iyiliklerinin tesiri o kadar fazladır ki, bir "geda-mesreb"i bir "Hatem-i devran" eyler. Paşa'nın "dil-i dana"sı o kadar erişilmezdir ki, "Aristo" ile "Eflatun" onun "mekteb-i danışinde" ancak "sebak-h an" olur.

Haydar Paşa'yı överken kendisini de öven Cevri, sözünün gücü üzerinde durarak övgüde, "alem-i mest-i mey-i irfan" eylerken, gazabında "kişver-i fitne"yi "bir lahzada" "viran" edeceğini söylemiştir.

Cevri, Haydar Paşa medhinde Yemen'e gönderdiği bu egzotik kasidesinde diğer kasidelerden farklı olarak, Paşa'nın görev yaptığı bu memleketi de övmüştür.

Yemen'in Osmanlı Devleti'ne olan mesafesi ve bölgedeki valilerin dirayetsizlikleri burada ayaklanmalara sebep olmuştur. Özellikle 1598 ve 1635'e kadar süren ayaklanmalar neticesinde bölge zeydi şeyhlerinin idaresine terk edilmiştir.(62) Haydar Paşa 1624 ve 11.9.1629 tarihleri arasında(63) Imam Kasım'ın isyanı sırasında vezaret yetkisiyle(64) Yemen Valiliği yapmıştır. Cevri, bu duruma uygun düşecek şekilde Haydar Paşa'nın "zeban-ı rumhı", "dehan-ı tiri", "savleti" "neyyir-i adli", "himmeti",

"rey-i müniri", "ihsanı" ve idari kişiliğini tanıtmıştır. Cevri'ye göre böyle bir kişiliğin nazm edilmesi de, ancak güçlü bir sair tarafından yapılabilir. Cevri böylece kendisini de bu şekilde övmüştür.

15-) HÜSEYİN EFENDİ (MA'AN-ZADE) :

Cevri Divanında, kendisine kaside sunulanlardan birisi de Hazine Kethüdası Hüseyün Efendi'dir. İbn Ma'an lakabıyla tanınan Hüseyin Efendi küçük yaşta babası ve kardeşi ile birlikte İstanbul'a getirilmiş ve yaşca büyük olan Mesud öldürüldükten sonra, Galata Sarayına alınmıştır. Devletin çeşitli makamlarında hizmetler vermiş olan Maan-zade'ye (65) bu kaside Hazine Küthüdası iken sunulmuştur. Hüseyin Efendi, kendisini tanıyanları ilmi, irfanı, meziyetleri ve cömertliği ile hayran bırakmış bir kişidir. (66)

Bu yüzyılda devlet erkani içersinde bu hasletlere sahip insanlara ender rastlandığından Cevri:

"Ne yüzden medh olunsa layık u hoş-hulk serverdür."

(Hoş yaradılışlıların önde geleni, hangi yönden övülse layıktır.) diyerek, ona karşı takdir hislerini dile getirmiştir.

Ancak Cevri'nin, her istediği devlet büyüğüne kaside sunmak için de olsa, kolayca ulaşmakta zorluk çektiği de olmuştur.

"Eger medh-i şehensâh-ı cihāna cür'et itsem de
İrişmek âsumân-ı devlete nice müyesserdür."

(K.XXV B.19. s.108)

(Şayet dünyanın sahlar şahının övgüsüne cür'et bile etsem devlet katına erişmek nasıl kolayca olacaktır.)

Cevrî, bir zamanlar tanıdığı Hüseyin Bey ile irtibat kurmakta güçlük çekmiş, bunun neticesi olarakta lütuflardan uzak kalmıştır:

"Veli şimdi görünmez ol kemâlün bende âşârı
Ya bilmez nāmımı devlet, ya bahtum dūn u ebterdür."

(K.XXV B.18: s.108)

(Lakin şimdi o olgunluğun bende izleri görünmüyor, ya devlet benim adımı bilmiyor, ya da talihim kötü ve bitmiştir.)

Irtibatın sağlamlığını lütufla orantılı gören Cevrî, her hal ü karda irtibatla, samimiyeti sağlam tutmaya çalışmış, bunu temin için zaman zaman sanatının değerini düşürüp kişiliğinden ödün verdiği de olmuştur.

16-) HÜSREV PAŞA :

Cevrî, Vezir-i Azam Hüsrev Paşa'ya bir medhiye sunmuştur.

Kasidenin Nesib bölümüne Hüsrev Paşa'nın vezaret makamına getirilmesinden duyulan sevinç dolu sözlerle başlamıştır.

"Şād oldu cihān mevsim-i ferhunde-eşerdür.
Âyine-i devrān yine bî-jenk-i kederdür."

(K.XXXVIII B.1 s-132)

(Mutluluk mevsimi geldi, dünya sevinç doldu, yeryüzü aynası yine keder pasından kurtulmuştur.)

Cevrî'ye göre Hüsrev Paşa'nın döneminde felekten şikayet bitmiş ve "erbab-ı dil" in meskeni yüceler olmuştur.

Kasidenin medhiye bölümünde Cevri, Hüsrev Paşa'nın "adalet" ve "hıfz" vasıflarını övmüştür.

"Ol hâris-i mâmûre-i iklim-i 'adâlet
Kim hıfzı cihâna sebebi def'-i hâşardır."

(K.XXXVIII B.10 s. (33))

(O adalet ikliminin bayındırlığının harisidir, ki hıfzı dünyaya tehlike giderme sebebidir.)

Cevrî, insanlarda beğenilmeyen hırs ve harislik duygusunu toplumun çıkarına kullanarak bu kelimenin olumsuz çağrışımlarını gidermiştir. Cevrî böylece, "hırs" gibi olumsuz bir vasfı meziyete döndürmüştür.

Cevrî, Hüsrev Paşa hakkında tarihi kaynaklarda yer alan "cesur, pervasız, sert tabiatlı, mağrur, aynı zamanda çok insafsız" (67) nitelermeleri daha makul gösterecek izahlara yönelmiştir. Gerçi Cevrî de Hüsrev Paşa'nın sert tabiatlı olduğunu doğrulamıştır. Ancak onun gazabının "fitne" ve "şer" için söz konusu olduğunu da ilave etmiştir. Hüsrev Paşa için "melek - haslet" ifadesini kullanan Cevrî, Paşa'nın sert mizacını yumuşatmaya çalışmıştır. Cevrî:

"Ahlākına halk olsa n'ola cān ile meftūn"

(B.19a)

(Ahlakına halk candan bağlansa n'olur)

demek suretiyle ona duyduğu muhabbeti ifade etmiştir.

Hüsrev Paşa, yaptığı iyilik ve bahşislerle de kasidede övülmüştür.

"Bezî eyledüğü 'âleme hep dürr-i güherdür"

(B.22b)

demek suretiyle Cevrî, Hüsrev Paşa'nın cömertliğini dile getirmiştir.

Cevrî, Hüsrev Paşa'nın sadaret dönemini ve bu dönemde yaşayan insanların sevincini "Bağ-ı irem gülleri"ne benzeterek izah etmiştir. "Merhametli" olarak tanıttığı Paşa için Cevrî:

"Aybın görüb itmezse n'ola kimseyi taḥḳîr
Yokdur ğaraẓı saf-dil ü pāk-naẓardur."

(K.XXXVIII B.28 S.134)

(Temiz bakışlı, temiz gönüllü olduğundan kimseye garazı yoktur. Kimsenin ayıbını görmeyip hakaret etmezse şaşılmamalıdır.)

demek suretiyle, insanlar açısından önemli meziyet saydığı, insanda bulunması gereken "Pak-nazar" ve "Saf-dil"in, Hüsrev Paşa'da bir erdem olarak bulunduğunu ifade etmiştir.

Kasidede Hüsrev Paşa'nın üzerinde durulan önemli meziyetlerinden birisi de "adalet"i olmuştur:

- "Oldı bu kadar ma'deletün 'âleme şāmil"

(K.XXXVIII B.30a)

- "Kim geldi yine 'āleme bir ḥākim-i 'ādil"
(K. XXXVIII B.31a)
- "Bir mertebedür ma'celele sa' y u cemīlūñ"
(K. XXXVIII B.32a)
- "Ya vaşf ide bilsün mi senūñ 'adl ile dāduñ"
(K. XXXVIII B.33a)

Cevrî, Hüsrev Paşa ile ilgili olarak saydığı bütün bu olumlu nitelermeleri samimi bir dille ifade etmiştir. Özellikle kullandığı adalet nitelmesi, Hüsrev Paşa'nın karakterine de uygun düşmüştür. Dolayısıyla kasideler hakkında ileri sürülen yanlış ve maksatlı görüşlere de bu şiir, bir cevap teşkil edecek mahiyettedir.

17-) İBRAHİM EFENDİ (RUZ-NAMECİ) :

Cevrî Divanındaki kasidelerin birisi de Ruz-nameci İbrahim Efendi için söylenmiştir. Ruz-nameci İbrahim Efendi devrinde hayırlı ve iyiliksever bir kişi olarak tanınmış olup padişahın itimadını su-i istimal etmeyen bir kimse olarak şöhret bulmuştur. (68)

IV Murad'ın Bağdat seferine de katılan (69) Ruz-nameci İbrahim Efendiye, sefer münasebetiyle sunulmuş olan kasidede Cevrî'nin övgüleri yanında dilek ve temennileri de vardır. "Erbab-ı dil" ve "ehl-i kerem" için bir "veli-ni'met" olan Ruz-nameci İbrahim Efendi'nin "ihsan sofrasına" müteşekkir olan Cevri

"Halilü'r-rahman" olarak vasıflandırdığı bu "dest'i kerem" için,

"İde Allah seadetle mübarek seferün"

diyerek, temennisini sürdürür:

"Yine sıhhatle selâmetle gelip menzilüne
Olasın devlet ile bî-ğam u şād u hurrem."

(K.XXVII B.4 s. 109)

(Yine sağlık ve selamete evine dönüp, saadetle dertsiz şen ve sevinçli olasın.)

Cevrî, "ğaza ecrine" nail olacak olan İbrahim Efendi'ye "Tavf-ı Harem" ile Hac sevabını da tavsiye eder. Çünkü Cevrî, İbrahim Efendi'yi hem bu dünya saadetine, hem ahiret saadetini kazanmaya "müste'id" bulur.

Devrinin "ulema" ve "şuleha"larına, minnet altında bırakmadan, lutuflar ve nimetler sunan İbrahim Efendi onlar için her zaman "vech-i ma'îşet" olmuştur. Bu şekilde geçim kaygusundan kurtululardan birisi de Cevrî'dir:

"Ben hōd ihsānuñı ol mertebe gördüm ki anuñ
İdemem şükrini Allāh u teālā a'lem"

(K.XXVII B.13 s. 110)

(Ben onun kendi iyiliklerini o kadar gördüm ki Allah u teala bilir, şükrünü yapamam.)

Kaside "sefer" gibi, tekrar kavuşulması kader'e kalmış bir sebeple ayrılan, "erbab-ı dil ve ehl-i kerem" ile "veli-

nimet"leri Ruz-nameci İbrahim Efendi arasında ki muhabbeti samimi ifadelerle, mübalağaya kaçmadan dile getirmiştir. Ayrılığın hüznü ve inanmışlığın teslimiyeti içersinde, ümitsizlik ifadeleri yoktur.

18-) İBRAHİM PAŞA (DEFTERDAR) :

Cevrî Divanında kendisi için kaside sunulanlardan biri de İbrahim Paşa'dır. Cevrî aynı zamanda "Hezarpare Ahmed Paşa"nın da kardeşi olan İbrahim Paşa'nın defterdar olmasından duyduğu memnuniyeti 10 beyitlik kısa bir manzumesiyle dile getirmiştir.

Cevri:

"N'ola vird-i zebân itsem hemîşe şükr-i Mevlâyı
Ki gördüm mesned-i devlet de İbrâhîm Paşa'yı."

(K.LXXX B.1 s. /55)

(İbrahim Paşa'yı devlet desteğinde gördükten sonra her zaman Allaha şükrü dilde düşürmesem şaşılır mı?)
diyerek sevincini ifade etmiştir.

Cevrî, "Lisan-ı sıdk" ile İbrahim Paşa'nın bu göreve getirilmesini "Hak"dan istediğini ve nihayet, "muradım hasıl etdi" diyerek de duasının kabul olmasına şükretmiştir.

İbrahim Paşa'yı "cömerd yaradılışlı", "güzel huylu", "kuvvetli bir anlayış" ve "bilgin bir gönül" olarak tavsif eden Cevri, bu vasıflara sahip İbrahim Paşa'nın "devlete mübarek" olmasını istemiştir.

19-) İLYAS PAŞA :

Aslen Balıkesir'li olan İlyas Paşa, cesur ve faal bir insan olup, Balıkesir ve çevresindeki eşkiyanın üstesinden gelerek şöhretini arttırmıştır. Hafız Paşa, Bağdat seferine giderken, Anadolu Beylebeyi olarak (1625) orduya katılır.(70) Ancak daha sonra Hüsrev Paşa'nın vezir-i azam olması üzerine, aralarındaki geçimsizlik sebebiyle, İlyas Paşa Balıkesir'e çekilmiş, kendisini müdafaa için de etrafında bir hayli sarıca, sekban, ve levent toplamıştır. İlyas Paşa'yı kandırmak üzere kendisine vezirlikle Şam valiliği verilip, vezirlik şiarından olan altın zincir gönderilmiş, fakat vezir olan İlyas Paşa Balıkesir'den ayrılmayıp havalideki hakimiyetini daha da arttırmıştır.(71)

Cevrî Divanında İlyas Paşa'ya sunulmuş bir kaside mevcuttur. Kaside İlyas Paşa'ya Balıkesir'de yaptırdığı cami ve tekke münasebetiyle yazılmış bir medhiyedir.

Cevrî kasideye caminin övgüsüyle başlamıştır. Cami, kasidede maddi ve manevi yönüyle övülmüştür.

Cevrî gökyüzünü kıskandıracak "mualla kubbesi" ile yücedir. Adeta bir "mescid-i aksa" olup her bir sofası bir "Pāye-i mi'rāc-ı ma'nādur" Seyredenler camiye yeryüzündeki "Beyt-i Ma'mūr" olarak düşünürler. Cami, bir mühendislik ve mimarlık harikası olarak tanıtılmıştır. Binanın sağlamlığı "erkan-ı dīn-i Haq" gibi "muhkem"dir. Caminin "pay-gah-ı minberi" "esfiyaya" mesken

olurken, "kuse-i mihrabı" da "kiram-ı evliyaya" "me'vadur". Camide Kur'an okuyan hafızları "Kelimu'llah" kabul ederek, Tur-ı tecella" benzetmesi yapan Cevrî, şüphesiz telmihen de Hz. Musa ve Tur hadisesini hatırlatmıştır. Cami'nin minareleri sanki gökyüzüne çekilmiş nurdan "serv-i bala"dır.

Kasidede cami'nin yanında inşaa edilen tekkenin övgüsü de yapılmıştır. Aynı zamanda mevlevi olan Cevri yapılan bu mevlevihane için ayrı bir sevinç duymuştur. Tasvirler için seçilen kelimeler bunu göstermektedir.

"Misal-i Ka'be ol cami egerci bi-nazır oldı
Velikin mevlevi-hane aceb cay-ı temaşadur."

(K.XXX B.13 s.117)

(O cami gerçi Ka'be gibi benzersiz oldu, ancak mevlevi-hane değişik bir seyir yeridir.)

Tekkenin mermer sofaları, levhaları ve taş duvarları bir "mir'at-ı mualla" olarak düşünülmüştür.

Cevrî, "çesm-i hakikatle" bakıldığı zaman "safa-yı vecd" ile dolu, böyle bir "makam-ı halet-efza"yı, Mevlana'nın ruhunun gelip ziyaret etmesini arzular.

Tekkenin dervişleri şevkle "sema'a" başladığı zaman, sadece gören diriler değil, "ervah-ı mevta" da raksa gelir. Kısacası, bu "mualla" mabed de, "dil-küşa" tekke de, inananların kalblerine "feyz-bahşa"dır. Bu sebeple bunları inşa ettiren kişi, hem

"dünya" hem de "ukba" saadetine layıktır.

Cevrî'nin İlyas Paşa'yı övmekten kasdı sadece "kesb-i rızayı Hak"tır. Çünkü İlyas Paşa, Cevri'ye göre "Mu'tekid" "sevap-endişe", "salah-kar" , "revnak-fürüz-ı zühd" ve "revnak-fürü-ı takva"dır.

İlyas Paşa "Sikender-rütbe" ve "düstur-ı Arestu-fehm" olarak yaptıkları "akıl" ve "bilgin"ler tarafından kabul görmüştür.

Bu özelliği sebebiyledir ki, Cevri, İlyas Paşa'yı "Asaf-ı taht-ı Süleymani" demesinin yanın da, "felek-der-gah Hüsrev" ve "Feridun-cah Dara" diyerek övmüştür. "Şeca-at"de "Ali-sıret" demeyi, "Rüstem" ve "Hatim" demekten daha "evla" bulan Cevrî, "Saf-ı rezminde" "Rüstem"i ancak "tehi-tir-keş" bir sipahi olarak düşünmüştür. "Hatim" ise İlyas Paşa'nın "der-i cudunda" serseri bir "geda"dır.

Cevrî'ye göre İlyas Paşa intikamcı bir insandır.

"Eger ferdāya şalsa intikāmı kar-ı adāyı
Kıyāmette bile hātırlarında bīm-i ferdādır."

(K.XXX B.37 s.118)

(Eger düşmanın intikam işini yarına bırakacak olsa kıyamet de bile hatırlarında , gelecek korkusudur.)

Adaletiyle "tehzib-i aklak" eyleyen İlyas Paşa'nın "bim-i kahr"ı sebebiyle "semt-i salah"a yönelen insanlar çokluğundan dünya "fitne" ve "aşub" dan "müberra" olmuştur.

ilyas Paşa'yı "vakt-ı seha"da "mevvac derya"ya benzeten Cevri, onu övmekten aldığı lezzet ve tadla:

"Ki tesiriyle nuḡkum çeşme-i şehd-i muşaffâdur"

(K.XXX B.47b s118)

(Ki onun tesiriyle dilim bir süzölmüş bal çeşmesidir.)

diyerek güzel bir teşbih ve husn-ü ta'lil yapar.

ilyas Paşa devrinde "rind" ve "zahid" beraberliğine şaşırmmamak gerektiğine dikkat çeken Cevri:

"Çekilmekte müselsel zulfine bend olmağa diller .
Çeker gönlüm benim de bilmezem yâ Rab ne sevdâdur."

(K.XXX B.49 s.119)

(Gönüller sürekli zulfüne bend olmağa geliyorlar, Benim gönlüm de bunu istiyor, Ya Rab, bu nasıl sevgi bilmiyorum.)

Kasidesini sunmaktan "ulüvv-ı şanını" bütün alemlere "İ'lam" ve "inha"dan başka gayesinin olmadığını söyleyen Cevri, bunun bir "kem-terin cins-i hedaya" olarak kabul buyrulmasını istemiştir.

Daha önce sunduğu kasidelerin bir çoğunun aksine, burada karşılığı beklenmeden söylenmiş bir kaside olduğu için tabiiikten uzaklaşmamıştır. Üvgülerinde daha samimi görünen Cevri, mübalağalarda da ölçüyü kaçırmamıştır.

20-) KUDSÎ-ZADE :

Cevrî Divanında kendisi için şiir söylenmiş şahsiyetlerden biri de Kudsî-zade'dir. Divanda Kudsî-zade için söylenmiş bir kaside bir de manzum tarih vardır. Tarihi şahsiyeti ile ilgili olarak hakkında fazla malumat verilmeyen Kudsî-zade için Cevrî, övgü dolu ifadeler kullanmıştır.

Cevrî, kasidesini "Eşrefi's-sürefa el-müntesib bi-fahril-enbiya" takdimiyle sunmuştur.

Cevrî, kasidesinin giriş bölümünde Kudsî-zade'yi "fazl-ı Hakk" ve "feyz-ı du'a"nın kaynaşmasının güzel bir örneği olarak görmüştür. "Tali" ve "baht"ın da güzel tevafukunu gören "felek", "te'accüb etmiştir."

Cevrî manzumesinde hayrete düşen feleğe tercuman olmuştur. Felek "lisan-ı hayretle" dile gelmiş, "zamane"ye kendisi ile, "ser-geşte-hal" ve "bi-ser ü pa" benzerliğine dikkat çekerek düşüncelerini istemiştir. "Felek adına bu soruları soran Cevri'dir. "Zamane" adına soruları cevap veren de Cevrî olmuştur.

Kudsî-zade kasidede bir cevhere benzetilmiştir. Cevrî'ye göre ; "Lutf-ı Huda" olarak gönderilen bu cevher için sabah-akşam övgü ve şükür yapılırsa yadırganmamalıdır.

"Seyyid-i ekrem" olan bu "luţf-ı Hüdâ"nın adı "Kudsî-zade Efendi"dir. O, "dudmân-ı Âl-i Abâ"dır. Kemal semalarının ayı ve şeref burçlarının güneşi olarak övülen Kudsî-zade, ilim ve hüner

dünyasının aziz ve yüce semasıdır. "Fazilet" ve "daniş" bahçesini süsleyen güldür.

Cevrî, Kudsi-zade'yi, fakara gönüllerinin birer gonca iken, "feyz-i lutfuyla" gül gibi açıldıkları bir mutluluk gününün sabahına benzetmiştir. Cömertliği itibariyle de övülen Kudsi-zade'nin "Al-i Haydar" soyundan olduğu "hadis-i sahih" ile "Buhari" tarafından ispat edildiği zikredilmiştir. Kudsi-zade'nin "Mehamid-i zat"ı ve "mekarim-i hulk"u yazılacak olsa nüshası dünyanın süsü olur. Böyle bir nüsha'nın meydana getirilmesi kolay değildir. Cevri, böyle bir hizmeti, ancak kendisinin hakkıyla yerine getirebileceğini ifade etmiştir. Nice zamandır suskun olan dil, içtenliğini ve övgüsünü dile getirmek gayesiyle tekrar beyana başlamıştır. Dua bölümünde ise Cevrî zamane'nin hatırının felek'den gücenmemesini temenni etmiştir.

Kasidede Cevrî'nin "Āl-i Abā"ya mensub Kudsi-zāde için duyduğu saygı, sevgi ve takdir hisleri samimi ifadelerle sunulmuştur. Kasidenin sunulmasından "garaz" "hülusun arz edilmesi" olmuştur. "Āl-i Abā"ya karşı kendisinin hissettiklerinin "zamane"nin kanaatları olması gerektiğini düşünmüştür.

Kudsi-zade'nin "mansıb" ve "medhi" için söylenmiş olan manzum tarih de, kasideyle üslub ve anlam itibariyle benzerlikler gösterir.

Manzumenin güzel beyitlerinde birisi şudur:

"Gevher-i sük-i âl-i Aḥmed kim
Zâtıdur âb-rûy-ı dürr-i Necef."

(Trh.LII B.3 s.313)

(Hz. Muhammed soyunun cevheridir ki, kendisi Necef incisinin (Hz. Ali soyunun) yüz suyudur.)

21-) MAHMUD EFENDİ (KARACELEBİ-ZADE) :

Cevrî Divanında, Karacelebi-zade Mahmud Efendi için söylenmiş iki kaside mevcuttur. Mevlana hanedanına mensup olan Mahmud Efendi, amcası Abdü'l-Aziz Efendi'nin yerine İstanbul kadısı olmuş(1635)- sadaret-i Anadolu ve sadaret-i Rumeli payesiyle - Anadolu(1635) ve Rumeli(1644) kazaskerliklerinde bulunmuş bir reisü'l-ulemadır.(72)

Cevrî, kasidesine Mahmud Efendi'nin Anadolu Kazasker'liğinden, daha kidemli rütbe olan(73) Rumeli Kazaskerliğine yükseltilmiş olmasından duyduğu sevinçle başlamıştır.

"Müjde kim oldu yine manşüb Şadr-ı Rüm ili,
'Âlemün bir 'âlim-i 'allâme-şân fâzılı."

(K.XXXII B.1 s.121)

(Müjde ki; yine alemin bilginliğiyle ünlü bir alimi ve fazılı Rumeli sadrazamlığına memur oldu.)

Cevri'ye göre Mahmud Efendi "ser-efraz-ı efazıl"dır.

"Baħr-ı bī-pāyān-ı ʿilmūñ gevher-i pūr ziveri
Mülk-i bī-ħadd-i maʿanīnūñ yem-i bī-sāħili"

(K.XXXII B.3 s.121)

(Sonsuz ilim denizinin ziynet dolu cevheri, sınırsız manalar ülkesinin, sahilsiz denizi.)

Mahmud Efendi'nin ilim ve faziletteki enginliğini ifade için teşbihlerini ard arda sıralayan Cevrî, onun "ilmi"ni bir "kişver"e benzetir. Akıl o ülkenin her tarafını dolaşacak olsa, orada "hasr-ı nihayet" edecek bir yer bulamaz. Aynı şekilde "fazl"ı da öyle bir "vadi"ye teşbih eder ki, bu vadi de koşturacak olan hiç bir düşünce "ser-hadd-i aram"a ulaşamaz.

Mahmud Efendi'nin mensubu bulunduğu Kara-çelebi-Zadeler, Osmanlı hanedanına, kazasker ve seyhü'l-islam gibi ilmiye sınıfının en üst rütbelerine kadar yükselen alimler yetiştirmekle şöhret bulmuştur.(74) Bu sebeple ilmi yönden sahip olduğu kabiliyet, teşbib bölümünün konusunu teşkil etmiştir. İلمي sahada fevkalade bir mertebeye sahip olan Mevlana Mahmud Efendi, kişilik ve yaratılış itibarıyla'de üstün bir insan olarak övülmüştür.

"Gülsitān-ı tabʿīnūñ bāğ-ı İrem āvāresi
Mesreb-i dil cūyīnūñ tesnīm-i Cennet māili"

(K.XXXII B.10 s.122)

(Cennet bahçesi, yaratılışının gülbahçesinin avaresi, Cennetin Tesnim ırmağı gönül çeken mizacının meyledenidir.)

Cevrî, Mevlana Mahmud Efendi'yi ilmi mertebesinden başlayarak, insan olarak sahip olduğu meziyetlerle de övmüştür.

Cevrî'ye göre, Mahmud Efendi'nin "çeşm-i zamir-i pak"i o kadar "ruşen"dir ki; "beden", "raz-ı derun"un perdesi olmaz. "Fehm-i derrak"i ve "cevher-i akl"ı itibarıyla de övgüye değer bulunan Mahmud Efendi'nin söz ve sohbet yönünden de yüksek bir mertebede bulunduğu ifade edilmiştir.

"Nuṭṭ-ı gevher-bārinuñ erbāb-ı ma'nī rāğıbı,
Ḳavl-i ma'nī-dārınuñ eṣṣhāb-ı dāniş ḳā'ili."

(K.XXXII B.14 s.122)

(Mana erbabı, cevher saçan konuşmasının rağbet edenleri, bilgi sahipleri de anlamlı sözlerinin söyleyicileridir.)

Bulduğu Rumeli Kazaskerliği makamında, asıl görevlerinden olan şer'î ve hukuki davaları dinleyen(75) Mevlana Mahmud Efendi'nin "dide-i endişe"si o kadar "tiz-bin" olmuştu ki, bir göz atmada "hakk" ile "batılı" ayırdederdi.

Cevrî kasidesinde ilmi, irfanı, mizacı, adaleti, dindarlığı, sözü ve sohbeti itibarıyla takdir ederek övdüğü Mevlana Mahmud Efendi'yi gıyabında tanımıştır. Cevri, Mahmud Efendi için sahip olduğu malumatı duyduklarıyla elde etmiştir. Bunu şu beyitle anlamak mümkündür.

"Nice demdür ğüş-ı cān ile iderdüm istimā^c
Luṭf-ı ṭab'undan rivāyet eyleyen her nāḳili."

(K.XXXII B.18 s.122)

(Nice zamandır mizacının güzelliğinden bahseden her anlatıcıyı can kulağıyla dinlerdim.)

Cevrî, şöhretini işittiği bu insana karşı yakınlık duymağa başlamış, takdir hisleriyle dolu olduğu bu insanla tanışmasına vesile olacak bir rehberi bulamamıştır.

"Lîk bir reh-ber bulunmazdı ki bezm-i hâşuña
Bir ʃarîk ile gelüp hâricden olam dâhili."

(K.XXXII B.19 s.122)

(Ancak bir yol gösterecek olmuyordu ki bir sebeple özel meclisine dışardan gelip katılayım.)

Böyle fırsat veya iyiliği beklemenin anlamsız olduğunu düşünen Cevrî:

"Gördüm olmaz kimseden himmet yine her hâl ile
Yeğdür olmak bu ʃaşıde ol mühimmün kâfili."

(K.XXXII B.20 s.122)

(Gördüm ki kimseden bir iyilik olmayacaktır, her halde o önemli hususu yerine getirecek olanın bu kaside olması daha iyidir.)

Mevlana Mahmud Efendi ile tanışma arzusunu, bir "nakış" gibi zihnine işlediğini söyleyen Cevrî, bu arzusuna ulaşırsa mutlu olacağını ifade etmiştir.

Cevrî, Mahmud Efendi'ye sunduğu bu kasidesinde anlaşılır ve samimi bir dil kullanıp, aşırı mübalağalardan kaçınmıştır. Tanışma gayesiyle yazılan kasidede Cevrî, sanatını ispatlama

endişesi taşımaz. Yapmacıksız ve samimi ifadelerin yer aldığı kasidenin, ruha nüfuzu da bu şekilde artmıştır.

Kaside geleneğinin sadece bir medhiye olmadığı aynı zamanda devlet hayatında şöhret bulmuş kişilere ulaşma vasıtası olduğu bu kasidede görülmektedir.

Cevrî, Mevlana Mahmud Efendi'ye bundan başka 10 beyitlik kısa bir medhiye daha sunmuştur.

Cevrî'nin evlana Mahmud Efendi için yazdığı ikinci kasidesinden, daha önce sunmuş olduğu kasidesinin gayesine ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu kasidede Cevrî'nin Mahmud Efendi ile tanışmadan önce sahip olduğu kanaatler, onu yakından tanıdıktan sonra da pekişmiştir.

"Haq itmek için zātuñi nāmuñ gibi Mahmūd
Virmiş saña her hâl ile etvâr-ı seniyye."

(K.XLIX B.2 s.141)

(Allah zatını da ismin gibi "Mahmud" yapmak için sana her türlü iyi davranışlar vermiş.)

Cevrî, Mahmud Efendi'yi tanıdıktan sonra onun bir "baha" olduğunu görmüş ve onu "evşâf-ı behiyye"ye layık bulmuştur.

Cevrî sunduğu kasidelere karşılık, Rumeli Kazaskeri Mevlana Mahmud Efendi'den, kendisini "harf-i kerem"le "dil-şad" etmesini istemiştir. Şayet bu isteği de gerçekleşecek olursa, kendisiyle alakalı daha nice "nazûk kalemiyye" yazacağını belirtmiştir.

Cevrî bu arzusuna, Mahmud Efendi vasıtasıyla kavuşacağına inanmış gibidir:

"Zîrâ ki odur lûle-ser-i çeşme-i ihsân
Andan cereyân itmededür feyz-ı 'atiyye."

(KXLIX B.17 s.142)

(Çünkü iyilik çeşmesinin baş musluğu odur, ihsanların bolluğu ondan akmaktadır.)

Bu "kerem" arzusunu dile getiren Cevri, artık "tarif"e hacet kalmadığını, bu meselenin "ma'lum" olduğunu ifade ederek duaya geçmiştir. Bundan sonra yazılacak daha bir çok şiirin konusunun "keremiye" olması dileğiyle sözlerini bitirmiştir.

Cevrî'nin Mahmud Efendi için söylediği ilk kasideye göre daha az ve öz olan, bu "nazûk" ifadeli manzume adeta bir "arz-ı hal" dır.

22-) MUHAMMED PAŞA (DIYARBAKIRLI) :

Cevrî Divanında yer alan kasidelerden birisi de Diyarbakırlı Muhammed Paşa için söylenmiştir.

Diyarbakırlı Muhammed Paşa, Tarhuncu Ahmed Paşa'nın azlinden sonra sadrazam olmuştur. Muhammed paşa bu göreve, rüşvet alma ve vermenin oldukça yaygın olduğu bir dönemde gelmiştir.

Rüşvet gelirlerini, devlet bütçesine gelir yazmış, devlet memuriyetlerini müzayede ile satmış, böylece hazine açığını

kapatmaya çalışmıştır. Bu arada devlet işlerini de güvendiği adamlara terkedip, sarayı kızdırmadıkça kimseyi görevden almıyacağı güvencesi verdikten sonra kendisi de zevk ve sefaya dalmıştır(76)

Cevrî, Muhammed Paşa'ya sunduğu kasidenin nesib bölümünde, kalemi teshis ederek sohbet etmiştir. Bu sohbette Cevrî, kalemini bir sırdaş olarak düşünmüştür. Kalem öyle bir sırdaştır ki; ona "sultan"da, "geda"da dertlerini açarlar. "Aşık"da "maşuk"da kaleme muhtaçtır. Cevrî, "el-kıssa" olarak kalemine "arz-ı ihlâsa seni vasıta eyler ahbab" diyerek kendisinin de "bir dosta ızhar-ı hulus itmek için", yine kaleminin yardımına ihtiyaç duyduğunu söylemiştir. Cevrî bu dostunun vasıflarını şu beyitte ifade etmiştir.

"Bir muhibb-i fuqarâ merdüm-i dervîş-nihâd,
Bir vefâ-dâr u şafâ-bağş-ı kulüb-ı ihvân."

(K.XXIV B.9 s.105)

(O bir fakirler dostu, derviş tabiatlı olanların gözbebeği, vefa sahibi ve dostların kalblerinin sevinç bahşedicisidir.)

Cevrî, "yar-ı erbab-ı hüner" ve "hem-dem-i ehl-i irfan" gibi vasıflarla övdüğü Muhammed Paşa'yı, "erbab-ı hüner" ve "ehl-i irfan"ı her zaman meclisinde toplayıp, onlara "mümkün oldukça iderdi nice lutfu ihsan" diyerek övmüştür. Cevrî'de bu iyiliklere mazhar olduğunu şu beytinde açıkça ifade etmiştir.

"Ne recā eylesem olurdu yanında maqbūl
Ne murād itsem iderdı anı hāşıl ol ān."

(K.XXIV B.15 s.106)

(Ne ricada bulunsam, yanında makbul olurdu, ne istesem onu da o an yerine getirirdi.)

Cevrî'nin Muhammed Paşa ile olan iyi münasebetleri, Paşa'nın "emirü'l-ümara" olmasından sonra da devam etmiştir. Paşa bu makam da iken de, "dostluk resmine hergiz noksan irgürmedi".

Cevrî kendisine yapılan iyiliklerin farkındadır.

"Luṭfınun ḳanḳı birin ʿadd ideyim zīrā kim
Bu faḳīre olan elṭāfına yokdur pāyān."

(K.XXIV B.21 s.106)

Kasidede Muhammed Paşa'nın bir portresi verilmiştir.

Cevrî, Muhammed Paşa'yı "melek-sıret" ve "pakize-şiyem" ve "hüsn-i etvar-ı" ile övmüştür. "Tedbir" ve "adalet"iyle övgüye değer olan Muhammed Paşa, "lutf"u ile de benzersizdir. Eğer "feyz-ı bahar-ı lutfı" gülbahçesine etki edecek olsa, "dem-i bad-ı hazan" gülleri perişan edemez. "Himmet"i, yaradılışındaki "cevher-i insaniyet" ve "şeh-süvar"lığı ile de övülmüş olan Muhammed Paşa, "güzin-i kürema" ve "zübde-i erbab-ı himem"dir.

"Kendümi kimseye bār eylemedüm bu deme dek
Kendü bārum çekerem günc-i ḳanāʿatde hemān."

(K.XXIV B.39 s.107)

(Bu ana kadar kendimi kimseye yük eylemedim. Şu anda kanaat köşesinde kendi yükümü çekmekteyim.)

Cevrî, Muhammed Paşa'ya kendisiyle ilgili son bilgileri "resm-i kadim" üzere ifade etmiştir: Cevri "haliya", "ruz u şeb, seyr ü süluk u cevelan itmededür". "Taleb-i rızık için" kimseye minneti yoktur. "Günc-i kanaatde" kimseye yük olmadan yaşamıştır. "Arif olan" "fakr u fenadan" şikayet etmez. Ancak, "lutf" Cevrî'nin "hatır-ı mahzunını" sevindirecektir. Cevrî dostlarıyla olan irtibat kopukluğunu, canına yetmiş bir "gam-u derd ü bela-yı hicran" olarak ifade etmiştir. Bu "bela" dan kurtulma isteğiyle duaya geçen Cevrî, "kadim" dostuna sunduğu kasidesini hayır dualarla bitirmiştir.

Cevrî, yalnızlık duygularıyla yazdığı bu kasidesinde samimi ve sade bir dil kullanmıştır. Nesib bölümü, irtibat kopukluğunun ardından , eski bir dostla tekrar bağ kurma psikolojisi, kalem diyaloguyla tabii bir zeminde başarıyla işlenmiştir.

Görüldüğü gibi kasidede Muhammed Paşa çeşitli hayali unsurlarla ve mübalağalı bir şekilde tasvir edilmiştir. Cevri bu usluba zaman zaman başvurmuştur. Beklenti içinde olduğu kişiler için bu tarz anlatımı kullanmıştır. Ayrıca Muhammed Paşa'nın övgüsünde onun mevlevilere olan yakın ilgisinin tesirini de eklemek gerekir.

23-) MUHAMMED PAŞA (SOFİ) :

Cevrî Divanında kendisine kaside sunulan Osmanlı devlet büyüklerinden biri de Sofi Muhammed Paşa'dır. Divanda Sofi Muhammed Paşa için söylenmiş bir kaside ve üç manzum tarih vardır.

Kasidenin girişinde Cevrî, Muhammed Paşa'yı namına uygun vasıf ve benzetmelerle övmüştür. Muhammed Paşa'yı "Ahmed-i Mürsel" ile Hz. Muhammed'e, merhamet ve şefkatteki derecesiyle "şiddik-kerem" olan Hz. Ebubekir'e adalet ve adil yönetimiyle "fâruk-himem" olan Hz. Ömer'e benzetmiştir. Bu üstün vasıflarla tasvir edilen Muhammed Paşa saire göre kişilik ve yaratılış itibarıyla kusursuzdur. Cevrî bu görüşünü şu beyitle dile getirmiştir.

"Zâtuñ kerem-i hulkuñ ile eşref u âlâ
vechûñ eşer-i luţfuñ ile aḥsen ü ecmeñ."

(K.XXIII B.4 s.103)

(Şahsın, yaratılışın cömertliği ile en şerefli ve en yüce, yüzün güzelliğın eseri ile en güzel ve en yakışıklıdır.)

Cevrî, Muhammed Paşa'nın "rüşd"ünü bütün akıllara "üstad-ı mükemmel" olarak görmüştür.

Cevrî'ye göre bu kusursuz insan "fikir-i metin"i ile "Felatun-ı zaman", "re'y-i rezin"i ile de "Aristo" gibi akıllıdır. Cevrî Muhammed Paşa'nın sadarat makamına gelmesine samimi olarak sevinmiştir. Bu sevinç "ıslah-ı cihan" açısından dır. Devrinde

"alem-i serr" vardır. Cevrî'ye göre, Muhammed Paşa isterse bu "dehrun alem-i serrini Hak,hayra mübeddel eyler." Cevri "fazl-ı ilahi" ile "efrad-ı beşer"den "efdal" olan Muhammed Paşa'nın "evsafına had yok" diyerek sadrazamı överken aciz kaldığını ifade etmiştir.

Cevrî, Muhammed Paşa'yı iyilik ve bahşişleriyle de övmüştür. Çünkü Muhammed Paşa'nın "dest-i kerem"inden "nice ihsan-ı muaccel" görmüştür. Kendisine yapılan iyilikler karşısında, söyleyecek sözü yoktur.

"Besdür bu kadar hüsn-i nazar 'abd-i haķîre
Ben kısmetüme râzıyam el-ķışşâ muhaşşal."
"Kısmet irişür herkese biş ü eğer kem
Ya muntazam olmuş ola aĥvâli yâ muĥtel."

(K.XXIII B.24,25 s.104)

(Bunca iyilik bu değersiz kula çoktur, konunun özeti ben kısmetime razıyım.)

(Durumu bozuk yada sağlam olan herkese az yada çok bir kısmet erişir.)

Cevrî, bu beyitlerde talebkar bir ifadeyle istegini dile getirmiştir.

"Miķdâr-ı kifâyet dahî olmazsa ne çäre
İmdâd-ı kanâatle ma'îšet olur eshel."

(K.XXIII B.26 s.103)

(Yetecek miktar olmazsa da ne yapalım, kanaatin yardımıyla gecim daha kolay olur.)

Cevri⁴'nin bu kasidesinde samimi ve sade ifadeler belirgin özellikler olmuştur. Bunun yanında Muhammed paşa için söylenmiş övgüler, tarihi kayıtlara makul bir ölçüde uygundur. "Sofi Muhammed Paşa'nın bazı kusurları varsa da devlet işlerini bir elden idare ile, müdahaleleri önlemek, kendisi defterdarlıktan yetişmiş olması itibariyle hazineyi fena durumdan kurtarmak hususundaki gayret ve faaliyeti inkar edilemezdi. (77)

Ancak karışık ve sıkıntılı bir dönemde dokuzbuçuk ay sadrazamlık yapmış olan Sofi Muhammed Paşa için tarihçiler değişik görüşlere sahiptir. Nitekim "Müverrih Naima; Sofi Muhammed Paşa için, Katip Çelebi ve Şarihu'l-Menar-zade'nin aleyhte, Vecihi ve Karacelebi-zade'nin lehte mütalaalarına dair örnekler verdikten sonra, kendisi sarih bir hükme varamıyarak, mezkur müelliflerin leh ve aleyhteki mütalaalarında şahsi menfaat ve küskünlüklerin tesir etmiş olabileceğine işaret etmekle yetinir." (78)

Sofi Muhammed Paşa için söylenmiş tarihler, defterdar olması Cevri'ye Mesnevi yazdırması ve yaptırdığı bir camii sebebiyle söylenmiştir. Muhammed Paşa'nın , yazdırdığı Mesnevi nüshası için söylenen tarihte, mevlevi olan Paşa'nın Bagdat seferindeyken İstanbul'a dönüşünde "nezr" olarak bu işe karar verdiği anlaşılmaktadır. Tarihlerde Paşa kasidesindeki vasıflarla da övülmüştür.

24-) MUHAMMED PAŞA (SULTAN-ZADE) :

Cevrî Divanında Sultan-zade Muhammed Paşa için söylenmiş iki kaside ve bir manzum tarih mevcuttur. Kasidelerin birisi İstanbul'da sunulmuş, diğeri de, Muhammed Paşa Mısır Beglerbeği iken, manzum tarihle birlikte kendisine (Mısır'a) gönderilmiştir.

Aslında "Sultan-zade" lakabı babası için kullanılmakla beraber Muhammed Paşa, bu ünvanla meşhur olmuştur.(79)

Sultan İbrahim devrinde iki sene kadar sadrazamlık yapan Muhammed Paşa için Naima'ya dayanılarak verilen bilgilerde "dalkavukluk ve riyayı so haddine çıkararak" bir kimse olarak anılması yanında, "Sultan İbrahim'in çılgınlıklarının artmasına sebep olan" bir kişi olarak da zikredilmektedir.(80)

Cevrî, Muhammed Paşa'ya sunduğu kasidesinin giriş bölümünde doğrudan övgüye başlamıştır. Muhammed Paşa, devlet yönetimindeki dirayetiyle "Nizamü'l-Mülk"ü unutturarak bir devlet adamı olarak övülmüştür. Cevrî'ye göre Allah, Muhammed Paşa'yı "maslîhat-ı alem" için göndermiştir. "Kâmilü'l-şakl" ve "mühim-dân-ı umur-ı cumhur" olan Muhammed Paşa'nın, "devr-i lütfında" felek yeryüzünün aynası, "âhd-ı 'adlinde" dünya "mâsîta"(gelini süsleyen kadın)dır. Cevrî, felek ve dünya için orjinal benzetmeler yapmıştır. Muhammed Paşa muktedir bir devlet adamıdır. "Bîm-i tehdidi"ile düşman "bî-tâb", "âvn-ı te'yîdi" ile devletin gücü "pür-zür"dur.

Cevrî, Muhammed Paşa'ya sunduğu kasidesinde, onun devlet adamlığı vasıflarını nesib bölümünde ele almıştır. Medhiye bölümünde ise nesib bölümünde genel ifadelerle zikredilen adalet, dirayet, lütuf ve akıl gibi vasıflar daha tafsili bir halde işlenmiştir. Adalet kavramını izah için Cevri; Muhammed Paşa'nın adaletini bir sofraya benzeterek, tabiatları birbirine düşman olan nesnelere bu sofranın sakinleri olarak düşünmüştür. Böylece teşbih, tezat ve tenasüb sanatları beyti cazib hale getirmiş mübalağayı adalet üzerine yoğunlaştırmıştır. Cevri:

"Pençesinden virür âhû bere'ye şîr ğıda
Beççesin sîne-i şeh-bâzda besler uşfür."

(K.XV B.22 s.87)

(Aslan, ceylan yavrusuna pençesiyle gıda verir, serçe yavrusunu akdoğanın sinesinde besler.)

Cevrî, Muhammed Paşa'nın lutfunu da "Cuy-ı revan-ı çemen-i himmet" vasfıyla övmüştür.

Cevrî, Muhammed Paşa'nın sadaret dönemini, sulh, sukun ve huzur içersinde geçirilen günler olarak övmüştür. Muhammed Paşa'yı ise, bütün vasıflarıyla övmek zordur. Cevrî'ye göre sairler Muhammed Paşa'yı övecek olsalar:

"Çekmedin rişte-i güftâra dahî binde birin
Kalmayup kâfiye ğâyet bula evzân u buhür."

(K.XV B.26 s.87)

(Himmatlerinin binde birini söz ipine dizmeden ne vezin, ne bahir, ne de kafiye kalır.)

diyerek memduhunun güzel vasıflarının saymakla bitirilemeyeceğini, aşırı bir mübalâğa içinde ifade etmiştir. Kasidenin, Muhammed Paşa'ya rahatsızlığının ardından, sıhhatle tekrar görevine dönmesi sebebiyle sunulduğu anlaşılmaktadır.

"Yine dīvān-ı hümāyūna varup şuhāt ile,
Luṭf-ı teşrīfūñ ile 'ālemi itdūñ mesrūr."

(K.XV B.33 s.88)

(Tekrar sağlıklı divan-ı hümayuna varıp, teşrifinin lutfu ile alemleri sevindirdin.)

Cevrî, görevine dönen Muhammed Paşa'ya ayrıntılı biçimde kendisinden bahsetmeyi lüzumsuz görmüştür.

"Bendenūñ şūret-i ahvāli deġūldür mestūr."

(K.XV B.34 s.88)

Cevrî, Muhammed Paşa'nın kendisini tanıdığını ifade ettikten sonra, "bende" olarak ayrıca halini takrire lüzum görmemiştir.

Sultan-zāde de, "bende"si Cevri'ye oldukça yakın davranmıştır. Bu durum şu beyitlerde açıkça görülür:

"Eyledūñ kūşe-i çeşm-i keremūñle zīrā
Bu şenā-ḥāñ-ı qadīmi nice kerre manzūr."

(K.XV B.35 s.88)

(Gerçi bu eski övgü okuyucusu(nu) nice defa, kerem gözünün ucuyla gördün.)

"Ben teşekkürde kuşūr itdüm ise ol kereme
Sen kemāl-i keremūnden beni eyle ma'zūr."

(K.XV B.36 s.88)

(Ben o iyiliğe teşekkürde kusur ettimse, sen beni keremin olgunluğundan (dolayı) mazur eyle.)

Cevrî, Mısır Beglerbeği olarak Mısır'a giden velimetiyle irtibatını kesmemiştir. Muhammed Paşa'nın ardından Mısır'a gönderdiği kasidesinde Cevri, Sultan-zade gibi bir yöneticiye kavuştuğu için Mısır'a, mecaz-ı mürsel ilgisiyle de Mısır halkına müjde verir.

"Müjde! Ey Mışr-ı müfâzzez ki sipihr-i ikbāl
Döşedi mesnediñe sāye-i ferr-i iclāl."

(K.XIX B.1 S.93)

(Müjde ey Mısır! ki, ikbal seması, yüceltme süsünün gölgesini senin makamına döşedi.)

Cevrî, görmediği bu memleketi, bilinen meşhur özellikleriyle müşahhas bir halde övmüştür. Mısır'ın toprağının, "Yesrib" (Medine) ve "Batta" (Mekke) topraklarından daha kutsal olduğunu ifade etmiştir. Allah böyle mübarek bir beldeye, böyle "Asaf-ı Yusuf-siyer" bir mübarek zatı "aziz" etti diyen Cevri, böylece Hz. Yusuf kıssasına da telmih yapmıştır. Hatta bu benzetmeyi de noksan bulan Cevri, "Cem- haşmet" Muhammed Paşa'yı "halef-i düde-i ikbal" olarak düşünmüştür.

Cevrî, Sultan-zade Muhammed Paşa'yı,

"Akılı" : "Cevher-i feyyâz",

"Rüsdî" : "Bir sırr-ı ilâhî",

"Fikrî" : "Müdekkik" bir insan olarak tavsif etmiştir. Ayrıca güzel ahlakı ve lutfunun cazibesıyla de övgüye değer bulunan Sultan-zade'nin cömertliği mübalağalı bir ifadeyle dile getirilmiştir. Ancak Cevrî, kendisinin bir lütuf peşinde olmadığını beyitte şöyle ifade etmiştir.

"Hağ bilür zātuñı medh eylemeğe cür'etden
Ğarazum bu ki idem 'arż-ı hulüşiyet-i bāl."

(K.XIX B.25 s.94)

(Allah bilir ki, şahsını övmeğe cesareten kastım kalbimin samimiyetinin arzıdır.)

Bu kaside İstanbul'dan Mısır'a gönderildiği için Sultan-zade'ye İstanbul 'da sunulan ilk kasideden ifade yönüyle de ayrılık göstermiştir. "Bende", kendisinden uzakta olan sultan'ına, "samimiyet"ini arz için söylediği bu kasidesinde "hasret" ve "melal" duygusunu işlemiştir.

Cevrî, Muhammed Paşa'nın "Kudüs" ve "Şam" Beylerbeği olmasını 8 mısralık manzum bir tarihle tesbit etmiştir. Cevri, manzum tarihte:

"İrisdi rütbe-i 'ulyāya şāhib-ihtirām oldu."

"İki pākīze şehre vāli-i vālā-makām oldu."

gibi, görev ve görev mahali olan şehirlerin yüceliğini dile getirmiştir. Bu sözlerden sonra da, tabii bir ifadeyle tarih mısraını söylemiştir.

"Didi tārīhini resm-i mübārek bād ile Cevrī
Bi'ḥamdillāh Muḥammed biğ emīr-i Kud̄s ü Şām oldı."

(H.1057)

(T.XLVII B.4 s.310)

25-) MUHAMMED AĞA (FETHİ-ZADE) :

Cevrī Divanındaki kasidelerden biri de Hazine Kethüdası Fethi-zade Muhammed Ağa'ya sunulmuş bir medhiyye'dir. Hakkındaki tarihi kayıtlarda bilgilere rastlanmayan Muhammed Ağa Hazine Kethüdalığı gibi sarayın yüksek memuriyetlerinden birisinde bulunmuştur. "Son zamanlarda vazifesi Topkapı Saray'ı Müdürlüğü halini alan Hazine-i Hümayun Kethüdalığı Yavuz Sultan Selim zamanında ihdas olunmuştur." (81)

Kasidede Muhammed Ağa, diğer medhiyelerden farklı olarak, daha tabii ifadelerle övülmüştür.

"Zātın-ı gördüğüm gibi bildüm."

(K.XVII B.10a s.90)

"Ḥüsn-i ādābı luḥf-ı güftārı
Haḳ bu kim birbirinden ālādur."

(K.XVII B.12 s.90)

(Terbiyesinin güzelliği, söyleyişinin hoşluğu, gerçek bu ki; ikisi de birbirinden aladır.)

Cevrî'ye göre "Akı" bir "cevher'i letâfet", "tab'ı" bir "pâk u şâf âyîne", "fehm"i "nüktedân" olan Fethi-zade Muhammed Ağa aynı zamanda sanatkar ruhlu bir insandır. Muhammed Ağa "mail-i fenn ü şi'r ü inşa", "muhibb-i kemal" ve "aşık-ı marifet" bir insandır. "Ehl-i dil" kıymetini bilmiş, "nükte" ve "meziyet" sahibidir.

Muhammed Ağa, takdir ettiklerine cömert davranan bir insandır. Cevrî, aşağıdaki beyitte Muhammed Ağa'nın "eltâf"ından çok yararlandığını ifade etmiştir.

"Cümleden baña itdüği eltâf
Hâric-i hadd u 'add u ihsâdur."

(K.XVII B.17 s.90)

(Bana ettiği lütuflar herkesten sınırsız, sayısız ve hesapsızdır.)

Kaside uslub olarak zayıf olmakla beraber Muhammed Ağa'nın yapmış olduğu lütuflara karşı, Cevri'nin, samimi bir teşekkürünün ifadesi olarak sunulmuştur.

26-)

MUSA PAŞA :

Cevrî Divanında Musa Paşa için söylenmiş iki kaside vardır. Bunlardan birisi İstanbul da söylenmiş, birisi de Budin'e gönderilmiştir.

Musa Paşa Sultan İbrahim zamanında Kapdan-ı Derya olarak Girid, Hanya seferlerine katılmıştır. Vezir-i Azam Salih Paşa'nın

boğularak öldürülmesinden sonra mühr-ü hümayun "Kara" lakabıyla bilinen Musa Paşa'ya gönderilmiştir. Ancak (Hezarpare) Ahmed Paşa, padişaha tesir ederek sadrazamlığı kendisi almıştır. Tayin ve azli gıyabında gerçekleşen Kara Musa Paşa, fiilen sadrazamlık yapmamıştır. (82) (16 EYLÜL 1647 - 21 EYLÜL 1647)

Cevrî, kasidesine nesib bölümünde Musa Paşa'yı, devlet işlerindeki bilgi ve becerisiyle "Asaf"a benzetmiş, zühdünün derecesini de "Cüneyd" ve "Edhem"e benzeterek övmüştür.

Cevrî'ye göre; "Hızr'a mahrem" olan Musa Paşa "adalet" ve "Lütfuyla"da övgüye değer bir kişidir.

"Devr-i hükümde cihân ma'adeletiyile hoş-ğâl
"Ahd-ı lütfında zamân mekremetiyile hürrem."

(K.XVI B.6 s.89)

(Yönetimi zamanında dünya, adaletiyile güzel durumda, insanlar, lütuf zamanında iyilikleriyle sevinçlidir.)

"Adalet" ve "tedbir" ile saltanatı "muntazam" temellere oturtan Musa Paşa'nın "güzel ahlakına" gökteki "melekler meftun"dur. İnsanların "muhabbet"besledikleri böyle "yüce bir insanı" övmek, Cevrî'ye göre oldukça zordur. Bunu şu beyitte ifade etmiştir,

"Bilürin haddümi ben medhüne kâdir degülem
Olsa endişeme biñ ma'nî-i nâdir-mülhem."

(K.XVI B.12 s.89)

(Ender ilhamlarım bin tanesi de aklıma gelse, ben haddimi bilirim ki senin medhine gücüm yoktur.)

Cevrî, kasidede kendisini övmeyi de ihmal etmemiştir. Cevri, söz söylemedeki ustalığını Nizami, Selman ve Baki gibi şairlerle mukayese etmiştir. Cevrî, sözüyle kimseyi incitmediğini, bil'akis "dil-i mecruh"a "merhem" olduğunu söyleyerek, Musa Paşa'ya halini arz eder:

"Yüz sürüp pâyüne aḥvālümü arz itmekdür,
Ki 'ayān ola ḥuzūruḡda bu rāz-ı mübhem."

(K.XVI B.18 s.89)

(Gayem ayağına yüz sürüp, halimi arz etmektir ki; bu kapalı sır senin huzurunda açığa çıksın.)

Cevrî'nin kasidelerinde, benzer ifadelere sıkça rastlamak mümkündür.

Cevrî kaside sunduğu memduhlarından genellikle "lütuf" ve "kerem" arzusunda bulunmuştur. "nice kerre" bu arzusuna da "mazhar" olan Cevrî:

"Teşekkürde kuşūr itdüm ise ol kereme
Sen Kemāl-i keremüñden beni eyle ma'zūr."

(K.XV B.36 s.88)

(O iyiliğe teşekkürde kusur ettimse, sen kereminin olgunluğundan beni ma'zur gör.)

demesine rağmen, bazen bu ifadelerini unuttuğu da olmuştur.

Aşağıda ki örnekten anlaşılacağı gibi Cevrî:

"Benem ol bî-dil ü nā-kām ki kendüm bileli
Ne ḥarīs-i kerem oldum ne taleb-kār-ı himem."

(K.XVI B.19 s.89)

(O gönülsüz ve üzüntülü olan benim ki, kendimi bildim bileli ne kereme hırslı, nede himmetin istiyeni oldum.)

diyerek celişkiye düşmüştür.

Cevrî, görevleri icabı İstanbul dışına giden devlet büyükleriyle irtibatını, kasideler göndermek suretiyle sürdürmüştür. Cevri Musa Paşa için söylediği ikinci kasidesini Budin'e göndermiştir.

Cevrî kasidenin nesib bölümüne kalemine seslenerek başlamıştır. "Feyz-midad olan kalem" "ney-pare" olarak tavsif edilmiştir. Bu vasıf, ayrı yerde bulunan dost için yazılmış bir manzumede, telmih sanatıyla manaya derinlik ve orjinallik vermiştir. Kaside'nin Budin'e gönderilme sebebi şiirde şöyle ifade edilmiştir:

"Şıdk u ihlâşımı her vech ile taḥkîk üzre"

(K.XVIII B.3 s.91)

(Bağlılık ve samimiyetimi her suretle gerçekleştirmek için)

Cevrî, Musa Paşa'yı "Sıddık-reviş", "Faruk-reşad" gibi vasıflar yanında, manevi yönüyle, "Şibli", "Cüneyd" ve "Zün-nün" gibi mutasavvıfların yolunda inançlı bir insan olarak övmüştür. "Hz. Musa Paşa" ifadesindeki tevriye ile "Reh-rev-i Tur-ı hüda" şeklinde telmihen ve bir tenasub içinde kullanmıştır.

Musa Paşa "hırz-ı tedbiri" ile memlekete "emn ü eman" vermiş, "nusha-i adli" ile de "hükm-i fesad"ı yok etmiştir.

Beyitlerde mübalâğa sıkça kullanılmış bir sanattır. Musa Paşa'nın gazabı düşmanların canını ve gönlünü kahreden bir ateş olarak düşünölmüştür.

Cevrî, kasidede asıl söylemek istediklerini ifadeye lüzum görmez. Çünkü Musa Paşa "keşf-i raz eylemede" eşsiz bir insandır. Bunun gibi daha pek çok üstün meziyetlere sahip Paşa'nın erdemlerini saymak ise imkansızdır. Cevrî, bu düşüncelerini şöyle ifade etmiştir.

"Zât-ı pâkinde meĥâsin o kadar çok kim çarĥuñ
Sayılır naĥd-ı nücümü bu olunmaz ta'dâd."

(K.XVIII B.25 s.92)

(Temiz şahsında iyilikler o kadar çok ki; gök yüzünün yıldızlarının hepsi sayılmaz.)

Cevrî, vefakar bir insandır. Dostları uzakda olsa bile, onları unutması mümkün değildir. Bu duygularını Cevri:

"Tînetüm âb-ı vefâyile olunmış tahmîr."

(K.XVIII B.31a s.92)

(Yaradılışım vefa suyu ile yoĥrulmuş)

diyerek açıklamıştır.

Cevrî, kasidesinde Musa Paşa'yı devlet adamlığı yönüyle mükemmel, insani yönüyle dindar, iyiliksever ve cömert olarak tanıtmıştır. Bir bütönlük içinde düşünölen bu vasıflar, orjinal, teşbihler, tevriye, telmih ve tenasüb sanatlarıyla beraber ifade edilmiştir.

27-) MUSTAFA AĞA (TEKELÜ) :

Cevrî Divanında adı anılan şahsiyetlerden birisi de Tekelü (Antalyalı) Mustafa Ağa'dır.

Divanda "Hacı Bektaş" ocağından geldiği söylenen Antalyalı Mustafa Ağa bir yeniçeri ağasıdır. Ortaköy de yaptırdığı çeşme ve saray için söylenen manzum tarihler münasebetiyle anılmıştır.

"Hâcî Bektâş ocağından geldi
Sâlik-i menhic-i şavâb oldu."

(T.XXXV B.2 s.304)

(Hacı Bektaş ocağından geldi, sevapla biten yolun tutanı oldu.)

28-) MUSTAFA PAŞA (SIYAVUŞ PAŞA-ZADE) :

Cevrî Divanında Siyavüş Paşa-zade Mustafa Paşa için söylenmiş iki manzume mevcuttur. Manzumelerin ilki bir medhiyye, diğeri de bayram tebriği için söylenmiş kıt'adır.

Siyavüş Paşa-zade Mustafa Paşa, Sultan Dördüncü Mehmed'in silahtarlığını yapmış, sarayın sözü geçen devlet görevlilerinden biri olmuştur. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretine muhalefet göstermiş olan Siyavüş Mustafa Ağa vezirlikle Şam Valiliği yapmıştır. (83)

Kaside, ilk beytinden itibaren dilinin ağırlığıyla dikkat çekmektedir.

"Ey şafā-yı meşrebūñ ser-çeşme-i luḫf-ı ezel
Hüsn-i ḫulkuñ Yūsuf-ı sırr-ı Hüdā-yı lem-yezel."

(K.XXXIII B.1 s.123)

"Nefs-i istiğnā-pesendūñ bī-gubār-ı ḫubb-ı cāh
Kalb-ı āzāde-nihādūñ bī-gam-ı ṭūl-ı emel."

(K.XXXIII B.2 s.123)

(Ey! saf yaratılışı, ezeli güzelliğin pınarı olan, yaratılışının güzelliği, baki olan Hüda'nın sırrının Yusuf'u olan.)

(Ey" Mevki sevgisinin tozunu bulundurmayan, tok gözlülüğü seçmişin ta-kendisi, hür yaratılışlı kalbinde, hırsın üzüntüsü olmayan)

Beyitlerde seslenme edatı bir tarafa bırakılacak olursa Türkçe kelime yoktur. Cevrî, kasidelerinin dilini, sunduğu kişinin ilmine, makamına yahut sanat gücünü "memduh"una ispatlama arzusuna göre ağır veya sade bir dil şeklinde kullanmıştır.

Bu konuda daha da iddialı olmuş, kendisini "nazım mühendisi" olarak ilan etmiştir.

"Ben o ma'nî hendese üstād-ı nazmam kim eğer
Kalmasa ma'mūre-i maẓmundan āşār-ı talel."

(K.XXXIII B.16 s.123)

(Ben o mana mühendisi, nazım üstadıyım ki, eğer manzum şehriden (talel) eserleri kalmazsa)

"Tarḫ idüp endāze-i fikr-i metinümle yine
Eylerin erkānını bī-lerze-i bīm-i ḫalel."

(K.XXXIII B.17 s.123)

(Yine sağlam düşüncemin ölçeğiyle düzenleyip, bozma korkusunun titremesi olmadan esaslarını yaparım.)

Cevrî, yukarıda ortaya konulan anlayış içersinde, Siyavüş Paşa-zade'ye övgüsünü sürdürmüştür. "Hilm" ve "Vekar" yönüyle erişilmez olan Siyavüş Paşa-zade cömertlikte de eşsizdir. Cevrî'ye göre onun "kef-i cud"ı bulutlara sermaye verecek olsa, madenler ve deniz, her yer "dürr" ve "gevher"le dolar. "Kadr-ı irfan" ile vücüdü "ruhani" makam da bulunurken gönlü de, "sırr-ı tevhid" ile "kerrubı" mahaldir.

Cevrî sıralamış olduğu sıfatlarda, memduhunu tam olarak övebildiği kanaatinde değildir.

"Nāmuñı eşnā-yı evşāfuñda eylerdüm beyān
Bu pesendīde şıfatlarla saña olsa bedel."

(K.XXXIII B.12 s. 123)

(Bu seçilmiş sıfatlarla sana bedel olacak olsa, adını vasıfların esnasında açıklardım.)

Siyavüş Paşa-zade Mustafa Paşa, başından beri Köprülü'nün sadaretine muhalefet etmiştir. Aralarındaki bu çekişme zaman zaman su yüzüne de çıkmıştır. Nitekim Siyavüş Paşa'nın Şam da bulunduğu sırada çıkan hadiseler üzerine, hakkında "katl" fermanı çıkarılmıştır. Ancak Enderunda bulunan kapı yoldaşları ve özellikle padişahın silahdarlarıyla çuhadar ve rikabdar gibi ileri gelen Enderun ağaları Mustafa Paşa'ya sahib çıkmışlar, "katl" fermanında böylece hemen yerine getirilememiş, Enderun

ağalarının uzaklaştırılmalarından sonra ancak ferman yerine getirilebilmiştir. (84)

Bu tarihi hadiselerden anlaşılan o dur ki Cevrî, siyasi gücünü bildiği Siyavüş Paşa-zade'ye kaside sunarak ona yakın olmak istemiştir.

Cevrî'nin kaside de Siyavüş Paşa'nın övgüsünü yapmaktan çok, kendi sanatını övdüğü, devirden yakındığı görülmektedir. Bu açıdan Kaside, Cevrî'nin görüşlerini açıklamasına da olmuştur.

"Ârife düşmez temeddüh gerçi ammâ ehl-i dil
Müttefiklerdür ki hâk da vâda itmezler cedel."

(K. XXXIII B.14 s.123)

(Arif olanın kendi kendini övmesi uygun olmaz. Gerçi gönül ehli olanlar (bu konuda) müttefik olup gerçek olan mevzuda münakaşa etmezler)

Kendisini takdir edecek bir "mümeyyizin" bulunmamasını, kendisinden ziyade "rüzgar"ın "bisat"ını bir "aceb bazar"da açmasına bağlıyarak, "takdir-i baha"nın da kimsenin kendi "dest-i dellalinde" olmadığını ifade eder. "Kendisi zayıf bir bünyeye sahip olduğu halde, güçlülerin gücü karşısında hayranlığını ifadeden geri durmadığı" (85) da bilinen Cevrî'nin bunu her zaman içine sindirerek yaptığını söylemek de zordur:

"Olmaya kâlâ-yı naẓm-ı fâhîrüm kıymetde pest
Her ne deñlü itse erbâb-ı hâsed mekr ü hîyel."

(K. XXXIII B.24 s.124)

(Kıskanç kimseler her ne şekilde hile ve aldatma yapsalarda, şerefli nazım kumaşım kıymetden aşağı düşmeyecektir.)

Böylece Cevrî çağdaşı olan şairlerle arasındaki münasebeti "erba-ı hased" terkibiyle ifade etmiştir. Sanat alanında yarıştığı insanlarla olan münasebetinden sonra, bu sahanın dışında kalan, özellikle komşularıyla olan münasebeti de Cevrî'yi yakından tanıma imkanı verir. Mahallesindeki komşuları hakkında "su-i zann" ile "bed-güman" olduğundan, bu çevreyle de "adem-i ülfet" halinde bulunan Cevri'nin cenazesine kimse katılmamıştır. (86)

Cevrî Kasidede "bed-güman" bir düşünce ile, zayıf bünyesini güçlü bir söyleyişle gizlemeğe çalışmıştır. Bayram tebriği münasebetiyle söylenmiş olan kıt'ada ise Cevrî, "afitab-ı subh-ı saadet" olarak tavsif ettiği Siyavüş Paşa-zade'ye böyle mutluluklarla "her günün" bir "ıyd" olması dileğinde bulunmuştur. "Resm-i kadim" olarak böyle günlerde "bendegan" "ber-vech-i i'tibar" samimiyetlerini ifade ederler demıştır.

Bu görevi gereği gibi yerine getirememişse bile, kendisinin bir lütuf beklentisi içersinde bulunmasına şaşırılmamasını istemiştir.

"Ma'zur tut kuşurumı kim oldı māni'um
Za'f-ı mizāc ü zūr-ı şitā vehm-i inkisār."

(Kt. XLVII B.7 s. 140)

(Kusurumu mazur gör ki, sağlığımın zayıflığı ve kışın zorluğu, gücenme düşüncesi özürlerim oldu.)

Daha önce sunduğu kasidede, güçlülere direnen, tek başına her tür zorluğa karşı durabileceğini ifade etmiş olan Cevrî, bu kısa manzumesinde "yardıma muhtaç" bir tablo çizmiştir. Buna bağlı olarak kıt'a'nın dil ve söyleyişi de kasideye göre daha sadedir.

29-) RIDVAN AĞA :

Cevrî Divanında adı anılan şahsiyetlerden biri de Ridvan Ağa'dır.

Cevrî'nin ifadesi ile has oda sakinlerinden olan Ridvan Ağa aynı zamanda hazine katibidir.

Divanda Ridvan Ağa'nın kazdırdığı kuyu münasebetiyle söylenen manzum tarihte anılmıştır.

"Haş oda sâkinlerinden Muhterem Rıdvân Ağa
Kim hazîne kâtibiydi sâbıkâ ol hoş-şıfat."

(T.CV B.1 s.339)

30-) SALİH PAŞA :

Cevrî Divanında Salih Paşa için söylenmiş iki kaside mevcuttur. Sarayda Defterdarlık da yapan Salih Paşa, Sultan-zade Muhammed Paşa'dan sonra Sultan İbrahim'e Vezir-i Azam olmuştur.

"Salih Paşa nazar-ı dikkati celbedecek hususiyeti bulunan bir şahsiyet değilse de selefi Sultan-zade Mehmet Paşa ve halefi Hezar-pare Ahmed Paşalar biçiminde fenalıkları pek fazla olan bir kişi de değildir."(87)

Salih Paşa'ya sunulan kasidelerin ilki defterdar olması münasebetiyle söylenmiştir. Cevrî'nin bazı kasidelerinde görülen kelime tekrarı özelliği; bu kasidede "yine" kelimesi ile meydana getirilmiştir. Kasidenin ilk beş mısraı bu kelime ile başlamıştır.

Cevrî, Salih Paşa'nın gelmesiyle, kaybedilmiş bir mutluluk dönemini tekrar bulmuş gibidir:

"Yine bir ehl-i kerem geldi gibi dünyâyâ
Yine çarç itdi gibi cevriñi luḡfa tebdîl."

(K.XX B.2 s.95)

Tekrarlanan bu yine edatı te'kid ve ahenk unsuru olarak kasideye bir coşkunluk ifadesi vermiştir.

Cevrî, Salih Paşa'nın bu göreve getirilmesine sevinmiştir. Bu duygularını aşağıdaki beyitte ifade etmiştir.

"Bir safâ var dil-i ebnâ-yı zamânda gūyâ
Eyledi her biri kâḡ-ı dū cihâñi taḡsîl."

(K.XX B.6 s.95)

(Zamanın çocuklarının gönlünde bir sevinç var. Sanki her biri, iki dünyalarının da isteklerini elde etmiş gibiler.)

Salih Paşa, üzüntülerin arttığı, ümidlerin azaldığı bir sırada göreve gelmiştir. Cevri, bu sıkıntılı günleri bir bayram havasına çeviren Salih Paşa'yı her türlü takdire şayan bulmuştur.

"Muhterem şadr-ı felek-mertebe Şālih Paşa,
Ki' Odur lāyık-ı tekrīm sezāyı tebcīl."

(K.XX B.16 s.96)

(Yüce mertebeli saygıdeğer Salih Paşa, ki O ikrama layık, kutlanmaya değerdir.)

İfadelerden anlaşıldığına göre Cevri, saygı ve muhabbet beslediği Salih Paşa'ya bu kasidesini, iyi niyetinin bir ifadesi olarak sunmuştur.

Cevrî'ye göre Salih Paşa "insan" olarak da, oldukça fazilet sahibi bir kişidir. Cevrî bu konudaki düşüncelerini de şöyle açıklamıştır:

"Re'yi ol mertebe rûsen ki çerāğ-ı hürşid
Görinür anā nazar su'lesî yok bir kandīl."

(K.XX B.19 s.96)

(Görüşü o kadar aydınlıktır ki, güneşin ışığı, ona bakılırsa alevi olmayan bir kandil gibi görünür.)

Salih Paşa, "suret"iyle meleklerle, "sireti"yle de büyük meleklerle örnek olarak tasvir edilmiştir.

"Aks olur şūret-i esrār-ı zamīr-i Cibrīl"

"İrdi bir hādde ki hayretde kalur Mikā'il"

Cevrî lutuf ve cömertliği itibariyle de Salih Paşa'yı benzersiz bulmuştur.

"Cüy-i luḡf-ı cemenistân-ı ümîde cārî
Kevser-i cûdi ser-i rāh-ı temennâda sebîl."

(K.XX B.25 s.96)

(lutfunun ırmağı, ümid çimenliğine akmakta, cömertliğin kevseri, istekler yolunun başında sebildir.)

Cevrî tam bir kaside örneği teşkil eden bu kasidesin de, Salih Paşa'dan beklenti içindedir. Bunun içinde şair fahriyye bölümünde şiirini oldukça mübalağalı bir şekilde övmüştür. Şiirini söz ve fikir açısından benzersiz bulan Cevri, övgüde hayal kapılarını zorlamıştır. "Tab ı" için Şat ve Nil'e feyz verecek olsa, akdıkları yerlerde cevahir bitirirlerdi diyen Cevrî, kendince tevazü içinde şu beyti söyler:

"Şi'rümi nazm-ı Nizâmî'ye muâdî tutarın
Eylesem tabımı ğer mertebesinden tenzîl"

(K.XX B.39 s.97)

Cevrî Divanında Salih Paşa için söylenmiş olan diğer kaside ise onun Vezir-i Azamlık makamında bulunduğu sırada sunulmuş bir medhiyyedir. Cevrî, kasidenin giriş bölümünde padişahı "Süleyman"a, Salih Paşa'yı da "hatem-i Padişeh-i mülk"e "Asaf-ı ali-san"a benzeterek övmüştür. Cevrî'ye göre; zaten yüce olan sadaret makamı, Salih Paşa'nın bu makama gelmesiyle, "müşteri"ye kendi makamını unutturacak ölçüde yücelmiştir.

Cevrî, Salih Paşa'yı hem devlet adamlığı vasıfları, hem de, insani ve dini yönüyle övmüştür. "Revnak-ı din ü düvel" olan Salih Paşa, "İlm-i tedbir"de benzersiz bir kişi olarak övülmüştür. Bu konu da ona, ne "asaf" ne de "Arestu" akran olamaz. Cevrî, Salih Paşa'nın "re'yi"ni nurlandırıcı bir vasıfla dile getirmiştir. O kadar ki Salih Paşa "neyyir-i re'y"ini esirgeyecek olsa "gice gündüz bir olup kimse dahi fark idemez." Bunun gibi oldukça sade ifadeler kullanmış olan Cevrî, Salih Paşa'yı merhamet ve adalet sahibi kişiliğiyle övmüştür. Bunu yaparken tabiatı ayrı olan nesnelere ve efsaneleşmiş rekabetleri uzlaştırarak ifade etmiştir. Salih Paşa'nın "merhameti" "tab-ı hazanı" ıslah etse, "bülbul" gülün hicranına tutsak olmayacaktır, güneş, onun koruması altına girmeyecektir gibi, mübalağalı ifadelerle yapılan istiare ve övgüler, Salih Paşa'nın "kahır" ve "terbiyye-i lutfı"nın ifadesinde de devam etmiştir. Mübalağa ve hayal sınırlarını zorlayan şu ifadeler Nef'î uslubunu hatırlatacak ölçüde oldukça güzeldir.

"Alev-i nāyire-i kahrı irişse ebre
İde bārān yerine hāke şerār-efsānı."

(K.XXI B.19 s.98)

(Kahr ateşinin alevi bulutlara erişecek olsa, yeryüzüne yağmur yerine kıvılcımlar saçar)

Salih Paşa'nın "nazar-ı terbiyyet-i lutfu" şayet herhangi bir toprağa dokunacak olsa, "haristan"ı bir "bağ-ı na'im" eyler. Cevrî, mübalağa ve hayalde Nef'î ile yarışırçasına ifadelerini

sürdürmüştür. Şayet "sule-i şemsir"i denizin derinliklerine düşecek olsa, "aks-ı mahi-i hilal" onun "büryanı" olur. Cevri, Salih Paşa'nın mesrebini de övgüye değer bulmuştur. Salih Paşa'nın "mesreb-i azbi"ndeki "halavet"i duyan, onun medhinden zevk duyar. Cevrî, Salih Paşa'nın bu makama gelmesini Allaha şükrederek, sevinmiştir. Bu olayı Allah'ın bir lutfu olarak kabul ettiğini şu beyitiyle ifade etmiştir:

"Devleti saña, seni devlete lâıyk gördi,
Dād-ı cūd-ı ezeli mevhibe-i sūbhānī."

(K.XXI B.32 s.99)

(Allahın bağışı, ezeli cömertliğin hediyesi, devleti sana, seni devlete layık gördü.)
diyerek, Salih Paşa'nın devlet açısından taşıdığı öneme binaen Allaha şükretmiştir. Cevrî'ye göre; Salih Paşa, "ilim" ve tedbirde eşsiz bir sadrazamdır. "Merhamet" konusunda kimseyle mukayese edilemez. Melekler adeta kendilerini onun cisminde görürler. Sadrazamlık makamıyla yetki ve imkanları genişleyen Salih Paşadan Cevri'nin beklediği, daha önce olduğu gibi tekrar "nazar-ı atıfete" mazhar olmaktır. Cevri, kasidesinin fahriyye bölümünde de oldukça başarılı ifadelerle kendisini övmüştür. Kendisini "nazım-ı erkan-ı belagat" olarak ilan etmiş, sözün devrinde bu şekilde "kaide-i Hassanı" bulduğunu söylemiştir. Söz söylemede Arap Edebiyatından "Hassan" İran'dan "Hakanî", "Muhteşem-i Kaşanî" Hind Edebiyatından "Feyzi-i Hindistanî", "Urfi-i Şirazî", Türk Edebiyatından "Ruhî" ve "Bakî" gibi zirve isimlerle

kendisini kıyaslıyarak, her konuda üstün olduğunu savunmuştur.

Kasidesini Salih Paşa için,

"Devlet ü'ömriñi efzūn ide Mevlā dahī hem
Re'yine ola muvāfiķ felekūñ devrānı."

makta beytiyle bitirmiştir. Bunca övgülere muhatap olan Salih Paşa, Ruhi rahatsızlığının tedavisi için okunmaya giden Padişahın yolu üzerine çıkan bir arabadan sorumlu tutularak, böyle sudan bir sebeple boğdurulmuştur. (88)

Her iki kasideden anlaşıldığına göre Cevrî, Salih Paşa'ya karşı, oldukça samimi duygular beslemiş ve ondan da sanatının karşılığını beklemiştir. Bu da şairlerin devlet büyüklerinden sadece sanatlarının karşılığını istedikleri fikrini kuvvetlendirmektedir.

31-) SIYAVUŞ AĞA :

Cevrî Divanında adı anılanlardan biri de Sultan Dördüncü Murad'ın silahdarı Siyavüş Ağa'dır.

Cevrî'nin ifadesiyle temiz yaradılışlı, temiz davranışlı olan Siyavüş Ağa, iyiliksever bir insandır.

Divanda Kandil'lide kazdırdığı kuyu için söylenen manzum tarihin yanında, Harem-i Hümayun'daki silahdar odası için söylenen manzum tarihte de Siyavüş Ağa'nın adı anılmıştır.

"İltifāt ile Siyāvūs Ağa'ya izzet idüp
Kendüye itdi silâh-dâr u musâhib bi'z-zât."

(T.XXXI B.2 s.303)

("Sultan Murad" Siyavüs Ağa'ya iltifat ile yücelik verip, bizzat kendisine silahdar ve musahib etti.)

32-) YAHYA EFENDİ (ŞEYHÜ'L-ISLAM) :

XVII yüzyılın önemli şairlerden olan, aynı zamanda Seyhü'l-İslam olan Yahya Efendi(89) için Cevrî Divanında bir medhiye ve Yahya Efendi'nin bir gazelinin tahmisi vardır.

Şeyhü'l-İslam Yahya Efendi, soylu ve kültürlü bir aileye mensuptur. Babası, amcası, kardeşi ve yeğeni de devrinin tanınmış bilgin ve şairlerindendir.(90)

Cevrî, Seyhü'l-İslam Yahya Efendi için söylediği kasidenin medhiye bölümünde "Bülbül-i nazm" olarak tavsif ve takdir ettiği Yahya Efendi'nin "sürud-ı medh"ini söylemiştir. Cevri, "Kan-ı gevher-i ma'ni" olarak yücelttiği Yahya Efendi için;

"O bî-bahâ dūr-i yektâ-yı baḥr-ı ʿirfân kim
Hüdâ fûnûn-ı maʿârifde kılmış anı ferîd."

(K.XXXVII B.15 s.131)

(O irfan denizinin paha biçilemeyecek emsalsiz incisidir ki, Allah onu maarif hünerlerinde eşsiz kılmış.)

diyerek, bir şair olarak takdir hislerini, samimi ifadelerle açıklamıştır. Cevrî, Yahya Efendi'yi bir insan olarak da beğenir ve takdir eder.

"Yeter keremde kirāmātına bu şahid anuñ
Ki evliyā-yı niām cümle olmuş aña mürīd."

(K. XXXVII B.20 s. 131)

(Cömertlikte yaptıklarına şahid olarak bu yeter ki iyiliklerine erenlerin hepsi ona mürid olmuştur.)

Cevrî, Yahya Efendi'nin cömertlik ve iyilikleri kadar siirini de övmüştür:

"Sevād-ı nusḫa-i şîrî beyāz-ı dīvānı
Cihān-ı ma'niye şām-ı siyāh u şubḫ-ı sefid."

(K. XXXVII B.23 s. 131)

(Şiirinin siyah yazısı ile, divanının beyaz (Kağıdı) mana dünyasının siyah akşamı ile beyaz sabahıdır.)

Şeyhü'l-İslam Yahya'nın şiirlerinde özellik olarak "nezaket" "eda" ve "Kemal" vasıfları üzerinde duran Cevrî, sanatını takdir ettiği bu devlet adamına sunduğu kasidesinde titiz davranmıştır. Hatta onu, Şeyhü'l-İslamlık kişiliğine de uygun düşen Hz. Peygamberin şairi Hassan'a benzetmiştir.

Cevrî'nin gazellerini tahmis ettiği şairler arasında Şeyhü'l-İslam Yahya Efendi de vardır. Cevri, Yahya Efendi'nin:

"Yâr açılrsa birez bāde-i nāb olsa bize
Gelse sākī sebep-i ref-i hicāb olsa bize."

matla'lı gazelini de tahmis etmiştir.

"Mey-i nāb olmayıcağ sāğarı biz n'eyleyelüm
 Kırı āyīne-i İskenderi biz n'eyleyelüm
 'Arifüz āriyeti zīveri biz n'eyleyelüm
 Tāc-ı Dārāda olan gevheri biz n'eyleyelüm
 Cām-ı Cemde konulan la'1-i müzāb olsa bize"

33-) YUSUF AĞA :

Cevrî Divanında kendisine kaside sunulan devlet erkanından biri de, Sultan İbrahim'in kendisine musahib yaptığı, Hazinedar Yusuf Ağa'dır. (91) Divande Yusuf Ağa için söylenmiş bir kaside mevcuttur.

Kaside Yusuf Ağa tarafından kendisine hediye edilen bir at vesilesiyle söylenmiş esbiyyedir. Kaside de bu sebeple Yusuf Ağa'nın yanında hediye edilen atın da övgüsü yapılmıştır;

"Ne deñlü görsem en'ām u 'atāsın halk-ı dünyānuñ
 Unutmam luţfu ihsānın muşāhib Yusuf Ağanuñ."

(K.XXXVI B.1 s.109)

(Dünya insanların ne kadar hediye ve nimetlerini görsemde Musahib Yusuf Ağa'nın iyilik ve lütuflarını unutmam.)

Özellikle yaşlılık günlerinde gelen bu hediye Cevri'yi oldukça sevindirmiştir.

"Bu 'abd-ı nā-tuvāna bir 'atiyye eylemişdür kim
 Hezārān vech ile mümtāzıdur cümle 'atāyānuñ."

(K.XXXVI B.4 s.109)

(Bu güçsüz kula öyle bir hediye vermiştir ki bu sebepten bütün hediyelerin en iyisidir.)

Şüphesiz büyük bir ihtiyacı da karşılamış olması, bu hediye nin de bizatihi övgüsünün yapılmasına sebep olmuştur.

"Esen yel mi desem yâhūd akar şu mı desem bilmem
Ne günâ eylesem ta'rîfin ol esb-i sebük-pânuñ."

(K.XXVI B.6 s.109)

(Esen yel mi desem, yahud akan su mu desem bilmiyorum. O çabuk ayaklı atın tarifini ne şekilde yapsam.)

Hediye nin makbul olması, güzel bir manzumeyle mukabelesine sebep olmuştur.Cevrî, kendisini duygulandıran bu hediyeye karşılık, samimi duygularını, sevinçli ifadeyle dile getirmiştir.

Bu "hediye"nin kasidenin sunulmasından önce verilmesi istisnai bir durum olarak şair Cevrî'yi daha da mutlu etmiştir. Bu sevinci kasidenin üslubundan da anlamak mümkündür.

B- ŞİİRLERDE ADI GEÇEN TARİHİ ŞAHSİYETLER

I. PADİŞAHLAR VE DEVLET ADAMLARI :

Cevrî Divanında adı anılan şahsiyetler arasında Osmanlı sahası dışındaki bazı devlet adamlarının da adları anılmıştır. Bu devlet adamları doğrudan adlarına manzumeler söylenerek anılmış değildir. Tarihe mal olmuş Osmanlı sahası dışındaki bu devlet adamlarının bir kısmı, devlet yönetimindeki dirayetleri ile kasidelerde memduhların benzetilene olarak kullanılmıştır. Hülagu gibi bazıları da gazellerde, sevgilinin tasvirinde kullanılmıştır.

1-) AYAZ :

Gazneli Mahmud'un mahbubu olan meşhur köledir. Genellikle ikisinin adı birlikte anılmıştır.

Mahmud kelimesinin lügat manasıyla tevriye de yapılarak kullanıldığı görülür.

Edebiyatta şairler genellikle sevgilelerini Mahmud'a kendilerini de Ayaz'a benzetmişlerdir.

Cevrî Divanında bir beyitte anılan Ayaz, Mahmud kelimesinin sözlük manasıyla kelime oyunu yapılarak kullanılmıştır.

"Sûret-i hulq-ı melek-sîret-i maḥmûdunda
Görinür cāzibe-i ḥüsn-i dil-ārā-yı Ayâz."

(K.53 B.10 s.145)

(Övülmüş melek huylu mizacının suretinde Ayaz'ın gönül alan güzelliğinin çekiciliği görülür.

2-) CENGİZ :

Asıl adı Temuçin olan büyük Moğol hükümdarıdır. Kurduğu Moğol devleti gerek kendi gerek kendisinden sonra gelen sülalesi tarafından genişletilmiştir. Hemen bütün Asya kıt'ası zaptedildiği gibi, devletin hududu, Hind-i Çin'den Baltık denizine, Avrupa'nın ortalarına ve Akdeniz sahillerine kadar uzatılmıştır. (92)

Divan Edebiyatında Cengiz çok kullanılmıştır. Cevri Divanında ise Cengiz'in adı bir beyitte anılmıştır. Beyitte sevgilinin gözündeki güç Türk'e benzetilmiş, bu gücün iktidarı da Cengiz'le mukayese edilerek ortaya konmuştur.

"Türk - çeşmüñ himmet itse leşker-i müjgānınıñ
Her sikeste tīrini dünyāya bir Cengīz ider."

(G.48 B.3 s.199)

(Türk gözün gayret etse, kirpik ordusunun her kırık okunu dünyaya bir Cengiz eder.)

3-) HÖLĀĞU :

Meşhur Mogol hükümdarı Cengiz'in torunu olan Hülagu, Tuluy'un oğludur. İran'da hükümet süren İlhanlılar Devletinin de kurucusudur.

Divan şiirinde genellikle yağma, çapul ve kötü niyetli padişah kişiliğiyle tanınır. (93)

Cevri Divanında bir gazel beytinde anılan Hülagu, bahsedilen kişiliğine uygun olarak, sevgilinin yan bakışının benzetilene olarak kullanılmıştır.

" Gamze-i kāfir-nihāduñ bezl-i makdūr eylese
Her nigāhıñ bir Hülāgū deñlü şūr-engīz ider."

(G.48, B.4, s.199)

(Kötü yaradılışlı gamzen elden geldiğince yapacak olsa, her bakışın bir Hülagu kadar gürültü çıkaran olur.)

4-) NIZAMÜ'L - MÜLK :

Hasan b. Ali b. İshak al-Tusi. Büyük Selçuklu İmparatorluğunun meşhur veziri ve İslam Şark'ın büyük devlet adamlarından biridir.

"Tahsil ve terbiyesine gösterilen ihtimam sayesinde daha 11-12 yaşlarında Kur'an'ı ezberlemiş, sonra Şafii fıkhı ile ilgilenerek, genç yaşında bu fikhin nazariyatını iyi bilenler arasına girmiş, aynı zamanda tanınmış edip ve muharrirler ile de dostluk kurmak ve edebiyat sahasında ciddi mesai sarf etmek suretiyle iyi yazma ve güzel konuşmada zamanının seçkin simalarından biri olmuştur. Alp Arslan'ın Nisan 1064'te resmen Selçuklu Sultanı ilan edilmesini müteakip, Selçuklu Devleti veziri olmuştur."(94)

Divan Edebiyatında genellikle, tedbirli ve ileri görüşlü kişiliği ile, devlet büyüklerine sunulan medhiyelerde kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır.

Cevrî Divanında vezir-i azamlara sunulan üç kaside beytinde ve bir manzum tarihte anılmıştır. Nizamü'l-Mülk, tedbirli ve dirayetli kişiliğiyle kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır.

" Dehre itdürdi ferāmūş Nizāmü'l-Mülk'i
Mülke gösterdi ne vech ile olur nazm-ı umūr."

(K.15, B.2, s.86)

(Dünyaya Nizamü'l-Mülk'ü unutturdu. İşlerin tertibi ne şekilde olurmuş ülkeye gösterdi.)

5-) SENCER :

İran'da hüküm sürmüş olan büyük Selçuklular Devleti'nin altıncı hükümdarıdır. İran'da Sencer kasabasında doğduğu için Sencer adıyla anılmıştır. Sencer zamanı ikbal ve azamet devri olmuştur.

İran'ın meşhur şairlerinden Enveri ile muasırdır. Divan Edebiyatında padişahların ihtişamı için kullanılmıştır.

Cevrî Divanında bir beyitte Hanya fethi münasebetiyle yapılan eğlenceler ve kızının düğün merasiminin ihtişamını ifade için, İran'ın diğer hükümdarlarıyla beraber anılmıştır.

"Ne mümkün böyle bir şūr eylemek ger ittifāk itse
Eğer Cemşid ü Keyhüsrev eğer Dārā eğer Sencer."

(K.11 B.27 s.80)

(Şayet Cemşid, Keyhüsrev, Dara ve Sencer bir araya gelecek olsalar bile böyle bir eğlence yapmaları mümkün değildir.)

II. Ş A İ R L E R :

Cevrî Divanında 17 sanatkar,21 şair,4 alim ve 4 filazof tesbit edilmiştir. Anılan şahsiyetlerin bir kısmı Osmanlı sahasından bir kısmı da Osmanlı sahası dışındadır.

Şairlerin pek azı Anadolu'dandır. Büyük bir bölümü İran, Hind, Arap Edebiyatının önde gelen şairleridir. Genellikle

şairler söz söylemedeki güçleriyle mukayese ve kendilerine benzetilen olarak kullanılmıştır. Divanda tesbit ettiğimiz şairleri şiirde kullandıkları yere göre ve maksatları da dikkate alarak belirtmek konumuza ışık tutacaktır.

1-) ATTAR :

Iran Edebiyatının büyük şairlerinden olan Ferîdü'd-Din Attar, "Mantıku't-Tayr" adlı tasavvufi mesnevisi ile meşhurdur. Yazıldığı zaman oldukça rağbet gören eser, tercüme ve benzer mesnevilere örnek olmuş ve ilham kaynağı olarak Türk Edebiyatına da tesir etmiştir.

Cevrî Divanında iki beyitte adı anılan Attar, "Ney" den hareketle, "Mesnevi"nin ilham kaynağı olarak telmihen anılmıştır.

" Irse ger 'âlem-i ervâha sadâ-yı nâyı
Rağş ider rûh-ı Şenâyî vü revân-ı Attâr."

(K.28, B.31, s.112)

(Eger ney'inin sesi ruhlar alemine erişecek olsa Senayi ve Attar'ın ruhları raks eder.)

2-) BAKÎ :

Bakî, XVI yüzyıl Türk Edebiyatının en büyük şairlerinden biridir. Kanunî devrinin ihtişamını şiirlerinde dile getirmiş olan Bakî'nin Cevrî üzerinde tesiri olduğu bilinmektedir.

Divanda üç beyitte, övgüyle anılan Baki, Anadolu şairlerinin en büyüğü ve üstadı olarak, Acem şairlerine karşılık olarak kullanılmıştır. Cevrî, sanattaki kabiliyeti ile Baki'ye layık olduğu kanaatinde-dir:

"Faḥr ider tuḥfe-i maẓmūnum ile Bākī-i Rūm,
Reşk ider rütbe-i güftāruma Selmān-ı Ācem."

(K.XVI B.14 s.89)

(Anadolu'nun Baki'si mazmun hediyeyle övünürken, Acem'in Selman'ı sözlerimin derecesine kıskançlık gösterir.)

Diğer bir beyitte ise Cevrî, kendisini Baki'den üstün görmüştür.

"Cihān-gīr olamazsın müdde'î Cevrî kadar sözde
Gerek Rūm'da Bākī, Ācem mülkinde Selmān ol."

(K.79 B.27 s.155)

((Enbüyük şair olduğunu) iddia eden (kişi!) ister Anadolu da Baki, ister Acem mülkinde Selman ol. Cevri kadar dünyayı tutan olamazsın.)

3-) CAMİ :

İran'ın meşhur şair ve alimlerinden olan Nurettin Abdurrahman, Horasan'ın Cam kentinde doğduğu için "Camî" adıyla meşhur olmuştur. "Baharistan" ünlü eserlerindedir.

Timurlular devrinin bu meşhur alim ve şairini, Fatih Sultan Mehmet, devrindeki tanınmış alim ve şairlerle beraber, İstanbul'a

sarayına getirmek için çaba harcamıştır. Fatih'in Camı'nın ayağına her yıl bin duka altın gönderdiği rivayet edilir.(95)

Cevrî Divanında iki beyitte anılan Camı, büyük sanatçı ve alim kişiliğiyle kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır.

"Berem ol şâir-i Hâfız-nefes ü Câmî-feyż
Ki olur nazm-ı ğarîbümde olan nükte-i kâl."

(K.19 B.30 s.95)

(Camı feyizli ve hafız nefesli şair benim ki; sözün nüktesi olan, benim değişik (benzeri görülmemiş) nazmımda olur.)

4-) ENVERİ :

Selçuklular, özellikle de Sencer devrinin büyük şairi olan Enveri'nin, yaygın şöhretine rağmen hakkında bilinenler oldukça sınırlıdır.

Iran Edebiyatının bu üstad şairi kasidelerini Sultan Sencer'e sunmuştur. Mübalağa ve dilindeki sağlamlık kasidelerinin karakteristiğidir.(96)

Divanda bir beyitte anılan Enveri, Cevrî'nin şiir söylemedeki gücünü ifade için kendisini özdeşleştirdiği bir usta şair olarak kullanılmıştır.

"Nef'î gibi bulsa nola şöhret
Cevrî ki sühanda Enverî'dür."

(G.63 B.5 s.205)

(Nefî gibi şöhret bulsa şaşılırmı? Cevri ki şiirde Enveri'dir.)

5-) FEYZİ-İ HINDİSTANI :

XVI. ve XVII. asırlarda Hindistan'da Ekbersah ve haleflerinin sarayı, İran şairlerini de cezbeden önemli bir merkez olunca, Hindistanda İran şiiri için yeni bir çevre de meydana gelmiştir. Bu yıllarda İran'da makbul olan eski, ağıdalı uslubun yanında, bu yeni çevreden yayılan, farklı bir uslubun da kullanılmaya başladığı görülür. Hindistan'da meydana gelen ve olgunlaşan ince duygular ve hayallerle süslü bu orjinal Hind uslubu, "Sebk-i Hindi" adıyla bilinip, Osmanlı şairlerini de etkilemiştir.

Sebk-i Hindi'nin üstadlarından biri de alim ve hamse sahibi şair Feyzi-i Hind'dir. (97)

Cevrî Divanında iki beyitte adı anılan Feyzi sanat ve şöhretinin büyüklüğü yönüyle işlenmiştir. Cevrî kendisini Feyzi ile mukayese ederek, ondan üstün olduğunu ifade etmiştir.

"Nüşa-i şi'rüm irişdükde sevâd-ı Hinde
Sandılar Rûm'dadır Feyzî-i Hindistâni."

(K.21 B.48 s.100)

(Şiirimin nüshası Hind cemaatına vardığı zaman, Feyzi-i Hindistani Anadoludadır zanettiler.)

6-) FIRDEVSI :

İran'ın en büyük şairlerinden birisi olan Firdevsi, Tus çiftçilerinden olmakla birlikte şiire ve tarihe ilgi duymuş,

hayatı boyunca İran tarih ve destanlarıyla mesgul olup, ünlü eseri "Şehname"yi yazmıştır.

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılan Firdevsî, ifade gücü yönüyle kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır.

"Ne mümkün eyleye evşâf-ı zâtuñı Cevrî,
Egerçi "âleme Firdevsî-i beyân geldi."

(K.7 B.35 s.75)

(Her ne kadar dünyaya beyanın Firdevsî'si gelmişse de, Cevri'nin senin vasıflarını ifade etmesi mümkün değildir.)

7-) HAFIZ :

Şiraz da doğan Hafız'ın asıl adı "Şemseddin Muhammed"dir.

İran'ın gazel sahasında en meşhur şairlerindendir. (98)
Gazellerinde pek çok şairde olduğu gibi aşkı ve içki sofrasını dile getiren şair, latif ve veciz ifadelerle duygularını diğer şairlerden daha canlı bir üslubla nazmetmiştir.

Hafız Divanında tasavvufi düşüncenin izleri hissedilirse de, şiirlerinde rind bir şair olduğu açıktır.

XV ve XVII yüzyıl Türk Edebiyatı şairlerini etkilemiş en meşhur İran şairi'dir. (99)

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılan Hafız, kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır.

"Benem ol şâir-i Hâfız-nefes ü Câmî-Feyz
Ki olur nazm-ı ğarîbümde olan nükte-i kâl."

(K.19 B.30 s.95)

(Ben, O Hafız-Nefes ve Camı-feyz şairim ki, dokunaklı şiirimde olan, ince manalı zarif sözdür.)

8-) HAKANÎ :

İran'ın en büyük kaside şairlerinden birisi olup, adının İbrahim olduğu rivayet edilir.

Senayât'nin ölümünden sonra, Hakani bu boşluğu hikmetli şiirleriyle kendisinin doldurduğunu ifade eder. Aşk mevzularından çok, kaderin musibetlerine maruz kalmış bir insan edasıyla, bazen inleyen, bazen öğüt veren bir şairdir. Kasidelerini tecdid-i matla ile oldukça uzun söyleyen Hakani, medhiye için terhib-i bendi de kullanmıştır. Gazellerde ise belli konulara bağlı kalmayan şair, şekilde daha titiz davranmıştır. Hakani, kendisini İran Edebiyatının en büyük şairi sayar: " söz iklimi için benden iyi padişah yoktur; yeryüzünde şairlerin hükümdarlığı bana teslim olundu." gibi iddialı cümleleri az değildir.

Hakani'nin şöhret ve tesiri Anadolu'ya da gelip uzun yıllar burada devam etmiştir. (100)

Cevrî Divanında, bir beyitte adı anılan Hakani, sanat yönünden mukayese için ve şairliğinin Hakani'den üstün olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.

" Benem ol şāhib-i dīvān-ı ma'ānī ki benüm
Kātib-i defter-i eş'ārüm olur Hākānī."

(K.21, B.45, s.100)

(Ben o manalar divanının sahibiyim ki, Hakani benim şiirlerimin defterinin katibi olur.)

9-) HASSAN (BİN SABİT) :

Hz.Muhammed zamanında yaşamış müslüman bir şairdir. Müşriklere karşı Hz.Peygamberi övdüğü için, Hz. Peygamberin övgü-süne, inananların muhabbetine mazhar olan şair için Hz.Muhammed "Ruhulkuds sana yardım etsin!" diyerek duada bulunmuştur.(101)

Divan şairleri kendilerini bu sahabe şaire benzeterek övmüşlerdir.

Cevrî Divanında üç beyitte adı anılan Hassan, Peygamber'in destek ve duasına mazhar olmuş bir şair olarak kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır.

"Zāhir kemāle raġbetün, her dilde cārī müdhatün
Erbāb-ı nazmı himmetün, Hassān ü Salmān eyledi."

(K.4 B.34 s.67)

(Olgunluğa raġbetin açık, her gönülde övgün geçerlidir. Gayretin şairleri Hassan ve Salman eyledi.)

Cevrî bir başka beyitte ise kendisini şiir vadisinde devrinin "Hassan"ı olarak övmüştür.

"Benem ol nazm-ı erkân-ı belâgat ki sühan
Buldı devrümde yine kâide-i Hassâni."

(K.21 B.44 s.99)

10-) HATEM (HATEM-İ TAYYÎ) :

Arap şair ve reislerinden, cömertliğiyle meşhur Abdullah bin Sa'd'ın lakabıdır. Hz.Muhammed zamanına yetişmişse de, peygamberliğini görmemiştir.(102)

Hatem, halk arasında darb-ı mesel haline gelen cömertliğiyle tanınmıştır. Devlet büyüklerine sunulan kasidelerde, cömertliği yönüyle kendisine benzetilen ve cömertlikte mukayese unsuru olarak kullanılmıştır.

Cevrî Divanında sekiz beyitte anılan Hatem, cömertliği ve reis olarak kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır. Beyitlerin yedi tanesi kasidelerde, bir tanesi de Silahdar Mustafa Paşa'nın Kaptan'lığa getirilmesi üzerine söylenmiş manzum tarihtedir. Divanda Hatem'in zikredildiği yedi beyitten altısı üç kasidede toplanmıştır. Bunlar, İlyas Paşa'ya (K.XXX), Haydar Paşa'ya (K.XXIX) ve Musa Paşa'ya (K.XVI) sunulan kasidelerdir.

Cevrî, Hatem kelimesini, sözlük manası olan yüzük ve telmihen mühür anlamını da kasederek kelime oyunu içinde kullanmıştır.

"Cem-i devrāna musahhar ide dünyāyı Hüdā
Asaf-ı Şahd ola Hātemle Vezīr-i A'zam."

(K.16 B.25 s.90)

(Allah dünyayı zamanın Cem'ine nasip etsin. Hatem'le Vezir-i Azam zamanının Asaf'ı olsun.)

"Feyz-ı ihsānı müeşşir o kadar'āleme kim
Her gedā-mesrebi bir Hātem-i devrān eyler."

(K.29 B.35 s.115)

(İyiliklerinin bereketi aleme o kadar etkilidir ki, her dilenci yaradılışlıyı zamanın bir Hatem'i yapar.)

11-) HAYLI :

Bursa'da doğan Haylî Bey'in asıl adı Ahmed olup, babasının adı İbrahim'dir. Öğrenimi bitirdikten sonra sipahi olup, sipahi katipliği de yapmıştır. Bağdat seferine de katılan Hayli Bey, bu sefer esnasında ölünce, İmam-ı Azam türbesi yanına gömülmüştür. Şiirleri temiz, mazmun bulmada usta, selis bir şairdir. (103)

Cevrî Divanında vefat tarihi münasebetiyle söylenen manzum tarihte adı zikredilmiştir.

"Olup leb-teşne Haylî Kerbelā'da hūn-ı a'dāya
Şehādet şerbetin nūş eyledi kām-ı dilin buldı."

(T.LXXVII s.326)

(Hayli Kerbelada düşman kanına susamış olup, gönlünün istegini bularak, şehadet şerbetini içmiştir.)

12-) KĀSĀNĪ (MUHTEŞEM KAŞANİ) :

Safevi'ler devri İran Edebiyatı, bir çöküş devri edebiyatı olarak kabul edilir. Safevi hükümdarları dünya saltanatının medhini hoş görmedikleri için, bu devir şairleri kasidelerini şiirliği yayma yolunda kullanmışlardır. Hz. Ali ve 12 büyük imam'a sadakat, edebi eserlerin adeta değişmez konusu olmuştur. (104) Eski ağır ve ağıdalı uslubun geçerliliğini sürdürdüğü dönemin önemli şairlerinden biri de Kaşani'dir.

Cevri Divanında üç beyitte adı anılan Kaşani, "sahib-fazilet" ve "şükufte-bülbül" olarak tanıtılması yanında, Cevri, söz söylemedeki gücünü muhteşem Kaşani ile mukayese ederek ortaya koymuştur.

"Kuvvet-i mâye-i güftârda bahş eyleyemez
Hâce-i tab'um ile muhteşem-i Kâşânî."

(K.21 B.46 s.100)

(Sözün asıl kuvvetinde Muhteşem Kaşani, yaradılışının efendisi ile bahs edemez.)

13-) LUTFÎ :

Istanbul'da doğan Lütfî'nin adı Safayi'ye göre Abdullah, Belig'e göre Abdullatif, Yumni'ye göre Lütfullah'tır. Tezkire yazarı Riyazi'nin oğlu olup, Bostanzade'den mulazım olduktan sonra müdderislik , Filibe, Galata ve Osküdar kadılıklarında bulunmuştur. (105)

Cevrî Divanında, İlyas Paşa için söylenmiş olan kasidenin bir beytinde anılan Lütfî ile ilgili özellik görülmeyip "Hace"si övülmüştür.

"Dükenmez ^çäleme ifrât ile bahş itmeden her gâh
Metâ-ı hâce-i Luţfî ne bî-endâze kâlâdur."

(K.30 B.43 s.118)

(Lüffinin öğretmeninin sermayesi ne uzun bir kumastır ki her zaman aleme fazla vermesinden tükenmez.)

14-) NEF'Î :

XVII. yüzyıl Türk Edebiyatının büyük şairlerinden biridir.

"Klasik edebiyatımızda kahramanlığını, savaş tasvirini ve at sevgisini, bahar mevsiminin ruha mutluluk veren güzelliğini, çeşitli bayramların safasını, aşk ve şarap zevkini adeta büyüleyici bir üslupla dile getiren Nef'î, aynı zamanda, manaya en çok bağlı kalabilen, hatta mana birliğini de koruma çabası

hissolunan ve bazen konuda birliğe doğru bile, yönelen şairdir." (106)

Şiirlerinde kendine has, güçlü ve ahenkli bir dili kullanan Nef'î, manayı bozmadan, sözün kusursuz olmasına itina göstermiştir.

Cevrî, Nef'î tesirinde kalmış bir şair olmasına rağmen (107) Divanda Nef'î'nin adı bir beyitte anılmıştır. Bir kaside şairi olarak Nef'î, gazelde kullanılan bir beyitte söz sahibi olarak anılır.

"Yā varub Nef'î-i şāhib-sūḥanūñ meclisine
‘Arz ihlāş-ı ‘ubūdiyyete ünḡān itsün"

(G.184 B.6 s.250)

(Veya söz sahibi Nef'î'nin meclisine varıp, samimi kulluğa girişi arz etsin.)

15-) NİZAMÎ :

Gence şehrinde doğduğu için "Genceli" namıyla bilinen Nizamî, Selçuklular devrinde İran'ın en büyük şairidir. İlk kez beş mesnevi yazarak "Hamse" yi meydana getirmiştir. "Mahzenü'l-esrar", Hüsrev ü Şirin, Leyli vü Mecnun, Heft-peyker, İskendername'den meydana gelen hamse, İran ve Türk şairlerince örnek olarak kabul edilmiştir. (108)

Cevrî Divanında üç beyitte adı anılmıştır. Beyitlerde, Nizamî'nin söz söylemede ve mesnevi'deki üstünlüğü ile Cevri, kasidesini mukayese ederek övmüştür.

"Biz ki girdük sözde ey Cevrî Nizâmî mülkine,
Dürr-i nazm-ı Maḥzenü'l-Esrâra yokdur reşkümüz."

(G.104 B.5 s.220)

(Ey Cevrî biz ki, sözde Nizami mülküne girdik, (artık) "Maḥzenü'l-Esrar" nazımının incisine kıskançlığımız yoktur.)

Cevrî kendisini Nizamî ile mukayese de etmiştir.

"Şi'rümi nazm-ı Nizâmîye mu'âdî tutarın
Eylesem tab'umı ger mertebesinden tenzîl."

(K.20 B.39 s.97)

Cevrî'ye göre, Nizamî söz meclisinde; Cevri karşısında acizdir.

"Bâ ḥuşûş ol süḥan-ârâ-yı ma'ânî-sencem
Ki olur bezm-i kelâmunda Nizâmî ebkem."

(K.16 B.13 s.89)

16-) RUHI-İ BAĞDADÎ:

Meşhur şair ve ariflerden olup, babası Bağdat Beglerbeği Abbas Paşa'nın bendelerindedir. Şiirleri fevka'l-ade hoş, hele terkib-i bendi meşhur ve manalıdır. Seyahate merakı fazla olduğundan epeyce gezip dolaşmış, "gitti Rûhî 'adem iḳlîmine âh" mısraının ve "Rûhî fevt-şod" terkibinin delalet ettiği 1014 H. tarihinde Şamda ölmüştür." (109)

Cevrî Divanında bir beyitte anılan Ruhı, nazım ve mana üstadı olarak yüceltilmiştir. Cevrî, şiirlerinin mana inceliğinin ve ahenginin Ruhı tarafından duyulması halinde, onun tarafından beğenileceğini düşünür.

"Eylese zemzeme-i nükte-i eş'arımı gūş
Rūhı keyfiyyet-i ma'nānuñ olur hayrānı."

(K.21 B.50 s.100)

(Ruhı şiirlerimin mana inceliğinin ahenginin duysa, mananın nasıl olduğuna hayran olur.)

17-) SA'Dİ :

Iran Edebiyatının önde gelen şair ve ediplerinden biridir. Hayatıyla ilgili olarak, "Bostan" ve "Gülistan" isimli eserlerinde bulunan malumatların gerçekte ilgili olmadığı rivayet edilir. Bu sebeple hakkında söylenenler de bir ittifak söz konusu değildir. (110)

Sa'dı'nın şiirlerinde, kesin tasavvufî düşünce bulunmasa da, Sadi, sufi şairler arasında sayılmıştır. Sa'di, şiirlerinde hakimane düşünceye sahip bir şair olarak sıkıntılı dönemlerde maruz kalınan zor anlarda, kişilere sığınabilecek yolu göstermeğe çalışır. (111)

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılmıştır.

"Cevrî gibi ben Sa'dî-i Şîrâz-ı ma'ânî
Fihrist-i Gülistân-ı beyân mârifetümdür.

(G.77 B.7 s.210)

(Ben de Cevrî gibi manaların Şirazlı Sa'disiyim. Beyan
Gülistanının fihristi ustalığımı gösteren eserimdir.)

18-)

SELMAN:

Iran'ın meşhur şairlerindedir. Sava şehrinde doğan şair,
Selman-ı Saveci olarak tanınmıştır.(112)

Kendinden önce gelen Firdevsi, Senai gibi büyük şairlerin
etkisinde kalan şair, şiirlerinde kullandığı mazmunları geçmiş
şairlerden almasına rağmen, onları yeni bir uslupla güzel bir
şekilde tekrar ifade etmiştir.

Cevrî Divanında beş beyitte adı anılan Selman
genellikle,XVI.yüzyıl Osmanlı şairlerinden Baki ile birlikte
kullanılmıştır. Anadolu'da Baki'yi, Iran'da Selman'ı büyük şair
olarak gören Cevrî, kendisini bunlarla kıyaslayarak yüceltir:

"Cihân-gîr olamazsın müdde'î Cevri kadar sözde
Gerek Rûm'da Bâkî, 'Acem mülkinde Selmân ol."

(K.79 B.27 s.155)

((Ey büyük şair olduğunu) iddia eden! Gerek Anadoluda Baki,
gerek Acem ülkesinde Selman ol Cevrî kadar dünyayı tutan
olamazsın.)

"Fahır ider tuhf-e-i maẓmūnum ile Bākī-i Rūm
Reşk ider rütbe-i güftāruma Selmān-ı "Acem."

(K.16 B.14 s.89)

(Anadolu'nun Baki'si, ince sözümün hediyesiyle övünür.
Acem'in Selman'ı, sözümün derecesine kıskançlık duyar.)

19-) SENĀ'Ī:

Iran Edebiyatının büyük şairlerinden biridir. Hayatı hakkında verilen malumatlarda farklılıklar görülse de, iyi bir ilim tahsil ettiği, bilgili bir devlet memuru veya din adamlığından, kabiliyeti sebebiyle şair olduğu rivayet edilir. Hayatını şair olarak tamamlamasına rağmen, büyük bir hükümdar, yada vezirin himayesinde olamamış, sıradan şairler gibi methiyeler yazmakla tenkid edilmiştir. Kasidelerinde sönük kalan şair, gazellerinde ise; sade fakat kuvvetli söyleyişleri, içki ve eğlence meclislerini tasvirdeki başarısıyla şöhretini arttırmıştır. Edebe uymayacak tasvirler arasında dini unsurları da ifade etmesi, dini nass ve tellakilere karşı laubali bir tavırla yazılan "kalender şiirleri"nin Iran Edebiyatında ilk defa Senai ile ortaya çıktığı rivayet edilir.

Sena'î bazı şiirlerinde de dünyanın geçiciliğini, maddi nesnelere değer vermemek gerektiğini ve insanlığın yüce mertebesini dile getirir. Sena'î asıl şöhretini bu özellikleri taşıyan "zühd şiirleri" ile sağlamış ve bu sahanın önde gelen

ismi olmuştur.(113) tasavufa da yönelen ve İran Edebiyatında tasavvufi konularda "Hadikatü'l-hakika" adlı mesnevisini yazan Sena'i, Selçuklular devrindeki mutasavuf şairlerden biri olarak kabul edilir.(114)

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılmıştır.

"İrse ger ʿālem-i ervāḥa sadā-yı nāyı
Raks ider rūḥ-ı Senāyî vü revān-ı Aṭṭār."

(K.28 B.31 s.112)

(Şayet neyinin sesi öteki dünyaya erişecek olsa, Senayi ve Attar'ın ruhları raks eder.)

20-) URFİ-İ SİRAZÎ :

İran'ın büyük şairlerinden biridir. Köklü bir aileye mensup olan şair, öğrenimini tamamladıktan sonra şiirle meşgul olmuştur. Babasının şer'i ve örfî kanunlarla ilgili mesleği, mahlasını seçmesinde etkili olmuştur.(115) İlk şiirlerini başta Figanî olmak üzere meşhur İran şairlerinin şiirlerini taklid şekliyle yazan şair, diğer şairlerle olan anlaşmazlıkların şiddet ve hakarete dönüşmesi üzerine, sanatkarları cezbeden Hind-Türk İmparatorlarının himayesine girmek üzere memleketini terk ederek Hindistana göç eder. Burada Feyzî ile beraber olan şair, Hindistan ve Hindistan dışında da ilgi gören yeni bir şiir üslubunun önderlerinden olur. Kuvvetli söyleyişi, kendisine has

ifadesi, sanatlardaki canlılık bu yeni uslubun özelliği sayılır. Gazellerinden ziyade kasideleriyle meşhur olan şairin edebiyatımızdaki şairler üzerinde de tesiri olmuştur. Sebk-i Hindi olarak edebiyat tarihine geçecek olan bu ortak uslubun temelinde Urfi'nin büyük emek ve katkısı olmuştur.

Cevrî Divanında üç beyitte adı anılan Urfi şöhreti ve uslubundaki zerafet yönüyle işlenmiştir.

"Urffî gibi bulsa n'ola şöhret
Cevrî ki sühanda Enverî'dür."

(G.63 B.5 s.205)

(Cevri ki şiirde Enveri(gibi)dir, Urfi gibi meşhur olsa şaşılır mı?)

21-) VASSAF :

İranlı tarihçi ve şairdir. "Vaşşaf al-hazrat" -"saray'ın meddahi"- söyleyişinden ayrılmış "Vassaf" sıfatı ile meşhur olmuştur.

Mogol tarihçisi Cuveynî'nin "Tarih-i Cihan-guşa"sının zeyli kabul edilen beş ciltlik "Tarih-i Vassaf" adlı eseri vardır.

Tarihçiliği, şairliğini gölgede bırakmış olan Vassaf, Cevrî Divanında bir beyitte anılmıştır.

"Degülseñ dāstān-ı tab'umun takrîrine kâdir
Gerek Firdevsî-i dehr ü gerek Vaşşâf-ı devrân ol."

(K.79 B.26 s.155)

(Gerek çağın Firdevsi'si, gerek zamanın Vassafı ol yaradılışının destanının ifadesine gücü yeten değilsin.)

Görüldüğü gibi Anadolu şairlerinden üstün olduğunu düşünen Cevrî, İran Edebiyatının şairleriyle kendisini mukayese etmiştir. Bu mukayese noktaları bazılarıyla şöhret açısından, bazıları şiirlerinin gücü açısından olmuştur. Cevrî, her hususta bu şairlerin çok üstünde olduğunu kasidelerinin fahriyye bölümlerinde ele aldığı gibi, gazellerinde de bu mukayese ve iddiasını sürdürmüştür.

II. A L I M L E R

1-)

BUHARÎ:

Künyesi, Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail'dir. Buhara'da doğmuştur. Küçük yaştan itibaren yetim büyüyen Bahari 11 yaşından itibaren hadis ile meşgul olmaya başlamıştır. Zeka ve hafızasının sağlamlığıyla çevresindekilerin ilgi ve takdirini celb etmiştir. 16 yaşında mükemmel eğitimden sonra hac için gittiği Mekken, annesinin ve kardeşinin dönmesine rağmen, o dönmez. Hadis ve rivayet edenleriyle ilgili çalışmalarını burada ciddi olarak sürdürür. İslam ülkelerini bizzat dolaşarak hadis rivayet eder.

Hadis imamlarının en büyüğü sayılan Buhari, Kur'an'dan sonra en güvenilir kaynak olan ve 16 senede 600.000 hadisten secildiği rivayet edilen "el-cami el-sahih"i ile bütün İslam aleminde haklı bir şöhret ve mevkiye yükselmiştir. (116)

Cevrî Divanında Kudsi-zade için söylenmiş olan kasidede adı anılmıştır. Kudsi-zade'nin Peygamber nesebinden geldiğinin sağlam delili olmak üzere kullanılmıştır.

"Sübüt buldı hadîs-i şahi̇ ile nesebün
Ki itdi rûh-ı Buḥārî bu hücceti imzâ."

(K.35 B.39 s.128)

(Sahih hadisle nesebin sabit oldu ki: Buhari'nin ruhu bu vesikayı imzaladı.)

2-) CAFER-İ SADIK :

Ehl-i Şia'nın on iki imamın altıncısı olan Cafer, babasının yerine imamete geçmiştir. Hadis ilmindeki vukufu ile meşhur olan Cafer, "sadık" lakabıyla meşhur olmuştur. Rivayete göre, astroloji, kimya ve gayb ilimleriyle de ilgilenmiştir. (117)

Cevrî Divanındaki bir beyitte geçen Cafer ismi, yanındaki "sadık" kelimesinin delaleti ile "Cafer-i Sadık", kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır.

" Ki zîrâ itmiş anuñ hükm-i taḳdîr-i ezel zâtin
Hulûş-ı kalb ile şādîḳ, 'uluvv-ı nâm ile Cafer."

(K.11 B.24 s.80)

(Takdiri ezelin hükmü onun şahsını, kalbinin temizliği ile sadık, adının yüceliği ile Cafer etmiştir.)

Beyit Sultan İbrahim'e düğün tebriği ve sitayiş için verilmiş kasidede bulunmaktadır. Beyitte söz konusu olan memduhun Sultan İbrahim olmadığı bir önceki beyitten anlaşılmaktadır.

" Zihî dāmād-ı âli-şân-ı vālā-rütbe kim lâyiķ
Ne ihsân eylese aña şehinşâh-ı kerem küster."

(K.11, B.23, s.80)

Beyitlerde övgüsü yapılan "damad"dır. Bu "damad" ise Sultan İbrahim'in kızı Gevher-Han Sultan ile evlenen Cafer Paşadır. (118)

Cevrî, aynı kasidede Sultan İbrahim'i övdüğü, düğünü tebrik ettiği gibi padişaha damad olan Cafer Paşa'yı da isim ve sıfatıyla överek yüceltmıştır.

3-)

CÖRCANÎ:

Ali bin Muhammed El-Seyyid El-Şerif (1340-1413) Cürcan civarında Tacü da doğmuştur. Muhtelif şehirlerde, iyi bir tahsilden sonra Şiraz'da müderris olmuştur. Timur'un Şiraz'ı zaptından sonra Semerkand'a yollanan Cürcanî, Timur'un ölümünden sonra tekrar Şiraz'a dönmüştür. Çağdaşı Taftazani ile zaman zaman ilmi tartışmalar da yapan Cürcanî, devrinin en büyük alimi olmuştur. (119)

Cevrî Divanında adı bir beyitte anılan Cürcani'den "Fazilet sahibi" bir kişi ve alim olarak bahsedilmiştir.

"Ne Kāşānī bilür te'vîl ü mânāsın ne Cürcānī
Eğerci anlarıñ her biri bir şāhib-fazîletdür."

(T.LXIII B.7 s.318)

(Gerçi onların her biri fazilet sahibidir.(Ancak) manasını ve te'vilini ne Kaşani bilir ne de Cürcani.)

4-) İMAM A'ZAM :

Hanefî Mezhebinin kurucusu olup, asıl adı Numan bin Sabit'tir. İmam A'zam lakabıyla meşur olmuştur.

Mükemmel bir dini eğitiminden sonra, sahip olduğu üstün vakar ve samimi tevazuu ile çevresinde sevilen bir insan olmuştur. Takvası ve fıkıh bilgisi ile bütün İslam aleminin teveccühüne mazhar olan Numan bin Sabit, sayısı binlerle ifade edilen öğrenciler de yetiştirmiştir.

Metodlu, titiz ve uzun çalışmalarıyla temelini kurduğu Hanefi Mezhebi öğrencileriyle İslam ülkelerine ulaşır, şöhret ve kabul görmüştür. Onun koyduğu esaslar içerisinde ölümünden kısa bir süre sonra başlayan Hanefî Mezhebi, bugünlere kadar aynı özellik ve nüfuzunu sürdürmüştür. (120)

Cevrî Divanında adı üç beyitte anılan İmam A'zam, beyitlerin birisinde Ebu Hanife olarak zikredilmiştir. Beyitlerin ikisi Karacelebi-zade Aziz Efendiye sunulan medhiye ve müftü olması üzerine söylenen manzum tarihte bulunmaktadır. İmam A zam ilim ve takva yönüyle kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır.

"İlmi dîne, dîni mülk-i devlete kuvvet vire
İctihâdı şâd ide rûh-ı İmâm-ı A'zamı."

(T.XLIX, B.4, s.311)

(Bilgisi dine, inançları devletin varlığına kuvvet versin.
İctihadı İmam A zam'ın ruhunu memnun etsin.)

IV. FİLOZOFLAR

1-) ARİSTO :

Klasik felsefenin kurucularından olan Aristo, Eflatun'un yanında yetişmiştir. Yirmi yıl süren öğrenciliğinden sonra Yunanistan'ın muhtelif şehirlerinde dersler vermiştir. İlmi ve akli yanında isabetli görüşleriyle de edebiyatta adından bahsedilen Aristo, Cevrî Divanında sekiz beyitte anılmıştır.

Beyitlerde "re'y-i rezin", "Arestu-danış", "Arestu-fehm" ve "Arestu-fikr" gibi terkiplerle anılan Aristo kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır.

"Hem fikr-i metīnūñle Felātūñ-ı zemānsīñ
Hem re'y-i rezīnūñle Ārestū gibi ā'kāl."

(K.23 B.10 s.103)

(Hem sağlam düşünceyle devrin Eflatunú, hem de sağlam görüşünle
Aristo gibi en akıllısın.)

2-) EFLATUN :

Sokrat'ın öğrencilerinden olan Eflatun, Mısır'daki öğrenciliğinden sonra Yunanistan'a dönerek Akademia'yı kurmuştur. Aristo'nun da hocası olan Eflatun, akıl, hikmet ve doğru görüşün timsali olarak meşhur olmuştur.

Cevrî Divanında onbeş beyitte adı anılmıştır. Bu beyitlerin beş tanesi kasidelerde, birer tanesi manzum tarih ve Terkib-i Bend'de sekiz taneside gazellerde bulunmaktadır.

"Felatun-ı zaman", "Eflatun ray" gibi terkiplerle de işlenen Eflatun, övgüsü yapılanların benzetilene olarak kullanılmıştır.

"Dil-i dānāsı Āristūyile Eflātūñı
Mekteb-i dāniş ü 'aklında sebāk-ññ eyler."

(K.29 B.36 s.115)

(Bilgin gönlü Aristoyla Eflatunu, akıl ve bilgi mektebinde öğrenci yapar.)

Cevrî Divanında Eflatun, "bilgi"nin en büyük temsilcilerinden

olarak düşünölmüştür. Ancak, irfan ile bilgi çatışmasında Cevri, irfansız bilgiyi kabul etmemiştir.

"İnsan ki bu 'irfânı eğer itmeye taħsîl
Dānişle Felâṭūn-ı zamān olsa da ḥârdur."

(Ter.Be.I B.XII/7 s.165)

Cevrî, kaside sunduğu şahısları överken, onları mübalağalı bir şekilde; emsallerinin, ya da bu konuda tarihe mal olmuş şahsiyetlerin üzerine çıkardığı da olmuştur.

"Geleydi meclis-i 'irfânına ger Eflâṭūn
Tururdu bende gibi dest-e-beste pâ ber cā."

(K.35 B.36 s.128)

aynı şekilde bir başka beyitte:

"Üstād idinüp seni Felâṭūn
Olurdu risāle-ḥān-ı ḥikmet."

(K.51 B.11 s.143)

Cevrî'nin kendisini övmek içinde Eflatun'u örnek aldığı görülür.

"Cevrî gibi sâkird olalı mekteb-i Şıška
Mecnûn'a sebâkdâş u Felâṭūna edibüz."

(G.97 B.5 s.217)

Yukarıdaki beyt, yine Cevrî tarafından, mübalağa itibarıyla aşılmıştır.

"İşkı ḥikmet 'aklı sevdā eyledüm Cevrî gibi
Gelsün Eflâṭūn u Mecnûn benden irşād almağa."

(G.242 B.5 s.271)

Aşk ve akıl çatışmalarında Cevrî'nin aşk ve sarabı tercih ettiği görülür.

"Keyfin Eflâtûna taḥkîk eylesen saḥbâmuzun
Hûş-yâr olurdu 'akli mestî'i taḥlîdden."

(G.193 B.3 s.253)

3-) FİSÂGOR :

Mısırdaki yetişmiş, büyük Yunan filozoflarından biridir. Akıl ve hikmet sahibi kişiliğiyle meşhur olmuştur. Yunanistan'da bir tarikat kurduğu da rivayet edilen Fisagor, miraç ettiğini de ifade etmiştir.

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılan Fisagor kendisine benzetilen olarak ve Usul-ı ilm-i Tevhid'in üstün olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.

"Uşûl-ı ilm-i tevḥîdi dürüst itdünse hikmetle
Ne Fisâgors-ı 'âlem ne Eflâtûn-ı Yunân ol."

(K.79 B.13 s.155)

(Tevhid ilminin usulunu Hikmetle dürüst etdinse, ne alemin Fisagor'u ne de Yunan'ın Eflatunu ol.)

4-) İBN SİNÂ (EBU ALİ) :

İslam dünyasının en büyük filozoflarından biridir. Küçük

yaşlarından itibaren iyi bir eğitim gören İbn Sina, İslami ilimlerin yanında mantık ve felsefede öğrenmiştir. Teorik bilgilerini uygulayarak sağlamlastıran İbn-Sina, felsefe bilgilerini de Farabi ile derinleştirmiştir. Dini, sosyal, fen, fizik, metafizik vb. konularda önemli çalışmaları olan İbn-sina, batı dünyasında da büyük bir ilim ve düşünce adamı olarak kabul edilmiştir.

Cevrî Divanında iki beyitte adı anılan İbn-Sina, beyitlerde her fenn'e vakıf olması ve tabibliği ile işlenmiştir. Cevrî övdüğü şahsı yüceltmek amacıyla da İbn-Sina'yı kullanmıştır.

"Kitâb-hâne-i fazlından alsa bir nüsha
Görürdi bilmediği fenni Bû'Ali Sînâ."

(K.31 B.18 s.120)

(Bu Ali Sina, fazlının kütüphanesinden bir nüsha alsa bilmediği fenni öğrenirdi.)

İbn-Sina'nın tabibliği yönüyle ele alındığı bir gazel beytinde aşk hastalığının çaresizliği işlenmiştir.

"Ülmedür çâresi işkuñ diyû dil-hastalara
İbn ü Sînâ gibi kânûn-ı şifâ gösterürüz."

(G.120 B.2 s.226)

V. SANATKARLAR

a-) MUSIKI İLE İLGİLİ OLANLAR:

1-) ACEM RAMAZAN (TANBURÎ):

Cevrî Divanında dikkat çeken bir özellik olarak tesbit ettiğimiz bir husus vardır. Cevri, devrinin saray hanendelerini bir kaside içinde tanıtmıştır.

Cevrî'nin medh ettiği saray sarendelerinden birisi Acem Ramazan'dır. Cevrî, Tanburi Acem Ramazan'ın tamburunu adeta sihirle "söylettiği" için övülmesinin yadırganmamasını ister. Gül bahçesi bile bülbülü onun gibi söyletemez diyen Cevri, Ramazan'ın nağmesini bir "ab-ı revan"a benzetererek, gönüllerde zerrece toz bırakmaz diyerek övmüştür.

"Söyledür sihr ile tanbūrını alduķça ele
O kadar söyledemez bülbüli şevķ-ı gülzār."

(K.XXVIII B.37 s.112)

2-) AHMED-İ MİSKALÎ

Cevrî Divanında saray hanendelerinin övüldüğü kaside de adı geçen musikişinaslardan biri de Ahmed-İ Miskali'dir. Cevrî, bu sanatkarı da övgü dolu sözlerle dile getirmiştir. Ahmed, çemen yerinde nağmeye başlasa, gül kulağını açıp dili tutulur. Yine bu musikişinasın "şirin nağmelerinden ruha gıda eriştiği gibi,

nefeslerinin feyzinden musikar ruh bulup canlanır" diyerek mübalağalı bir şekilde övmüştür.

"İrişür rûha gıdâ nağme-i şîrîninden,
Feyz-ı enfâsı ile rûh bulur mûsikâr."

(K.XXVIII B.46 s.112)

3-) ALİ AĞA:

Cevrî Divanında bulunan Kasidelerden birini sarayın hanendeleri için söylenmiştir. Hanendelerin her biri için ayrı ayrı kaside söylemeyen Cevrî, hepsini bir kaside içinde topluca övmeyi tercih etmiştir.

Cevrî, hanendeleri övmeye Ali Ağa ile başlamıştır. Ali Ağa'nın nefesi için, Hz. İsa'ya telmihle ölümlerin nefesinden hayat bulacağını söyleyerek övmüştür. Bütün makamları bilen ve icra eden Ali Ağa'nın musiki ilmini "Derviş Ömer"den aldığını söyleyen Cevrî, hocasına ve öğrencisine binlerce teşekkürle Ali Ağa hakkındaki sözlerini bitirir.

"Cümlesinden biri hânende 'Ali Ağa'dur
Ki olur mürdeler ihyâ nefesinden her bâr."

(K.XXVIII B.4 s.110)

4-) AVVAD (UDİ) MUHAMMED:

Cevrî'nin tek kasideyle topluca övdüğü saray hanendelerinden biri de Avvad Muhammed'dir. Cevrî'nin ifadeleriyle aslen Acem olan Muhammed'in Anadolu da bir benzeri yoktur. Ud'unu eline aldığı anda en ince ve en kalın teliyle çıkardığı nağmeleri canlara hoşluk verir. "Ehl-i neva" mızrabından zevk alırken, nağmesini duyanlar aşuften olur, zavallı aşıklarda yakalarını yırtarlar.

"Zevk alır ehl-i nevā lezzet-i mızrabından
Tokuşur zağm-ı dil-i 'āşıkā şan nāhun-ı yār."

(K.XXVIII B.10 s.111)

5-) DERViŞ ÖMER (HANENDE) :

Cevrî Divanında adı geçen musiki şahsiyetlerinden biri de Derviş Ömer'dir. Derviş Ömer'den bir mısradaki, hanende Ali Ağa'nın hocası olarak anılmıştır.

"Mūsiki 'ilmini Derviş Ömer'den görmüş."

(K.XXVIII B.8a s.111)

6-) DERViŞ YUSUF (NEYZEN):

Cevrî'nin saray hanendelerini övdüğü kasidede adı

geçenlerden biri de Derviş Yusuf'tur. Neyzen olan Derviş Yusuf'un nağmeleri adeta Mevlananın ruhunu canlandırır. Cevri'nin ifadeleriyle Yusuf, ney'le arkadaş olup, gönül sırrından söylese, mevlevi gibi bütün esya döner. Şayet ney'inin sesi "alem-i ervah"a ulaşacak olsa "Senayi" ve "Attar"ın ruhları da raks eder diyen Cevrî, ney sesindeki cazibeyi ve ruha nufuzunu dile getirmiş, neyzen Derviş Yusuf'u da övmüştür.

"Nāy ile hem-dem olup söylese rāz-ı dilden
Mevlevî gibi olur Cümle-i esya devvār."

(K.XXVIII B.30 s.112)

7-) HÜSEYİN (KEMANÎ) :

Cevrî'nin adından bahsettiği saray hanendelerinden biri de Kemanî Hüseyin'dir. Cevri'nin ifadesiyle Kemani Hüseyin, memleketin en meşhur kemanisi olan Mustafa'nın öğrencisidir. Kemanî Hüseyin hüner sahibi bir sanatkar olup dinleyenleri kendisine bağlardı.

"İdüp āheng-i nevā olsa rebābın eline
Muttaşıl nāle-i'uşşāka olur meddi medār."

(K.XXVIII B.25 s.111)

8-) İBRAHİM (CENG-NEVAZ) :

Cevrî'nin Divanında topluca medhettiği saray

hanendelerinden birisi de çeng-nevaz İbrahim'dir. Cevrî'ye göre bu sahada onun güzelliği inkar olunmaz. Hele çengini ele alıp "lütf" ile okşamaya başladığı zaman, kıskançlıktan Zühre'nin boyu eğilir, bedeni rahatsızlanır. Tırnağı "Lutf-ı nezaket"le tara dokunsa "şive-i nağmesi" gönüllerde sabır ve karar bırakmaz.

Cevrî böyle mübalağalarla övdüğü sazende İbrahim'in hocasının Mustafa olduğunu söyleyerek övgülerinin yadırganmamasını istemiştir.

"Nâhunu lutf-ı nezâketle tokunsa tara
Şive-i nağmesi dillerde komaz şabr u qarâr."

0

(K. XXVIII B.18 s.111)

9-) MUHAMMED (ÇÜGURCI) :

Cevrî Divanında övülen saray sazendelerinden biri de Çügurci Muhammed'dir.

Cevrî onun için "aceb sihr eyler" diyerek ustalık derecesini vermeye çalışır. Bunu biraz daha açık bir örnekle ifade ederek, eğer bir mecliste onunla eğlenilecek olsa, onun nağmesi, mest olanların gözünde sarhoşluk uykusu bırakmaz. Cevrî, Muhammed'in bu sazı kullanmadaki ustalığını ortaya koyacak övgüsünü, mübalağalı bir şekilde ifade etmiştir. Cevrî, "Kor oğlu çügürünün olgunluğunu görünce, utancından sonsuzluğa gitti" diyerek, husn-i ta'lil ile mübalağayı ustaca ve sade bir dille söylemiştir.

"Ud u tanbūr ğināsın virür itdükçe neġām
Bes ki destinden ider kesb-i nezâket evtâr."

(K.XXVIII B.41 s.112)

10-) MUSTAFA (HANENDE):

Hanende Mustafa, saray hanendeleri için söylenen kasidenin bir yerinde Ceng-nevaz İbrahim'in hocası olarak anılmıştır. Hakkında geniş bir malumat yoktur.

"Muştafâ'dur anuñ üstâdı olursa ne âceb."

(K.XXVIII B.19a s.111)

11-) MUSTAFA (KEMANÎ) :

Kemani Mustafa, saray hanendeleri için söylenen manzumenin bir mısraında Kemani Hüseyin'in hocası olarak anılmıştır.

"Muştafâ nâm kemânî'dür anuñ üstâdı."

(K.XXVIII B.27a s.112)

12-) SEYYİD HASAN (TANBURÎ) :

Cevrî'nin saray hanendelerini övdüğü kasidesinde zikredilen saray müzisyenlerinden biri de tanburi Seyyid Hasan'dır. Cevrî'nin ifadesiyle Seyyid Hasan tanburunu o kadar ustaca

kullanır ki, onu ele alıp vurdukça, dinliyenlerin yanaklarının rengi "gül-i rana"ya döner.

"Nağme bir zevk bulur cāšnī-i destinden
Ki olur lezzeti hayret-dih-i ʿaql-ı hüsyār."

(K.XXVIII B.22 s.111)

13-) SÜLEYMAN (KAVVAL) :

Cevrî Divanında saray hanendelerini topluca medhetmek için söylenmiş kasidede adı geçen sazandelerden biri de Kavval Süleyman'dır.

Cevrî, Süleyman'ın da iyi neyzen olduğundan bahsetmiş, onun nefesinin "ruh-feza" olduğunu bildirmiştir. Can yakan nefesiyle, neyi üflese, nağmeleri aşıkların gönüllerine ateş yağdırır diyen Cevrî, Süleyman'a Kavval demekle mertebesinin düşmeyeceğini, bilakis ahenginin yüksek olduğunu ispatlar diyerek, övgüsünü tamamlamıştır.

"Hak bu kim rūh-fezādur nefesi anuñda
Nite kim faşl-ı bahārīde nesīm-i eshār."

(K.XXVIII B.33 s.112)

14-) VEHBİ (HANENDE) :

Cevrî'nin övdüğü saray hanendelerinden biri de Hanende Vehbi'dir. Cevrî'ye göre: Allah önce ona güzel ve hoş bir nefes

vermiş, daha sonra da güzel okuyuşlu bir şair yapmıştır. Cevrî'nin ifadesiyle Vehbi, ağzını açıp bülbül gibi nağmeye başlayacak olsa; duyanlar överek en güzel, en düzgün nazm ancak bu kadar olur derler.

"Başlasa nağmeye bülbül gibi açup dehenin
Dem-i rengini olur meclise gül-berk nişâr."

(K.XXVIII B.14 s.111)

b- RESİMLE İLGİLİ OLANLAR

1-) BİHZAD:

Ferhad ü Şirin veya Hüsrev ü Şirin olarak da bilinen mesnevide adı geçen ressamdır. Türk veya İran'lı olduğu hususunda farklı rivayetler vardır. Bir rivayete göre: Herat'ta yaşamış, Hüseyin Baykara ve Ali Şir Nevaiden yardım görmüş olduğu söylenen Bihzad oldukça taklid edilmiş bir Türk minyatür ressamıdır.(121) Diğer rivayete göre ise: İran'lı, eski ve meşhur bir şairdir.(122)

Cevrî,Divanında övgüsünü yaptığı Musa Paşa'yı övmek için bir beyitte adı anılan Bihzad,ressam olarak kullanılmıştır.

"Nakşını şûret-i Yûsuf da iderdi taşvîr
Şâhid-i hulq-ı dil-ârâsını görse Bihzâd."

(K.18 B.23 s.92)

(Bihzad, gönül oksayan huyunun tanığı olsaydı, nakışlarını Yusuf suretinde resimlerdi.)

2-) MANİ:

Sasaniler devrinde İran'a gelmiş Çinli bir ressam ve nakkaştır. Zerdüştlük ile Hristiyanlığın sentezinden yeni bir mehzep kurmuştur. Maniheizm veya Mani dini de denen bu yeni inanış, Çinde oldukça taraftar toplamıştır. Erjeng adlı resim mecmuası da çok meşhur olup adı,edebiyatta bu şiir mecmuası ile beraber anılır.(123)

Cevrî Divanında o devirde yapılan bir binanın güzelliklerini tasvir etmek için,bir beyitte adı anılan Mani, eseriyle beraber kullanılmıştır.

"Derûn-ı nakş-ı gün-â-gün ile ol deñlü zîbâ kim
Olur Erjenk Mani resmi,çeşm-i nâzıra manzûr."

(T.CIX B.3 s.341)

(İçi o kadar renk renk işleme ile süslüdür ki, bakanın gözüne Mani'nin Erjenk resimleri gibi görünen olur.)

C-) DİĞERLERİ

1-) SAMİRİ:

Büyücüdür. İsrailoğullarını Hz. Musa idaresinde Mısır'dan çıktıktan sonra,altından yapılmış olan buzağıya tapmaları için kandıran kişinin adıdır.

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılan Samiri sihir yapması yönüyle ele alınmış, sevgilinin gamzesiyle mukayese için kullanılmıştır.

"Āsān o deñlü gamzesine fenn-i sāhirī
Kim, bir kemîne sanatıdur sihr-i Sāmirī."

(G.261 B.1 s.277)

(Sihir yapmanın tekniği gamzesine o kadar kolaydır ki, Samiri'nin sihri (onun) basit bir sanattır.)

II. BÖLÜM : ŞİİRLERDE ADI GEÇEN DİNİ ŞAHSİYETLER VE UNSURLAR :

A-) PEYGAMBERLER :

Divanlarda peygamberler tarihi biçiminde olmasa da, çeşitli vasıflarıyla tanınan peygamberlerin adları anılmıştır. Bu peygamberler hakkında doğrudan doğruya manzumelere rastlanmaz. Fakat çeşitli vesilerle bu peygamberlerin özelliklerine telmihte bulunulur. Cevrî Divanında Hz. Muhammed'den ayrı olarak adı anılan bütün peygamberlerin tesbiti yapılmış ve bunlar kronolojik bir şekilde ele alınıp incelenmiştir.

1-)

HZ. IDRIS:

Hz. İdris kaynaklara göre, ilk defa rakam, yazı yazan ve elbise diken insan olarak da bilinir. 365 yaşındayken diri olarak göğe çekilip meleklerle öğretmen olduğu rivayet edilir.

Cevrî Divanında bir kaside beytinde adı anılmıştır.

"Olur kalemün tekellüm itse
İdris ile hem-zebân-ı hikmet."

(K.51 B.7 s.143)

(Kalemin İdris ile konuşacak olsa, hikmetin aynı dili konuşanı olur.)

2-) HZ.NUH:

İdris peygamberden sonra insanları doğru yola sevk etmek üzere Nuh peygamber gönderilmiştir. Nuh peygamber de kavmini yıllarca imana davet eder. Çok asi olan bu kavimden ancak Nuh'un oğulları, hanımları ve pek az kişi imana gelir. Nuh'un oğullarından "Yam" da babasının sözünü dinlemez. Hz. Nuh, nasihatlerine karşılık, kavminin eziyet, hakaret ve alaylarını arttırmaları üzerine, bedduada bulunur. Duanın kabulü üzerine, kendisine gemi yapması hususunda vahy gelir. Nuh gemisini inşa eder, tufan alametlerinin tezahürü ile inananları gemiye davet eder. Hayvanlardan da birer çifti gemiye alır. Tufan her tarafı kaplar, gemiye binmeyen bütün insanlar ve hayvanlar helak olurlar. Altı ay kadar süren tufandan sonra, yağmurlar biter, sular çekilir, gemi de Cudi dağına oturur. Bundan sonra yeni bir hayat başlar. Bu sebeble Hz. Nuh'a ikinci Adem adı da verilir.

Edebiyatta Hz. Nuh genellikle Tufan sebebi ile kullanılmıştır.

Cevrî Divanında dört beyitte Nuh'un adı anılmıştır. Bunların ikisi kasidelerde, birisi gazelde, biri de kıt'alarda ait beyitlerde geçmektedir. Beyitlerde Nuh'un adı yanında "Tufan", "keşti" (Gemi) gibi onunla alakalı hususları çağrıştıran

kelimeler de beraber kullanılmıştır.

"Ṭayanmaz keṣṭī-i Nūḥ-ı ḥired Ṭūfānına Ṣıṣḡun
Necāt ümmīdin istersen o ṣāḡhilden girīzān ol."

(K.79 B.10 s.154)

(Aṣkın tufanına akıl Nuh'unun gemisi dayanmaz. Kurtulus ümidi
istersen o sahilden kaçıcı ol.)

Nuh'un uzun ömrü de beyitlerde işlenen özelliği olmuştur.

"Yapdura dāyim saādetle nice a'1ā kayıḡ
Ömr-i Nūḡ ile cihān mülkine ṣehanṣāḡ ola."

(K.66 B.2 s.151)

(Mutlulukla daha yüce kayık yapırsın. Nuh ömrüyle cihan mülküne
hep ṣahlar ṣahı olsun.)

3-)

HZ.İBRAHİM (HALİL) :

Halil, Hz.İbrahim'in lakabıdır. Babası Babil hükümdarlarından Nemrud'un veziri Azerdir. Vezirliği yanında put yaparak ve onları satarak geçindiği rivayet edilir.

Küçük yaşlarından itibaren put ve puta tapmaya karşı çıkan Hz. İbrahim, Babil halkının kurban kesmek üzere şehirden ayrıldığında büyük mabede girerek balta ile putları kırmış baltayı da en büyük putun boynuna asmıştır. Olayı soruşturup araştıranlara da, failin büyük put olduğunu söyler. İnanmayanlara ise bu kabiliyetsiz nesnelere tapmanın anlamsızlığını izaha çalışarak, onları imana çağırır.

Nemrut Hz.İbrahim'i yakmak için meydana büyük bir ateş yaktırır.Hz.İbrahim'i de mancınıkla ateşe atarlar. Cebrail Hz.İbrahim'i Allah'ın emri ile havada tutarak hacetini sorar. İbrahim cevap olarak; Allah'ın bir kulu olduğunu hacetinin ancak Allah'a olacağını, Allah'ın da ne dilerse yapabileceğini söyler. Hz. İbrahim'in ismi bundan sonra (Allah'ın dostu) "Halilu'llah" olarak anılır.

Hız. İbrahim ateşin ortasına düşünce, ateşin ortasında bir meydan, pınar ve yeşil alanlar meydana gelir. Ateş,kendisine bir gül bahçesi olmuştur.(124)

Hız. İbrahim, Kabe'yi bina etmekle emredilmiş bir peygamberdir. Rivayete göre Nuh tufanından önce şimdiki yerinde esasen var olan "Beyt-i mâmûr", tufanda göğe çekilince yeri boş kalır. Buraya Hz. İbrahim ve oğlu İsmail Kabe'yi yeniden bina ederler.

Hz. İbrahimle ilgili rivayetlerden biri de; sofrasında mutlaka misafir bulundurmasıdır. Sofrasında misafir bulunursa bolluk ve bereketin artacağı inancını taşımıştır. Halk arasında adı "Halil İbrahim bereketi" şeklinde, bereket kelimesiyle birlikte yayılmıştır.

Divan edebiyatında, dostluk münasebetiyle adının kullanılması yanında, hakkında anlatılan birçok efsanevi bilgi de mevcuttur.

Cevrî Divanında iki beyitte adı anılan Hz. İbrahim "Halil" vasfıyla kullanılmıştır.

Beyitlerden birisi, Bayram Paşa'nın tamir ettirdiği bir cami için söylenen manzum tarihtedir. Caminin yeniden tamir ve inşasıyla Hz. İbrahim'in yaptığı Kabe arasında ilgi kurulmuştur.

"Bu kadîmî mescidi tevsi' u tamîr eyleyüp
Kıldı bir câmi' ki görse Kâbe zann eyler Halil."

(T.XXIV B.3 s.299)

(Bu eskimiş mescidi (öyle bir) genişletip ve tamir ederek bir cami haline getirdi ki; Halil görse Kabe zanneder.)

Cevrî diğer beyti bir kasidede memduhunu överken kullanmış, beytte dünyayı O'nun sofrasına benzetmiştir.

"Meh ü hürşid gibi kâse-be-dest olmada halk
Var ise 'âleme baş oldu yine hân-ı Halil."

(K.20 B.4 s.95)

(Ay ve güneş gibi, kaseyi ele alan halk var ise dünyaya yine Halil sofrası yayılmıştır.)

4-) Hz.YUSUF:

İsrailoğulları peygamberlerinden olan Hz. Yusuf, Hz. Yakup peygamberin oğludur. On iki kardeşin içinde en güzel ve en akıllı olduğu için babası tarafından daha fazla sevilirdi.

Kur'an-ı Kerim'de "ahsennü'l-kıssa" olarak tavsif edilen Yusuf'un macerası, edebiyatta önemli bir mesnevi konusu olarak da işlenmiştir.

"Yusuf ü Zeliha" mesnevilerine konu olan macerası dışında edebiyatta güzelliği yönüyle sevgilinin benzetilene olarak sıkça kullanılmıştır.

Cevrî Divanında onbeş beyitte adı anılmıştır. Beyitlerin altı tanesi gazelerde, altı tanesi de kasidelerde olup birer tane de tarih, kıt'a ve tahmiste bulunmaktadır.

Kasidelerde "hüsn-i hulq", "cemâl-i hulq", "Yusuf-ı hulq" gibi vasıflarıyla işlenen Hz. Yusuf gazelerde de güzelliği ve hikayesiyle sevgilinin benzetilene olarak kullanılmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

"Söylenmez oldu Yūsuf-ı Mıṣrî hikāyeti
Bu ḥüsn-i bî-misāl ile sensin bu gün meşel."

(G.161 B.4 s.241)

(Mısır'lı Yusuf'un hikayesi söylenmez oldu. Bu benzersiz
güzellikle, bugün örnek sensin.)

"Naḫşını şüret-i Yūsuf da iderdi taṣvîr
Şāhid-i ḥulḳ-ı dil-ārāsını görse Bihzād."

(K.18 B.23 s.92)

"Ḥüsn-i ta'bir-i lafz-ı renginüm
Yūsuf-ı gül-ızār-ı ma'nîdür."

(G.91 B.5 s.215)

"Yūsuf-ı ḥulḳını rū'yāda göreydi bir kez
Nūr-ı çeşmün dahî yād itmez idi isrā'îl."

(K.20 B.23 s.96)

5-) Hz. EYYUB:

Hz. İshak peygamberin torunu olan Hz.Eyyub, sabrıyla meşur bir peygamberdir.Kaynakların verdiği.bilgilere göre, her türlü dünya nimetine sahip olan Eyyub, imtihan için malı mülkü yanın da evlatlarını da kaybetmiştir. Hastalanan vücudunda yaralar açılmış, O yine sabredip şükrederek Allaha karşı şükür ve ibadetini aksatmamıştır. İmtihani sabır ve şükürle aşan Hz. Eyyub , Allah'ın izni ile ayağını vurduğu yerden fışkıran suyu içip, onunla vücudunu yıkadığında yaraları iyileşmiştir. Sabrı sonunda Allah tekrar kendisine dünya nimetlerini ihsan etmiştir. Edebiyatta ve kültürümüzde Hz. Eyyub,sabrı ile meşur olmuştur.

Cevrî Divanında, bir beyitte adı anılan Hz.Eyyub sabredici vasfı ile anılmıştır.

"Bende-i dîrînesi Eyyüb-ı şâbir kendüsi
Çekdi bu tuğrayı hem gösterdi nakşından nişân."

(K.42 B.7 s.138)

(Bu tuğrayı sabırlı Eyyub un eski kulu kendisi çekdi ve nakşından örnek gösterdi.)

6-) Hz.MUSA:

İsrailoğullarının peygamberi olan Hz.Musa, mucizeleri itibariyle edebiyatımızda adı zikredilen peygamberlerden biridir.

Hz. Musa'nın mucizelerinden elindeki asayı yılan haline getirmesi, Allah ile konuşması, elini koynuna sokup çıkarınca bembeyaz bir nur olması (yed-i beyza), edebiyatta yaygın kullanılan mucizeleridir.

Cevrî Divanında iki beyitte adı anılan Hz. Musa mucizeleri ve kıssaları sebebiyle zikredilmiştir.

"Ol kûya dinür âlem-i envâr ki görmiş
Bir Lemâsını şûle-i âteş gibi Mûsâ."

(Ter.B.III B.IV/4 s.170)

(O köye nurlar alemleri denir ki; Hz. Musa bir parıltısını, ateş alevi gibi görmüştür.)

"Yazarken vâzî-ı rây-ı enverîn bir şâir-i sâhir
Kalem destinde engüşt-i yed-i beyzâ-yı Mûsâ'dur."

(K.30 B.44 s.118)

7-) HZ.SOLEYMAN:

Hz. Davut'un oğlu olan Hz. Süleyman, hem padişah hem de peygamber olmuştur. Hz. Süleyman insanların yanında cinler ve kuşlara da hükmeder, rüzgara söz geçirirdi.(125) Hz. Süleyman b hakimiyetini parmağındaki yüzükle temin ederdi. İktidarının önemli unsuru olan,üzerinde ism-i Azam yazılı mühürlü yüzüğü, genellikle adıyla beraber anılmıştır.

Divan edebiyatında adı sıkça anılan peygamberlerden biri olup, iktidar ve ihtişamın sembolü olarak kullanılmıştır.

Cevrî Divanında yirmidört beyitte adı anılmıştır. Beyitlerin ondokuz tanesi kasidelerde, üç tanesi gazelerde, iki tanesi de manzum tarihlerde bulunmaktadır. Sultan Murad Han'ın yaptırdığı saray ve Sultan İbrahim'in cülusu üzerine söylenmiş manzum tarihlerde mezkûr padişahlar "taht" ilgisiyle "Hz. Süleyman'a" benzetilerek övülmüştür.

"Sa'âdetle bu kaçır-ı dil-küşâya eyledi bünyâd
N'ola hem-pâye olsa kâdr ile taht-ı Süleymân'a."

(T.VI B.2 s.287)

Kasidelerde Hz. Süleyman'ın yanında mührünü emanet ettiği güvenilir veziri Asaf'ın adının da kullanıldığı görülür. Bu kullanım daha çok vezir-i azamlara sunulan kasidelerde görülür.

"Rüzgâra gelmedi devr-i Süleymândan beri
Böyle bir şahib-taşarruf Âsaf-ı devr-i zemân."
(K.22 B.6 s.101)

(Süleyman zamanından beri dünyaya böyle bir tasarruf sahibi, vaktin (döneminin) Asafı gelmedi.)

Hükümdarlara sunulan kasidelerde ise "kemal-i kudret" sahibi ve "padişah-ı ins ü can" olarak ele alınmıştır.

"Gelince şevket ü haşmetle taht-gāha yine
diye zemāne Süleymān-ı ins ü cān geldi."

(K.7 B.40 s.76)

(Heybet ve haşmetle başkente gelince, devrin insanları, yine insanları ve cinlerin Süleyman'ı geldi desinler.)

Gazellerde de aşk ve sevgili çeşitli ilgilerle Süleyman'a ait nesne ve kıssalar ile ele alınıp işlenmiştir.

"Hük-m-i teşhîr-i Süleymān'a olurdu mālîk
Girse bir mûr-ı haķîruñ eline hâtem-i 'ışk."

(G.141 B.2 s.234)

(Bir zavallı karıcanında eline aşk yüzüğü geçse, Süleyman'ın büyüleyen hükmünün sahibi olurdu.)

B-) Hz. İLYAS:

İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden biridir. Kaynaklara göre bütün gayretine rağmen onları puta tapmaktan vazgeçiremez. Bunun üzerine Allah onların üzerinden bereketi kaldırır. Zor duruma düşünce İlyas'dan özür dileyip sözünü dinlerler. Daha sonra tekrar sözlerini unutup eski yaşantılarına dönerler. Buna üzülen Hz. İlyas memleketini terkeder. Duasına karşılık Allah; (Fılan şehre git, filan günde ne görürsen üstüne bin, korkma) diye emreder. İlyas, emrolunan yere vardığında ateşten bir at görür. Atın üzerine biner ve gözden kaybolup melekler makamına yükselir.

Hızır ile görüştükleri ve her yıl buluşup birlikte Hacca gittikleri rivayeti vardır. (Bk. Hızır md.)

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılan İlyas, Hızır'la beraber anılmıştır.

"Baħr u berde ol Ĥudāvend-i cihān-dārı Ĥudā
Eyleye İlyās u Ĥızra hem-nişīn ü hem-şinān."

(K.50 B.13 s.143)

(Allah, o dünyayı yöneten hükümdarı denizde ve karada İlyas ve Hızır'a arkadaş ve (onlarla) birlikte eylesin.)

9-) HZ. İSA:

Kendisine mukaddes kitaplardan "İncil" indirilmiş olan İsrailoğullarının son peygamberidir. Hz. İsa bir mucize olmak üzere Meryem'den babasız olarak doğmuştur. Doğum olayı Kur'an-ı Kerim'de de teferruatıyla anlatılmıştır. Hz. İsa Cebrail'in Meryem'e üflediği ruhtur. Bu mucize sebebi ile Hz. İsa'nın mucizelerinden birisi neye dokunsa ona can vermesi, ölüleri diriltmesidir. Diğer mucizeleri ise, körlerin gözünü açması, bebekken konuşması, su üzerinde yürümesidir.

30 yaşında kendisine peygamberlik verilen Hz. İsa 3 yıl müddetle halkı Hak dinine çağırmasına rağmen ancak 12 kişi kendisine inanmıştır. Yahudiler onu öldürmeye kalkışınca, gizlenen Hz. İsa yerine, kendilerine yardım eden ve o anda, İsa suretinde görünen Havari'yi çarmıha gererler, Hz. İsa da melekler tarafından dördüncü kat göğe çıkarılır. (126) Edebiyatta daha çok diriltici vasfından dolayı anılmıştır.

Cevri⁴ Divanında adı sıkça kullanılan Hz. İsa, "İsi" ve "Mesih" olarak da anılmıştır. 42 beyitte adı anılan Hz. İsa bunların 25 tanesinde İsa ve İsi, 17 beyitte ise Mesih olarak zikredilmiştir.

Şiirlerde tek isim olarak kullanıldığı yer oldukça azdır. Beyitlerin pek çoğunda, "dem", "nefes", "kelam" gibi hayat emaresi veren kelimelerle terkiib halinde kullanılmıştır. Cevri,²⁹

defa gazellerde 10 defa da kasidelerinde Hz.İsa'nın adını anmıştır. Beyitlerde sevgiliyi ve onun dudağını Hz. İsa'ya, "diriltme" yönüyle benzeten Cevri, "dem-i İsa", "İsi-nefes", "İsi-i baş", "İsi-mekal", "ruh-ı Mesiha", "i'caz-ı Mesih", "bad-ı Mesiha", "nutk-ı Mesih" gibi terkiplerle anarak tekrardan doğacak monotonluğu yok etmiştir.

"Haste-i çesmine bir çāre bulunmazsa n'ola
Belki ol derde Mesīha daḫī dermān bilmez."

(G.100 B.4 s.218)

(Gözünün hastalığına bir çare bulunmazsa şaşılır mı? Belki o derde Hz. İsa bile derman bilmez.)

Cevrî, divanın sekiz beyitinde de İsa'nın adını annesinin adıyla birlikte kullanmıştır. "Mesih-i Meryem", "İbn ü Meryem" ve "Meryem nefes" gibi terkiplerle Meryem adı da İsa'nın anılmasına vasıta olarak kullanılmıştır.

"Nefḫ-i rūḫ eyler ise ḳalbüne Cibril-i Ḥüdā
İbn ü Meryem gibi zātun ola pākīze ḫalef."

(G.132 B.4 s.290)

10-)

Hz.MUHAMMED:

Bilindiği gibi Hz. Muhammed son peygamberdir. İslam dinini insanlara tebliğ etmiştir. İslam dünyasında gelişen edebiyatlarda Hz. Peygamber sevgisi yüzyıllarca şiirlere konu olmuştur.

Divan edebiyatında, bütün mürettep divanlara; Allah'ın birlik ve ululuğunu anlatan tevhid; O'na yalvarma ve duayı ifade eden münacaat; veya Hz.Muhammed'i öven na'tlerle başlayış, devrin genellikle uyulan bir adet ve geleneği olmuştur. (127) Ancak mürettep divanların bir kısmında tevhid, münacaat, na't gibi dini şiirler görülmezken (128), bazılarında ise divana doğrudan na'tle başlandığı görülür.

Mürettep bir divan olmasına rağmen Cevrî Divanı da bir na'tle başlamıştır. Hz. Muhammed'in övgüsü yanında, onun vasıfları ve mucizelerini dile getiren na'tler genellikle kaside tarzında yazılmıştır. (129) Cevri Divanında tevhid ve münacaat olmaksızın Divanın na'tla başlaması dikkat çeken bir özelliktir. (130)

Cevrî Divanı, Hz Muhammed için söylenmiş iki manzume ile başlamıştır. Bunların birisi "na't", birisi de "viladetleri" tarifinde söylenmiş manzumelerdir.

Divanın ilk manzumesinde Hz.Muhammed "bir nüktesi" ile "bin can ve gönülü mest eden" bir kişi olarak övülmeye başlar. O, "ilahi sırların manasına" vakıftır. O, "menba-ı hikmet"tir.

" Habbezā menba^ı hikmet ki zülāl-i sūhanı
Ka^ıbe-i ma^ırifetūñ āb-ı rūḥ-ı zemzemidür."

(K.1, B.4, s.61)

(O ne güzel bir hikmet menbaıdır ki, sözünün suyu, marifet
Ka besinin zemzeminin yüz suyudur.)

Hikmet; adet ve ahlakla ilgili özlü söz, gizli sebep, insanın varlığın gerçeğini bilip hayırlı işler yapması gibi anlamlar yanında hakka bağlanma, batıldan uzaklaşma, Tanrı hakikatını ifade eden dini-tasavvufi özlü söz, gibi manalara da sahiptir.(131)

Na'tde Hz. Muhammed'in :

" Leb-i nuṭṭu"; "çeşme-i rāz-ı taḥḫīk"
" Teşne-i āb-ı ḥayātı"; " dil-i Hızruñ femidür"

"Dil-i paki"; " Cam-ı rahik-i tevhid" olarak övülmüştür.

Cevrî, sıraladığı bu övgü dolu sözleriyle yetinmez. Böyle mükemmel bir şahsiyetin övgüsüne sınır olmayacağı inancındadır.

" Nāil olsa bu kadar rütbe-i ūlyāya n'ola,
Ki o maḥbūb-ı ilāhī rusülün ekremidür."

(K.1, B.14, s.61)

(Bu kadar yüce mertebeye ulaşsa şaşılır mı? ki O, Allah'ın sevgilisi ve peygamberlerin en şereflişidir.)

" Arş-ı beri"nin mertebesini "alı" eyleyen O'dur. Dünyayı "mühr-i nübüvvetle" "teshir" eyleyen O'dur. Bunun için peygamberler züm-

resinin "hatemi" dir. "Ma'nide" enbiyaların hepsi onun yanında "tufeylidür". Son peygamber olarak gelmesine rağmen O, hepsinin "akdemidür". Hızır "ilm-i ledünni", onun "dil-i dana"sından okur. Cevri'ye göre, Hz. Muhammed "muhaqqak" bütün peygamberlerin "ekmelidür", "a'lemidür".

Hükümünün "melekut" ve "mülke" geçerli olmasına şaşılmamalıdır. Çünkü o, iki dünyanın "şeh-i a deli" ve "ahkemidür". İnsanlar arasında ona "nazir" yoktur. Ancak: " Akl-ı küll" onun "cevher-i pakizesinün" eşidir.

Na'tın medhiye bölümünden sonra, fahriyye bölümünde de Cevri, Hz.Muhammed'le beraber kendisini de övmüştür. Cevri, gönlünü onun "şevk-ı medhiyle" bir aynaya benzetir ki; orada görünen "ma'ni-i ışkun suver-i alemidür". Cevri, kendisini, şarkıcıya, Hz. Muhammed'i de "çarhı raksa getüren" tellerin nağmesine benzetmiştir. Bu orijinal benzetme Cevri'nin mevlevi oluşuna dayanmaktadır.

" İtse ta'rifine hunyāger-i tab'um āgāz
 Çarhı rakşa getüren nağme-i zîr u bamıdur."
 (K.1 B.33. s.62)

(Tab'ımın şarkıcısı Onun tarifine başlasa, O dünyayı raksa getiren ince ve kalın telin nağmesi olur.)

" O'dur ol nağme-i dil-keş ki melekler anun
 Kimi mesti, kimi hayranı, kimi sersemidur."
 (K.1, B.34, s.62)

(O öyle gönül çeken bir nağmedir ki, melekler onun bazen kendinden geçmişi, bazen hayranı, bazen de sersemidir.)

Cevrî Divanında, Hz. Muhammed için söylenmiş ikinci kaside "Leyle-i Mübareke-i Viladetleri Tarifindedür."

Kaside, özellikle doğum gecesi ve "şehr-i Rabi'ul-evvel"in kutsallığının övgüsü ile başlamıştır.

Nurların doğmasına şahit olmuş bir vakte "karanlık" manasında "gece" demeye Cevri'nin gönlü razı olmamıştır. Birbiri ardınca üç beyit, karanlığı nura çeker.

"Şeb değil!", "nur-ı siyah-ı bahirü'l-asarsın". Çünkü, "sırr-ı keramat" senden "münkeşif" oldu.

"Şeb değil!" "subh-ı tesellisin"
"Şeb değil!" "Gencine-i lutf-ı Hüdasın"

O öyle nurlu, temiz bir cevherdir ki, Allah'ın gücü onu "heyûla-yı tasavvurdan" uzak eylemiştir.

Cevrî, doğum anında huri ve meleklerin Amine'ye yardımlarını ifadeyle, Amine'yi tebrikden sonra tekrar Hz. Muhammed'in övgüsüne dönmüştür.

O'nun "tab'-ı şâfî" : "Çeşme-i tesnîm-i şidkûñ menbâî" dir.

O'nun "meşreb-i pâkîzesi" : " Huld-i şafânûñ kevseri" dir.

O'nun "nür-ı şadri" : "Zât-ı ma'nî-şüretüñ âyînesi" dir.

O'nun "sırr-ı nuṭkı" : "İlm-i taḥkîk u yakînuñ masdarı" dir.

O'nun "hüsn-i hulķı" : "Rüy u raḥm u şefkatün pīrāyesi" dir.

O'nun "luḥf'ı tab'ı" : "Kımiyā-yı rifķ u ḥilmün cevheri"dir.

Hız. Muhammed'in sıralanan bu övgülerinin ardından doğumla görülen mucizelere işaret edilmiştir. Mucizeler kuru ifadeler yerine, orijinal benzetmeler içersinde verilmiştir:

"Āb-ı rüy-ı izzetünden şerm idüp nār-ı Mecūs
İtdi perde cehre-i pūr-tābına ḥāküsteri."

(K.2 B.23 s.64)

"Tarḥ idince ḳaşr-ı gerdün pāye-i ḳadrin ḳazā
Tāḳ-ı Kisrā'nuñ o dem zīr-i zemīn oldı yeri."

(K.2 B.24 s.64)

Cevri, Hız. Muhammed'in doğumıyla meydana gelen bütün mucizelerin sayılıp açıklanmasını mümkün görmez.

"Şerh olunmaz mu'cizāt-ı maḳdemi tā ḥaşre dek,
Yazsa vaşfında eğer ḥāmem hezārān defteri."

(K.2 B.25 s.64)

(Onun dünyaya gelmesinin mucizelerini kalemim, kıyamete kadar binlerce defter yazsa (yine de tam olarak) açıklanmaz.)

Cevri⁴, böyle bir davranışa "cüret"e haddinin olmadığını söyleyerek, sözlerini ondan özür dileyerek tamamlamıştır.

"Hidmet-i medh u şenâsında kuşûrum fehmi idüp
Lâyık oldur kim idem dergâhına "özr-âverî."

(K.2 B.27 s.64)

(Övgüsü hizmetinde kusurumu anlayıp, gerektiği gibi dergahına
özür diliyorum.)

Cevrî'nin na'tlerde kullandığı dil, Divanın diğer manzumelerinin pek çoğunda görülenin aksine oldukça ağırdır. Şair adeta bu manzumeler vasıtasıyla, ilmi ve sanatkar kişiliğini, Divanın başında göstermeye çalışmıştır. Arapça, Farsça kelime ve terkiplerin kullanılması, duyguların samimi ifadesine mani olmamıştır. Duyguların ifadesinde baş vurulan orijinal benzetmeler terkiplerin mana üzerindeki ağırlığını azaltmıştır.

B-) HALİFELER

1-) Hz. EBU BEKİR :

Hız. Peygamberin dört seçkin arkadaşından biri ve ilk halife olan Hz. Ebu Bekir ilk müslüman olanlardan biridir. Hz. Peygamberin Mirac hadisesini duyduğu zaman hemen olaya inanması sebebiyle "siddik" lakabı verilmiştir.

Cevrî Divanında üç beyitte adı anılan Ebu Hz. Bekir "siddik" lakabıyla anılmıştır. Böylece Cevrî, memduhların güvenilirliklerini ön plana çıkarmış, Hz. Ebu Bekir'e benzeterek övmüştür.

"Seni Şiddik'a eylemiş hem-nâm
Hâlik-i cümle 'âlem ü Âdem."

(K.45 B.6 s.139)

(Adem ve alem, herşeyin yaratıcısı, seni siddik'a adas eylemiş.)

"Müctemen şadr-ı şalâh-âver-i Şiddik-reviş
Müsteşar Âşaf-ı din-perveri Fârûk-reşâd."

(K.18 B.5 s.91)

2-) HZ. ÖMER:

Hız. Ebu Bekir'den sonra hilafet makamına seçilen, İslamın ikinci halifesidir. İslamı kabul eden kırkıncı kişidir. Doğruluk

ve adaletin timsali olarak bilinir. Kendisine, doğruyla yanlışı ayırmasından dolayı "Faruk" (ayırıcı) lakabı verilmiştir. Halifelik devri bir huzur dönemi olarak bilinir.

Cevrî Divanında bes beyitte adı anılan Hz. Ömer, beyitlerin üçünde lakabıyla ifade edilmiştir. Cevrî, adaletini övmek istediği memduhlarını, Hz. Ömer'e benzeterek övmüştür. Hz. Ömer'in adının ve lakabının kullanıldığı iki örnek aşağıdadır:

"Efdal-i nās bāde fahr-ı beşer
Oldı Bū-Bekr ü sonra oldı Ömer."

(T.1 B.15 s.283)

(İnsanların en faziletlisi, insanlığın övücünden sonra, Ebu Bekir ve sonra Ömer oldu.)

"Sühan-ı dil-pezirî Fārūk' un
Yañi ol iftihār-ı maḥlūkuñ."

(T.1 B.4 s.283)

3-) HZ.OSMAN :

İslamın üçüncü halifesidir. İlk müslümanların beşincisi olan Hz. Osman, Araplar arasında zenginliği ile meşhurdur. Halifeligi döneminde Kur'an-ı Kerimi çoğalttırıp İslam ülkelerine göndermiştir. Maddi varlığını İslam uğruna harcayan Hz. Osman, peygamberin iki kızıyla evlendiği için "Zü'n-Nureyn" (iki nur

sahibi) lakabıyla anılmıştır. Utangaç haya ve hilm sahibi olan Hz.Osman, 82 yaşında Kuran okuken şehid edilmiştir.

Cevrî Divanında bir beyitte lakabıyla anılmıştır.

"İtoı kavı-ı lafıt zu'n-nureyn
Levh-i dibāce-i şerī'ati zeyn."

(T.I B.6 s.283)

(Zünnüreyin nazik sözü, şeriatın önsözünün levhasını süsledi.)

4-) HZ.ALI

İslamın dördüncü halifesi olan Ali, peygamberin amcazadesi ve damadıdır. İslam dinini çocuk yaşta kabul etmiş ilk müslümanlardandır. Halifeler arasında en fazla lakaba sahib olandır. "Murtaza", "Esedü'llah" ve "Haydar" sıfatlarının bir kaçıdır.

Cevrî Divanında yedi beyitte adı anılan Hz.Ali, beyitlerin hepsinde lakablarıyla anılmıştır. Beyitlerin beş tanesinde "Haydar", birinde "Haydar-ı Kerrar" ve bir tanesinde de sadece "Kerrar"olarak kullanılmıştır. Beyitlerin altı tanesi kasidelerde övülenin benzetilene olarak işlenirken,bir gazel beytinde de Cevri, sözünü Haydar'ın kılıcına benzeterek övmüştür.

"Görinüp Haydar-ı Kerrār gibi küffāra
Nīzeñi al elüñe tīğūñu bağla kemere."

(K.5 B.37 s.70)

(Düşmanlara Haydar-ı Kerrar gibi görünüp, süngünü eline al ve kılıcını kemerine bağla.)

bir diğer örnek:

"Sen ol güzide-i evlād-u Āl-i Ḥaydarsın
Ki virdi gevher-i zātuñ bu silke zīb ü bahā."

(K.35 B.38 s.128)

C-) S O F I L E R :

1-) BİSTAMİ (EBU YEZİD TAYFUR BİN İSA) :

Beyazid-i Bistami meşhur sofilerden biridir. Hakkında birde evsanevi hadise rivayet edilir. Bistami'nin tasavvufa intisab etmeden önce, hanefi fıkhı ile meşgul olduğu rivayet edilir.

Cevrî Divanında adı bir beyitte , büyük sofilerden Bişr-i Hafi ile birlikte anılmıştır.

"Kelām-ı dil-keşinde nükte-i ma'nā-yı kudşīden
Olur ḥayrān revāñ-ı Bişr-i Ḥafī Merd-i Bistāmi."

(K.48 B.6 s.141)

(Gönül çeken sözündeki, kudsi mananın ince ifadesinden Bişr-i Hafi'nin ve Merd-i Bistami'nin ruhu hayran olur.)

2-) BİŞR-İ HAFİ:

Künyesi Ebu Nasır olan Merv'li meşhur bir sofidir. Hayatını Bağdat'ta sürdürmüş olan Bîşr-i Hafî etrafındaki zahidlere akidelerini öğretmekle meşgul olmuştur.

Cevrî Divanında adı bir beyitte anılmıştır.

"Kelâm-ı dil-keşinde nükte-i ma'nâ-yı kudşîden
Olur hayrân revân-ı Bîşr-i Hafî merd-i Bîstâmi."

(K.48 B.6 s.141)

(Gönül çeken sözündeki, Kudsi mananın ince ifadesinden Bîşr-i Hafî'nin ve Merd-i Bîstami'nin ruhu hayran olur.)

2-) CÜNEYD-İ BAĞDADI :

Ebu'l-Kasım bin Cüneyd. Bağdatlı meşhur bir mutasavvıftır. Zahiri ve batını ilimleri şahsında toplamış ve irşad hususunda üstün meziyetlere sahip bulunduğu devrinin bütün mutasavvıflarınca sufilerin reisi olarak kabul edilmiştir.(132)

Cevrî Divanında iki kaside beytinde adı anılan Cüneyd, memduhların, manevi makamlarını yükseltmek için kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır.

"Sâlik-i râst-rev-i cādde-i fevz ü necâh
Mâlik-i mertebe-i zühd-i Cüneyd ü Edhem

(K.16 B.3 s.89)

((Ey!) Edhem ve Cüneyd'in zühd derecesinin sahibi! (Ey!) Kurtuluş ve zafer caddesinin doğru yürüyen saliki)

Cevrî, Cüneyd'in adını andığı her iki beytin içinde geçtiği iki kasideyi de Musa Paşa için söylemiştir. Musa Paşa'nın dünyevi mertebesi, bu benzetmeyle manevi yönden de kuvvetlendirilip yüceltilmiştir.

4-) HACI BEKTAŞ-I VELİ:

Osmanlı İmparatorluğunda XIV. asırdan itibaren dini ve siyasi nüfuza sahip olmuş, özellikle yeniçeriler arasında çok nüfuzlu olan Bektâşilik tarikatının kurucusudur.

Cevrî Divanında Tekelü Mustafa Ağa'nın yaptırdığı çeşme için söylenmiş manzum tarihte, Hacı Bektaş'ın adı mecaz-ı mürsel ilgisiyle "Hacı Bektaş Ocağı" ifadesiyle Yeniçeri Ocağı kastedilmiştir.

"Hâcî Bektâş Ocağından geldi
Sâlik-i menhic-i şavâb oldu."

5-) EDHEM: (İBRAHİM BİN EDHEM:)

Meşhur zâhid ve sofilerden olan İbrahim Bin Edhem, yaptıklarıyla inandıklarını birleştirmiş bir mutasavvıftır. (133)

Cevrî Divanında iki beyitte adı anılan İbrahim Edhem, sahib olduğu manevi mertebesiyle kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır.

~~"Dilüm ol mey-gededür neşve-i medhiyle k'anui
Mest-i peymâne-i reski felekün Edhemidür."~~

(K.1 B.35 s.62)

(Gönlüm o meyhanedir ki onun övgüsünün neşesiyle, kıskanma kasesinin kendinden geçmişi, feleğin Edhemidir.)

6-) MEVLANA CELALEDDİN RUMI :

Cevrî Divanında na'tlerden sonra, Mevlâna için söylenmiş bir medhiye vardır. Divan geleneğinin dışına çıkan bu sıralanış, Cevri'nin aynı zamanda mevlevî şairi olması sebebiyle Mevlana'ya karşı duyduğu kalbi muhabbetin bir işaretidir.

Cevrî, medhiyeye tezatların oluşturduğu benzetmeler içersinde başlamış, sona kadar da bu özelliği sürdürmüştür. Aynı bünyede: Hem "zerre-i ışk", hem de "afitab-ı dil"; aynı şekilde: Hem "nüsha-i hikmet" hem de "Kitab-ı dil" kendi içinde tezattır.

Cevrî, bu hal içerisinde kendisini tahlilde zorluk çekmiştir.

"Rind-i 'ışkam ne mest ü ne hüsyâr
Hem yine neşve-i şerâb-ı dilem

(K.3 B.12 s.65)

(Ne kendinden geçmiş ne de akli başında bir aşk kalenderiyim.
(Ama) yine de gönül şarabının sevinciyim.)

Cevrî kendisini aşk aleminin "Şems-i Tebrizi"si olarak görmüştür.

"N'ola olsam muhibb-i Mevlānā
Şevk-i mihriyle sīne-tāb-ı dilem

(K.3 B.14 s.65)

(Mevlana'nın seveni olsam şaşılır mı? Güneşinin arzusuyla içi parlayanım.)

Cevrî, Mevlana'ya muhabbeti yanında Mevleviliğe intisabını da(134) kasidede açık bir şekilde ifade etmiştir.

"Vādī-i kişver-i sülūkunda
Rūh-ı kudşıyla hem-riķāb-ı dilem

(K.3 B.27 s.65)

(Tarikat memleketinin vadisinde, mübarek ruhuyla gönlü beraber olanım.)

Cevrî, tarikat içerisindeki seyr-i sülukunu ise:

"Gāh olur müşkilāt-ı sırrından
Zülf-i hayrette pīç ü tāb-ı dilem

(K.3 B.28 s.65)

(Bazen sırrının zorluklarından zülf-i hayrette gönlü yorgun ve endişeli olanım.)

beytiyle ifade etmiştir.

Cevrî, kasidenin bütün beyitlerinde birinci tekil şahıs kullanmıştır. Bu söyleyiş Cevrî'yi kasidede ön plana çıkarmıştır. Kasidede bu durum, bir fahriyye özelliğinden çok, Mevlana ve Cevrî'nin samimi bir üslupla gönlüyle konuşmasını ifade etmiştir.

Cevrî'nin kaynaklarda Mevlevî oluşuna dair verilen bilgilerin aksine Divanında Mevlana için bu kasideden başka bir kaside yazmayışı dikkat çekicidir.

Bunun yanında Cevrî Divanının muhtelif beyitlerinde Mevlana adı da anılmıştır. Divanının onbir beytinde anılan Mevlananın adı, sekiz beyitte "Mevlana" bir beyitte "Celaleddin-i Rumi" bir beyitte de "Monla-yı Rum" olarak kullanılmıştır. Beyitlerin yedi tanesi manzum tarihlerde ikisi kasidelerde, ikisi de gazelerde geçmektedir. Mevlana'nın adının zikredildiği beyitler genellikle Manzum tarihlerde toplanmış gibidir. Bu manzum tarihler ise iki kişi ile ilgilidir. Bunlardan birisi Sofi Mehmet Paşa diğeri de Sarı Abdullah Efendi'dir. Sofi Mehmet Paşa için söylenen manzum tarihlerin altı beytinde, Sarı Abdullah Efendi'nin yazdığı Mesnevi şerhi için söylenen manzum tarihin bir beytinde anılmıştır. Sofi Mehmed Paşa'nın yaptırdığı cami için söylenen manzum tarihin bir beytinde de şöyle kullanılmıştır.

"Şıdķ ile sâlik olup ehl-i haķıķat yolına
Eyledi meslekini câdde-i Mevlânâ."

Sarı Abdullah Efendinin yazdığı mesnevi şerhi için söylenen manzum tarihte ise şu şekilde kullanılmıştır.

"Meğer feyz irişe Molla Celâleddin-i Rûmî'den
Ki zîra ol edîb-i 'âlim-i âvâb-ı hüviyyetdür."

(T.LXIII B.8 s.318)

Saray hanendelerinden Neyzen Derviş Yusuf'la telmihen anılan Mevlana , İlyas Paşa'nın Balıkesir'de yaptırdığı cami ve mevlevi-hane için söylenmiş kasidede şu şekilde kullanılmıştır.

"Gelüp gâhî ziyâret itse lâyıf rûh-ı Mevlânâ
Safâ-yı vecd ile pür bir makâm-ı hâlet efzâdur."

(K.30 B.18 s.117)

Gazellerde ise Mevlana aşk ve piş-rev özelliği ile ele alınmıştır.

"Bulmağa reh-güzer-i memleket-i ma'nâyı
Piş-rev idinelüm himmet-i Mevlânâyı."

(G.252 B.1 s.275)

7-) SEMS-İ TEBRİZİ:

Tebrizli Şems, sulukunu tamamladıktan sonra çıktığı dünya seyahatinde, Halep ve Bağdat'taki konaklamalarından sonra Konya'ya gelmiş bir dervistir.

Konya'da Mevlana ile karşılaşması, Mevlana'nın bütün hayatını değiştirmiştir.

Kitabı bilgilerden ve çevresiyle bütün alakalardan uzaklaşan Mevlana, bir meczub hayatı yaşamaya başlar. Bu yasayış içersinde, adeta eski doğruları yanlış olurken, daha önce yanlış olarak adlandırıldığı davranışlar ise vasavîsının özelliği olur.

İlahi aşkın sonsuzluğunda erimiş bir insan olan Şems-i Tebriz, bir ölçüde hayale bürünmüş rivayetler içersinde tanınır.

Cevrî Divanında iki beyitte anılan Şems, aşk sebebiyle anılmıştır.

"Gerek Monlā-yı Rūm olsun gerekse Şems-i Tebrîzî
Bu meclisde yine şurîdelikle müttehendür dil."

(G.163 B.3 s.242)

(Gerek Mevlana, gerekse Şems-i Tebrizi olsun, bu meclisde gönül yine aşık olmakla suçludur.)

B-) SİBLİ:

Bağdat'ta yaşamış düşünceleri Cüneyd'e benzeyen büyük sufilerden biridir. Dostu Hallac-ı Mansur'un mahkemesinin sonundan etkilenmiştir. Hallac'ı alenen inkar eden Sibli, gerçekte onu desteklemiştir.

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılan Sibli kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır.

"Mu'tekid pey-rev-i Şiblî vü Cüneyd ü Zün-nün
Müttekî-mertebe düstür-ı velî-istifâd."

(K.18 B.7 s.91)

(Zünnun Cüneyd ve Sibli'nin ardından gelen dini bütün, veli kabiliyetin kurallarının dayandığı merteye.)

9-) VEYSEL KARANI:

Kendisini görmediği halde, Hz. Muhammed'e olan sonsuz sevgisi ve bağlılığı ile meşhur olmuştur. Rivayete göre Yemen'in Karen köyünde deve çobanlığı yaparak geçinen Veysel, bakıma muhtaç annesini bırakıp Peygamberi ziyarete gidemez. Annesinden Peygamberi ziyaret için kısa süre izin alır. Mekke'ye vardığında Peygamberi bulamaz, annesine beklemeden döneceğine dair verdiği söz sebebiyle, Peygamberi göremeden köyüne döner.

Hz. Peygamber kendisine aşık bu insana hırkasını hediye etmek suretiyle ona karşı muhabetini gösterir.

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılan Veysel, Haydar Paşa medhinde Yemen'e gönderilen kasidede Yemen'in manevi koruyucusu olarak işlenmiştir.

"İtse bir memleketi hıfz u hırâset bârî
Rûh-ı Veys-i Kârenî aña nigeḥ-bân eyler."

(K.29 B.15 s.114)

(Yaratan bir memleketi koruyup bekleyecek olsa Veys-i Karen'i ona bekci yapar.)

10-) ZÜ'N-NÜN:

Büyük sufilerden biri olup künyesi Ebu'l-Feyz Savban bin İbrahim'dir. İyi bir tahsil görmüştür. Tasavvufa yönelmesinde Kahire'li Mutasavvuf Sa'dun'un rolü büyük olmuştur. Şöhreti ve düşüncelerinden rahatsız olanlar tarafından halifeye şikayet edilir. Bağdat'a halife mütevekkil'in huzuruna getirilen Zünnun, halifenin kendisini dinlemesinden sonra ağırlanarak Mısır'a geri gönderilir. Şam, Kudüs, Antakya ve Mekke gibi şehirleri de gezip buralardaki sufi ve zahidlerle görüşmüştür. (135)

Cevrî Divanında iki beyitte adı anılır.

"Dağ urur sîne-i zûn-nûn'a niẓâm-ı ʿâlem
Ki derûnuñ güher-i ʿaşk u muḥabbet yemidür."

(K.1 B.37 s.63)

(Alemin düzeni Zünnunun gönlüne dağ vurur ki gönlün aşkın cevheri ve muhabbet denizidir.)

D-) DİGER DİNİ SAHISLAR

1-) CAFER-I TAYYAR

İslamiyeti ilk kabul edenlerden olan Cafer, Hz. Ali'nin kardeşi ve Hz. Muhammed'in amcasının oğludur. Habesistana göç eden ikinci kabiledeki müslümanlardandır. Müslümanlarla Bizanslıların yaptığı Mute savaşında iki kolunu kaybederek şehid olması üzerine, kendisine Peygamber tarafından "Tayyar" lakabı verilmiş ve ahirette iki koluna karşılık, iki kanat verileceği müjdelenmiştir. (136)

Cevri⁴ Divanında bir gazel beytinde adı anılan Cafer-i Tayyar kıssasına telmih için kullanılmıştır.

"Dil hümā-yı kākülünle hem-cenāh oldı nola
İstemezse bāl-i himmet Cafer-i Tayyārdan."

(G.197 B.4 s.254)

(Gönül, kakülünün devlet kuşuyla aynı kanatlı oldu Cafer-i Tayyar'dan himmet uçuşu istemezse şaşılırmı?)

2-) HIZR :

Ku'ran-ı Kerim'de adı geçen Hızr'ın, peygamber veya veli olduğu hususunda farklı rivayetler vardır. Araştırmaların bir kısmı(137) peygamber görüşüne katılırken, bir kısmı da onu ermiş

olarak kabul etmiştir. (138)

Edebiyatta adı sıkça kullanılan Hızır, arkadaşı İlyas'la birlikte anılmıştır. İskender-i Zülkarneyn'in hizmetinde bulunan bu iki arkadaş Zulumat ülkesinde ab-ı hayat bulurlar, ancak İskender bundan mahrum kalır. Kıyamete kadar ölümsüzleşen bu iki arkadaşın Hızır'ın karada , İlyas'ın da denizlerde sıkıntıya düşenlerin yardımına koşacağına inanılır.(139) Her iki arkadaş senede bir kez buluşup, Kabe'yi ziyarete,hacca giderler. İnsanlar bu iki arkadaşın buluştukları mayıs ayının altıncı gününe, adlarının bozuk teleffuzuyla "Hıdırellez" derler ve kırlara çıkarak eğlenirler.

Cevrî Divanında yirmi üç beyitte Hızır'ın adı anılmıştır. Cevrî, Divanda bulunan her nazım şeklinde Hızır'ın adını anmıştır. Hızır,kasidelerde dokuz, gazelerde yedi, manzum tarihlerde üç, terci bendde iki, tahmiste bir, kıt'ada bir defa kullanılmıştır.

Gazelerde çoğu zaman Hızır," ab-ı hayat" ilgisi ve sevgilinin dudağıyla birlikte kullanılmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

"Teşne-leb bīmāram ölsem de müdāvā istemem
Hızır u İsā'dan değül la'1-i dil-ārādan bile."

(G.208 B.2 s.258)

"Leblerinden irişen āb-ı hayāt-ı rūḥa
Hızır u İsā'yı bile vākıf-ı rāz eylemesün."

(G.196 B.3 s.254)

"Menba-ı feyz_ı Hüdāyuz iremez Hızır-ı zamān
Katre-i kevşer-i ser-çeşme-i irfānumuza."

(G.248 B.3 s.273)

tasidelerde memduhların benzetilene olarak kullanılan Hızır,
"Ab-ı Hayat" ve zor durumdaki insanlara yardım etmesi yönüyle
kullanılmıştır.

"Baħr u berde ol Hüdāvend-i cihān-dārı Hūda
Eyleye İlyās u Hızra hem-nişīn ü hem-inān."

(K.50 B.13 s.143)

(Allah o dünyayı yöneten hükümdarı karada ve denizde, İlyas ve
Hızır'a arkadaş ve (Onlarla) beraber eylesin.)

"İrse bir kaħre eğer āb-ı ħayāta andan
Çeşme-i şehd ola Hızır'a ebedī Lezzet-i kām."

(K.6 B.33 s.72)

"İde Allah se'ādetle mübārek seferūñ
Yar u hem-rāhuñ ola Hızır-ı ħüceste-maħdem."

(K.27 B.3 s.109)

Hızır'ın kıt'a beytinde işlenişi de aynı özelliktedir.

"Ĥazret-i Sulṭān İbrāhīm Ĥānuñ dāyimā
Baħr u berde yāri Hızır u ħāfızı Allah ola."

(Kt.66 B.1 s.151)

Tahmis ve terkib-i benddeki işlenişler de birbirine

benzemektedir. Buna aşağıdaki beyitler örnektir.

"Āb-ı Hızr'ı nidelüm zevka bizi sîr itmez
Neş'esi zerrece hâtırdā anuñ yir itmez."

(Thms.2 B.3 s.357)

"Ol sâkî-i şahbâ-yı hakikat ki elinden
Bir cām içenün cür'a-keşi Hızr'ı zemândur."

(Ter.Bnd.III B.V/4 s.170)

Hızr manzum tarihte de "su" ilgisiyle ele alınmıştır.

"Selsebilinden ağan āb-ı hayātun vaşfın
Diseler Hızr'a olur teşne-leb ü meyyāli."

(T.XVIII B.6 s.295)

3-) LOKMAN:

Peygamber olup olmadığı konusunda ihtilaf bulunan, halk arasında değişik kişiliklerle tanınan Lokman, hikmet ve hekimliğin sembolü olarak kabul edilir.

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılmış olan Lokman, irfan sahibi olarak düşünülmüştür.

"Ben Vamık u Ferhād ile hem-hāl-i cünūnam
Sen Āsaf u Lokmān ile hem-rāz-ı maārif."

(Ter.Ben.I B.XI/3 s.164)

(Ben Vamık ve Ferhad ile aynı delilik halindeyim Sen Āsaf ve Lokman ile aynı irfanın sırdaşısın.)

E-) BOYOK MELEKLER

1-) CİBRİL (CEBRAİL):

Allah ile resulleri arasında, buyrukları ileten bir melektir. Edebiyatta "Cibrîl-i Emîn", "Rûhu'l-Ûuds", "Tâvûs-ı Sidre" ve "Rûhu'l-Emîn" gibi adlarla da zikredilen Cibril rivayete göre, beşeri bilgi ve davranışların sona erdiği nihai nokta sayılan, münteha'da bulunur. Bu yerdeki bir kiraz ağacına izafetten, bu yer "Sidretü'l-Münteha" olarak bilinmiştir.

Melekler için de peygamber mucizelerindeki rolü, onun dini edebiyatta sık kullanılmasına sebep olmuştur. Cebrail ile kelam münasebeti ve sevgili-sidre benzetmesi şairlerin sıkça işledikleri bir özelliğidir.

Cevrî Divanında onüç beyitte adı anılan Cibril, "sırları bilen", "haber veren", "ilham getiren" olarak işlenmiştir. Beyitlerin yedi tanesinde Cibrîl, altı tanesinde ise "Ruhu'l-Kuds" olarak kullanılmıştır.

"Niḥāl-i ḥāmesi Cibrîl-i mânîye Sidre
Sevdâ-ı ḥaṭṭı nümûdâr-ı Leyle-i "İsrâ"."

(K.31 B.15 s.120)

(Kalemin fidanı mana Cibriline barınma yeri, yazısının siyahlığı, Mirac gecesinde örneğidir.)

Cibrîl olarak anılan hevitlerin üç tanesi kasidelerde dört tanesi de gazelerde bulunmaktadır. Bir gazel beytinde Cebril şu şekilde anılmıştır.

"Bu tegâfûl ki var ol ğamze-i bî-pervâda
Râz-ı dilden anı Cibrîl haber-dâr idemez."

(G.93 B.4 s.216)

"Ruh-ı Kudsi" terkibi halinde kullanılan altı beytin dördü gazelerde iki tanesi de kasidelere ait olup, bu beyitlerde "sırlara vakıf" ve "haber getiren" ilgisiyle kullanılmıştır. Gazelerdeki kullanımına aşağıdaki beyit bir örnektir.

"Bikr-i fikrüm hâmil-i feyz-ı dem-i ilhâm iken
Almamışdı Rûh-ı Kudsi'den daği Meryem-nefes."

(G.126 B.23 s.228)

Kasidelere ait beyitlerde de benzer bilgilerle kullanılmıştır. Aşağıdaki beyit buna örnektir.

"Nükte-i cân ki salar hayrete Rûhü'l-Ķudsi
Mebhaş-i hikmetinün mesele-i mübhemidür."

(K.1 B.6 s.61)

2-) MİKAIL:

Rızıkların dağıtımıyla görevli melektir. Hamele-i Arş, denilen arşı çekmekle görevli dört melekten biridir. Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrailden meydana gelen bu büyük meleklerle "Kerrubiyün" da denir. Mikail'in vazifeleri, yağmur yağdırma ve rüzgarları estirmenin yanında diğer melekleri yönetmedir.

Dini edebiyatta adı daha sık anılan Mîkail, Cevri⁴ Divanında bir beyitte anılmıştır. Beyitte cömertlikte kendisine benzetilen olarak işlenmiştir.

"Vāye vermekde kefi makremeti dünyāya
İrdi bir hadde ki hayrette kalur Mîkail."

(K.20 B.28 s.96)

(Cömertlik avcu dünyaya nasib vermede öyle bir sınıra vardı ki, Mikail hayrette kalır.)

F-) DİGER DİNİ UNSURLAR

1-) BEYT-İ MAMUR:

Gökyüzünde Kabe'nin tam üzerinde olan, Kabe'ye benzeyen, meleklerin kıblesi olan yapıdır. Rivayete göre Hz. Adem'le gökyüzünden indirilen yapı Nuh Tufanında yeniden yedinci kat gökyüzüne yükseltilmiştir. Daha sonra onun yerine, Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından Kabe inşa edilmiştir. İnanışa göre, Beytül-Mamur ile Kabe arasında bir hat vardır. Bu hat olduğu için Kabe'nin üzerinden hiç bir kuşun uçmadığı söylenir.

Cevrî Divanında dört beyitte adı anılan Beyt-i Mamur, ulvi ve önemli yapıların kendisine benzetilene olarak kullanılmıştır.

"Ne cāmī seyr idenler resmini dirler ki bī-şübhe
Yine inmiş zemîne Beyt-i māmūr-ı mufallādur."

(K.30 B.4 s.116)

(Dyle bir cami ki, resmini seyr edenler şüphesiz derler ki; "Yüce Beyt-i Mamur yine yeryüzüne inmiş".)

2-) ELEST: (BEZM-İ ELEST)

Sözlük manası itibariyle bir soru ifadesi olan kelime, dini ve edebi muhitte, sonunun tevcih edildiği meclis adıyla bilinip kullanılmıştır.

Allah ruhları yarattığı zaman, bütün ruhları toplayıp onlara "Ben sizin rabbiniz değilmiyim?" (Elestü bi-rabbiküm) Sorusunu tevcih etmiştir. Ruhlar bu soruya cevaben "evet" (bela) dediler. Dünyaya gelmeden önce yapılmış olan bu ruhlarının Allah'a karşı ikrarını, insanoğlu dünya hayatında unutarak zaman zaman gaflete düşmüştür. Allah ikrar esnasında ruhları birbirine şahit tuttuğu için, insanların bir kısmı gaflete düşenleri verdikleri sözü hatırlatmak için, telmihen, "Elest" veya "Bezm-i Elest" şeklinde kelimeyi kullanmışlardır.

Cevrî Divanında dört beyitte adı anılan hadise, üç beyitte "Elest", bir beyitte ise "Bezm-i Elest" şeklinde işlenmiştir.

"Her birini bir şekle kırmış hâlet-i mesti
Yâd eyledüm ol hâli görüp "Bezm-i Elest'i."

(Ter.Ben. I B.VI/8 s.163)

(Sarhosluk hali her birini bir şekle koymuş. O hali görüp Bezm-i Elest'i hatırladım.)

"Biz gamze-i dil-berle kadeh-nüş-ı Elestüz
Bir neşve ile cilve ger olmuş iki mestüz."

(G.109 B.1 s.221)

3-) KADR:

Kıymet, değer, itibar gibi anlamlara sahip olan kelime,dini bir terim olarak, "Leyle-i Kadir" Ku'ran'ın indirildiği gece

olup, bin aydan daha hayırlı olduğu Ku'ran' da beyan edilmiştir. Müslümanlar açısından önemli olan gece edebiyatta da dini terim olarak ve sözlük manalarıyla da kelime oyunu yapılarak kullanılmıştır.

Cevrî Divanında beş beyitte adı anılan gece, "Leyle-i Kadr" olarak kullanırken, bir beyitte de temenni ifadesi olarak, "İyd ü kadr itsün şeb u ruzun" şeklinde işlenmiştir.

"Zülf-i ervāh u melāyikle pür olsa gāhī
Gönderür büy-ı nesīmiyle şeb-i Kadr'e selām."

(K.6 B.58 s.73)

(Zülfü canlar ve melekler dolu olsa, bazen kadir gecesine rüzgarın kokusuyla selam gönderir.)

"Leyletü'l-Kadr-ı saādetsiñ ki virdün Āleme
Şeb-çerāğ-ı düde-i rahmetle zīb ü ziveri."

(K.2 B.4 s.63)

4-) LEVH-I MAHFUZ:

Kelime anlamı "Korunmuş yüzey" olan terkip, dini bir terim olarak; Allah kudretiyle, meydana gelecek hadiselerin üzerinde yazılı olduğu levhadır. Tanrı bilgisi olarak da kabul edilen Levh-ı Mahfuz, yedinci kat gökyüzünde, İsrailin sorumluluğunda bulunur.

Edebiyatta "engin bilgi"ye benzetilen olarak kullanılan Levh-ı Mahfuz Cevri Divanında bir beyitte kullanılmıştır.

"Levh-ı Maḥfūz-ı derūnı nūṣḥa-i sırr-ı każā
Şuḥf-ı mestūr-ı dili fihrist-i aḥkām-ı kader."

(T.II B.5 s.284)

(İçinin korunmuş levhası, kaza sırrının nüshasıdır. Gönlünün örtülü sayfası, kader hükümlerinin fihristidir.)

5-) MÎRÂC:

Kelime "merdiven" manasına gelmekle beraber, dini bir terim olarak, peygamberin göğe, Allah katına yükselmesi demektir. Hz. Muhammed'in bir gece Mescid-i Haramdan Mescid-i Aksa'ya getirilmesi olayı "Leyle-i İsrâ" (geceleyin yürüme) olarak ifade edilirken, Mescid-i Aksa'dan Sidretü'l-Münteha'ya yükselen yolculuğuna da Mirac denmiştir.

Edebiyatta başlı başına miraciyelerin konusu olan hadise, hadiseyi telmih edecek "Ka'be kavseyn", "ev edna", "İsrâ", "Sidre" gibi kelimelerle de işlenir.

Cevrî Divanında müstakil bir miraciye yoktur. Ancak üç beyitte zikredilen olay "Şeb-i Mi'rac" ve "Leyle-i İsrâ" olarak kullanılmıştır.

"Felegün Leyle-i Kadri, Şeb-i Mi'râcıdur
"Âlemün İyd-ı hümâyûnı dem-i hürremidür."
(K.1 B.17 s.62)

(Kadir gecesi gökyüzünün Mi'rac gecesidir. Mübarek bayramı, herkesin sevinç vaktidir.)

6-) TUBÂ:

Sidre'de kökü yukarıda, dalları aşağıda olduğu halde duran, Cenneti kaplıyacak kadar büyük gölgeye sahip kutsal bir ağaçtır. Yapısı ve meyveleriyle ilgili rivayetler muhteliftir. Değişik lezzetteki meyveleri yanında, gövdesi altın, dalları mercan, yaprakları zümrülden bir ağaç diye rivayet edilir. Her insanın bu ağaçta bir yaprağı olduğuna, insanın ölmesiyle yaprağının yere düştüğüne inanılır.

Cevrî Divanında üç beyitte adı anılan Tuba, büyüklüğü yönüyle, sevgilinin buyu için, kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır.

"Ol kim kemâl-i hüsnüni hürāya virmemiş
Tarz-ı hırām-ı kaddüni Tübāya virmemiş."

(G.128 B.1 s.228)

(O ki (senin) kusursuz güzelliğini cennet kızlarına vermediği gibi, boyunun nazlı nazlı salınma şeklini de Tuba'ya vermemiştir.)

"Hāşıl olmaz berk ü bār-ı arzū ehl-i dile
Gülbün-i bāğ-ı İrem'den naḥl-ı Tübādan bile."

(G.208 B.3 s.258)

7-) TUFAN:

Nuh peygamber zamanında, inanıp gemiye girenlerin dışında, inanmayanların helakına sebep olan büyük su hadisesinin adıdır.

Cevri Divanında iki beyitte adı anılan Tufan insanları çaresiz bırakan bir hadise olarak işlenmiştir.

"Tayanmaz keştî-i Nûh-ı hîred Tûfân'ına 'ışkuñ
Necât ümmîdin istersen o sâhilden gîrizân ol."

(K.79 B.10 s.154)

(Aşkın Tufanına akıl Nuhu'nun gemisi dayanmaz Kurtulma ümidini istersen o sahilden kacıcı ol.)

III.BÖLÜM: ŞİİRLERDE ADI GEÇEN TARİHİ-EFSANEVİ ŞAHSİYETLER ve UNSURLAR

A-) TARİHİ-EFSANEVİ ŞAHSİYETLER :

Cevrî Divanında önemli bir sayıda tarihi-efsanevi şahsiyetler kadrosuyla karşılaşırız. Bunların pek çoğu İran tarih ve mitolojisinin isimleri olup Cem, Dara, Feridun, Hürmüz, Hüsrev bunlardandır. Genellikle kasidelerde övülen padişahların mukayese edildiği kişiler olarak ele alınmışlardır. Tarihe dirayetli ve ileri görüşlülüğüyle geçmiş bir vezir olan Asaf da kaside sunulan vezirler için kendisine benzetilen olmuştur. Çalışmamızın bu bölümünde, Cevrî Divanındaki tarihi-efsanevi şahısların tesbit ve işlenişi vardır.

1-) ASAF:

Süleyman peygamberin meşhur veziridir. Devlet yönetiminde gösterdiği dirayet ve ileri görüşlülüğü ile kendinden sonra gelen vezirlere örnek gösterilmiş, "vezir" kelimesinin yerine kullanılır olmuştur. (140)

Sairler,övecekleri vezirin adını anma lüzumu görmeden Asaf'a benzetip, "Asaf-ı sani" olarak anmışlardır. Kelime, isim olmaktan çıkıp vezirlerin sıfatı olarak kullanılmıştır. Cevrî Divanında Asaf(28) beyitte anılmıştır. Beyitlerin büyük bir bölümü (21 tanesi)kasidelerde yer almıştır. Manzum tarihlerde 5, gazel ve terkib-i bendde de birer beyitte Asaf'ın adı anılmıştır.

Cevrî, kasidelerinde kelimeyi rast gele, herkes için de kullanmamıştır.Asaf vasfı,kendisine şiir sunulan her vezir ve paşa için de kullanılmamıştır. Salih Paşa için bir kasidede (K.XX) beş defa tekrarlanmış olan vasıf, İlyas Paşa için (K.XXX) bir, Sofu Muhammed Paşa için (K.XXIII) bir defa kullanılırken , Vezir-i Azam Hüsrev Paşa için hiç kullanılmamıştır.

Kasidelerde Asaf dirayetli kişiliğiyle kendisine benzetilen ve mukayese unsuru olarak işlenmiştir.

"İlm-i tedbirde mâhir o kadar kim olamaz
Asaf-ı rüsd ü Arestü-yi hîred akrânı."

(K.21 B.12 s.98)

(İlm-i tedbirde o kadar ustadır ki doğru düşünmenin Asafı ve aklın Aristosu onun akranı olamaz.)

Manzum tarihlerdeki işleniş, kasidelerdeki işlenişten farklı değildir. Aşağıdaki beyit buna örnektir:

"Bāreke'llāh ey müdebbir Āsaf-ı şāhib-reşād
Eyledün re'yüñle cünd-i fitneden mülki emīn."

(T.XLIII B.1 s.308)

Asaf'ın gazel ve terkib-i bendlerdeki işlenişine örnekler aşağıda gösterilmiştir.

"Dilleri hātem-i laflüñle Süleymān eyler
Sāz-kār eyler ise himetiñi Āsaf-ı ışk."

(G.135 B.4 s.231)

"Ben Vāmık u Ferhād ile hem-hāl-ı cünūnam
Sen Āsaf u Lokmān ile Hem-rāz-ı mārif."

(Ter.Bend.I B.XI/3 s.164)

2-) BEHRAM:

"Sasanî hükümdarlarından olan Behram kuvveti, cesareti ve adaleti ile anılır. Gur denilen yaban eşegini avlamaya meraklı olduğu için Behram-ı Gür da denir."(141)

Bir başka rivayete göre de, yine bir av esnasında yaban eşeği kovalarken, bir çukura düşerek ölmüştür. Bu sebeple "gur" mezar, çukur anlamında da kullanılmıştır.

Iran mitolojisinde Merih, savaş tanrısı olduğu için, şairler kelimeyi hem kahraman, hem de savaş tanrısı anlamına

kullanmışlardır. (142)

Cevrî Divanında altı beyitte adı anılan Behram, memduhların kuvvet ve cesaretlerinin ifadesinde kullanılmıştır.

"Nice leşker ki düşer lerze dil-i Behrâm'a
Elini sunduğu dem her biri tiğ u tebere."

(K.5 B.7 s.68)

(Nasıl bir ordudur ki her biri elini kılıç ve baltaya götürdüğü an Behram'ın gönlüne titreme gelir.)

3-) CEMŞİD:

Nuh Peygamber zamanında yaşadığı rivayet edilen Cem, Pişdadiyan sülalesinin dördüncü hükümdarıdır. Hind mabudu olarak da Zandavesta'da adı geçen Cem, meshur ve yakışıklı padişahlar için sıfat olarak kullanılmıştır. Güneş yılını kabul etmesinden dolayı, adı nevrüzla beraber de hatırlanır. Hükümdar Cem, halkını meşgul oldukları işlere göre: Alim ve zahitler, askerler, çiftçiler ve sanatkarlar olmak üzere dört gruba bölmüş. Efsaneye göre Cem, dünyayı dolaşırken Azerbeycan'a gelince burayı beğenip, güneşin doğduğu yerde, yüksek bir yere mücevherlerle süslü bir taht koydurmuş. Güneşin doğmasıyla taht, tac ve kaftanın parladığını gören halk Cem'in adını "şid" (parlayan) kelimesiyle beraber söylemeye başladıkları gibi, hadisenin olduğu güne de "nevrûz" demişlerdir. (143)

Rivayete göre : Şarabı bulan da Cem'dir. Cem, maiyyetiyle birlikte bir kır gezisindeyken gökte bir kuş görür. Kuşun ayaklarına bir yılan sımsıkı sarılmıştır. Okçularına, kuşa zarar getirmeden yılanın vurulmasını emreder. Böylece yilandan kurtulan kuş Cem'in yanına gelir ve gagasından çıkardığı bir kaç taneyi oraya bırakır. Bu taneler ekilince asma ve üzüm meydana gelir. İnsanlar, üzümün suyunu içmeye alışırlar. Ancak biraz fazla bekleyen üzüm sularının değişen tadı, halkta zehirli olduğu kanaatini meydana getirir. Bir gün intihar etmek isteyen bir cariye, zehir olarak bildiği, beklemiş, köpürmüş üzüm suyundan içer. Kendine geldiğinde başından geçeni ve yaşadığı ruh hallerini Cem'e anlatır. Cem'de şırayı bekleterek içmeyi adet haline getirir. Daha sonra Cem'in sırasının şarap olarak içimi yaygınlaşmıştır. (144)

Cem ile şarap genellikle birlikte anılır. Cevri Divanında kırk iki beyitte anılan Cem, beyitlerin dokuz tanesinde "Cemşid" olarak kullanılırken, diğer beyitlerde Cem, çeşitli terkipler halinde kullanılmıştır. Cevri, "Cem-şamet", "Cem-iktidar", "Cem-serir", "Cam-ı Cem", "Cem-cah", "Cem-mesned", "taht-ı Cem", "ayin-i Cem", "Cem-i Nevruz", "efsane-i Cem", "Cem-rütbe" gibi terkiplerle memduhunu Cem'e benzeterek övmüştür. Terkiplerin kullanılışı kasidelerde onyediyedi, gazelerde dokuz, tarihlerde dört, kıt'alarda iki ve Terkib-i bendde birer beyitte kullanılmıştır. Cemşid olarak kullanılması ise kasidelerde (altı), gazelerde (iki) ve kıt'a da (bir) beyit şeklindedir. Cemşid olarak

kullanılması ise, kasidelerde (altı), Gazellerde (iki) ve Kıt'ada (bir) beyit şeklindedir.

Kasidelerdeki kullanım şekli ise, "Cem-i devrân", "Cem haşmet", "Cem iktidâr", "Cem serîr", "Câm-ı Cem", "Cem cah", "Cem mesned", "Cem hayl", "Cemsîd-ı kadr", "Cemsîd-evrenk" terkipleri halindedir.

Cem ve Cemsîd adlarının gazellerdeki kullanım şekli, "Câm-ı Cem", "Âyin-i Cem", "Cem-i Nevrûz", "Cem-i Şîş", "Efsâne-i Cem", "Efser-i Cemsîd", "Cemsîd-ı ayş" terkipleri halindedir.

"Bir cām-ı muhabbet sunılan bezme esîrem
Keyfiyet-i efsâne-i Cem'den haberüm yok."

(G.140 B.2 s.233)

"Gehî nākūs-ı deyr ü gāh kândîl-i haremür dil
Gehî âyîne-i İskender ü geh cām-ı Cem'dür dil."

(G.163 B.1 s.241)

Gazellerinde Cem'i, "cām", "âyin", "nevrûz", "şîş" ve "ayş" gibi özellikleri sebebiyle kullanan Cevri, kasidelerinde ise "Haşmet", "İktidâr", "Mesned", "Hayl(Güc)", "Evrenk(Taht)" gibi güç ve iktidar ifade eden vasıflarıyla, memduhlarına benzetilen olarak kullanmıştır.

"Cevheründe ol lefâfet var ki lâyıkdur dilün
Olsa hem âyîne-i İskender ü hem Câm-ı Cem."

(K.52 B.3 s.144)

(Cevherinde o güzellik var ki gönlün hem Iskender'in aynası ve hem de Cem'in kadehi olsa layıktır.)

"Cām-ı zerrīn ile ʿayş itmeğe Cemşīd gibi
Meclis-i bâğı yine kıldı müheyyā'nev-rūz."

(K.8 B.5 s.76)

Cem'in manzum tarih, kıt'a ve terkiib-i bendlerde işlenişine örnekler de aşağıda gösterilmiştir.

"O şāh-ı mesned-i devlet ki andurur ʿahdı
Cihāna devr-i zamān-ı Cem ü Ferīdūnı."

(T.XIX B.3 s.296)

"Eylesün bezm-i şafāda Cem gibi
Sāğar-ı zerrīn ile ʿıyş-ı mūdām."

(Kt.60 B.3 s.149)

"Eyvān-ı harābāt-ı fenāda Cem-i ʿışkām."
Tūfān ile hem-ser geçinür mevc-i belāyam."

(Ter.Bnd.I B.IX/5 s.164)

4-) DĀRĀ:

Iran'ın keyanıyan sülalesinin dokuzuncu ve sonuncu hükümdarıdır.(145) Dara üç yıllık velihadlıktan sonra tahta geçmiştir.(146) Persler devrinde Iran tarihin gördüğü ilk dev imparatorluk olmuş, bu dönemde en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Bu gücünü zamanla kaybeden imparatorluğu, Makedonyalı Büyük Iskender yıkmıştır.Dogunun temsilcisi Dara'nın Atina'ya gitmesinin

karşılığı, Iskender, Persepolis'e girmiş ve İran İmparatorluğunu ülkesine ilhak etmiştir. (147)

Edebiyatta ihtişam ve ululuk sembolü olarak ele alınan Dara, Şehname'ye göre Iskender'in baba bir kardeşidir. (148) Dārā'nın adı ile Iskender'in adı, genellikle birlikte anılmıştır.

Cevrî Divanında sekiz beyitte adı anılan Dara, kasidelerde övülenin benzetilenei olarak kullanılmıştır.

"Ne mümkün böyle bir sūr eylemek ger ittifāk itse
Eger Cemşid ü Keyhüsrev eger Dārā eger Sencer."

(K.11 B.27 s.80)

(Eger Cemşid ve Keyhüsrev, Dara ve Sencer bir araya gelseler bile böyle bir eğlence tertip etmeleri mümkün değildir.)

"Bu bahta olmadı mālîk Cem ü Keyhüsrev ü Dārā
Bu luṭfa düşmedi maḫzar Feridun ile Iskender."

(K.11 B.2 s.79)

"Bāreka'llāh zihī dāver-i Dārā-Ḥaşmet
Ki felek olmuş aña ḫayme-ṭirāz-ı hüddām."

(K.6 B.16 s.71)

5-) FERİDUN:

Cemşid sülalesinden olan Feridun adaletiyle meşhurdur. Halka zulm eden Dahhak'ın öldürülmesinden sonra, pişdadiyan sülalesinin altıncı hükümdarı olmuştur. (149) Feridun ihtiyarlayınca ülkesini

üç oğlu arasında pay eder. Turan'ı Tur'a, Arap ülkesini Selm'e, İran'ı da Irec'e verir. Bu taksimi beğenmeyen Tur ve Selm, Irec'i kıskançlık sebebiyle öldürünce Feridun, Irec'in torunu Minücehr'i kendisine veliahd tayin etmiştir. Lakabı "Ferruh" olan Feridun'un adı Hind'li mabut veya melek olan Teriton'dan bozma bir kelimedir. Mezkur meleğin, yeryüzüne musallat olan Azi Dahaka (Dahhak) adlı ejderhayı öldürdüğü rivayet edilir. (150)

Cevri Divanında yedi beyitte anılmıştır. Beyitlerin üçü kaside, üçü manzum tarih, biri de gazelde kullanılmıştır.

Gazelde adalet timsali olarak işlenen Feridun, kasidelerde, "Feridun-cah" ve "Feridun-mevkib" terkipleriyle, manzum tarihlerde ise adaletli ve adaletli saltanat dönemi yanında, memduhların benzetilene olarak da kullanılmıştır. Örnekler:

"Yâd olunsa meclis-i evşâf-ı 'adlinde olur
Kıssa-ı dâd-ı Ferîdun dâstânı muhtaşar."

(T.II B.6 s.284)

(Adaletinin vasıflarının meclisinde, Feridun'un adaletinin hikayesi anılsa, özet bir destan olur.)

"Ey cihân-dâver-i Cem-ıhayl ü Ferîdün-mevkib
Şâh-ı hürsîd-âlem Husrev-i eflak-ı hıyâm."

(K.6 B.37 s.72)

"Alınmaz dârumuz ğamdan cihân pür-âdl u dâd olsa
Felekle başa çıkmaz biñ Ferîdun u Kubâd olsa."

(G.210 B.1 s.259)

"Ne şahenseh Ferīdūnlar olur hāk-ı der-gahı
Ne İskender Süleymānlar iderler şānını ta'zīm."

(T.XI B.3 s.290)

6-) HORMOZ:

İran tarihinin önemli hanedanlarından Sasani'lere mensub bir hükümdardır. Nuşirevan'ın oğlu olan Hürmüz, zulmü sebebiyle tahttan indirilip gözüne mil çekilmiştir. (151)

Cevrī Divanında bir beyitte adı anılan Hürmüz, "Büyük" vasfı için kullanılmıştır.

"Ol nüsha-ı Şışkuz ki dil-i Hirmīs-i dānā
Hayret-zede-i mes'ele-i müşkilümüzdür."

(G.45 B.4 s.198)

(O aşkın nüshasıyız ki, bilgin hürmüz'ün gönlü çetin meselemizin şaşakalmış olanıdır.)

7-) HOSREV:

Nuşirevan'ın torunu olan Hüsrev, Sasaniyan sülalesinden bir padişah olup "Perviz" lakabıyla da anılmıştır. İran şahlarından bazıları da aynı adla anılsa da içlerinde en meşhur olanı budur.

Hüsrev, "Padişah" manasında da kullanılmıştır.

589 yılında tahta geçen Hüsrev'in Ermen Prensesi Şirin'e olan aşkı dillere destan olmuş, gerçek kişiliği, etrafında gelişen rivayetlerle efsanevi kişiliğe bürünmüştür. Sevgilisi için "Kasr-ı Şirin"i yaptırmıştır. Hüsrev'in "Genc-i Şayegan" ve "Genc-i Badaver" gibi adlarla anılan yedi hazinesinin olduğu rivayet edilir. (152)

Hüsrev ü Şirin hikayesi kahramanlarından Ferhad ile olan rekabeti ve sonunda şirin'e kavuşması ile meşhurdur.

"Hüsrev Bizans prensesi Maria ve Süryani Şirin(Şiren) ile evlenmiştir ki her ikisi de Hıristiyan idi. Maria, şehensah Sirius'un,Şirin ise 624 de Hüsrev'le beraber öldürülen Merdanşah'ın anneleridir." (153)

Cevrî Divanında 21 beyitte adı anılmıştır. Beyitlerin on üç tanesi kasidelerde,üçer tanesi de gazel ve manzum tarihlindedir. Kit'a ve tahmiste ise birer beytte Hüsrev'in adı anılmıştır.

Cevrî, daha çok kasidelerde, memduhunu Hüsrev'e benzeterek övmüştür. Gazelerde sevgilinin öldürücü gamzeleri de Hüsreve benzetilerek kullanılmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir.

"Hüsrev-i dehrün ola müddet-i 'ömri efzûn
Devr-i 'adlinde hemişe ide dünyâ nevrüz."

(K.B B.17 s.77)

(Zamanın Hüsrevinin ömür süresi uzun olsun, adaletli devrinde dünyayı daima nevrüz etsin.)

"Milk-i dünyâyı sikender gibi fetḥ eylemeği
Haḳ müyesser ide sen Hüsrev-i ferḥunde-fere."

(K.5 B.42 s.70)

"Kahramān-kevkēbe şahinşeh-i Hüsrev-şevket
Asumān-mertebe Iskender-i nuşret-âlām."

(K.6 B.12 s.71)

"Ėamzesi ol Hüsrev-i şāhib-kırāndur kim āña
Her nigehde biñ dil-i Behrām dest-efsār olur."

(G.58 B.3 s.203)

"Hıđmetinde hezār Hüsrev ü Cem
Eyleye kāmetin kemer gibi hām."

(Kt.72 B.4 s.153)

"Muḥit-ı ʿālem-i ʿilm ü cihān-ı fażl u kemāl
Yegāne Hüsrev-i şāhib-serir-i mollāyi."

(Tr.L B.8 s.312)

"Çemen-zāra nażar kıl nüşā-i şunʿ-ı ilāhīdür
Değül nergīs Kubād u Hüsrevün zerrin külāhīdur."

(Thms.4 B.3 s.359)

B-) İSKENDER:

Tarihi kaynaklarda meşur iki Iskender vardır. Bunların şöretleri de birbirine karışmış haldedir. Bunlardan birine Büyük Iskender adı verilmiştir ki, asıl Iskender bu

olup Iskender-i Zül-karneyn olarak da bilinir.

Ku'ran'da da adı geçen Zül-Karneyn, hem peygamber, hem de hükümdar olmuştur.

Hızır'la beraber Ab-ı Hayat'ı bulmak üzere Zulümat'a giden Iskender'in bu olması muhtemeldir.

Diğer Iskender ise, Makedonya Kralı olan Filip'in oğlu olup, İran hükümdarı Dara'yı mağlup ederek öldüren, İran'ı baştan başa zapteden Iskender'dir. (154)

Ancak eski doğulu tarihçilerin Iskender hakkındaki mütalaaları, Filip'in oğlu olmayıp, Darab'ın oğlu ve son İran hükümdarı Dara'nın üvey kardeşi olduğu şeklindedir.(155) Batılı tarihçilere göre 24.Mekedonya kralı olan Iskender, veliaht olarak doğmuş, 13 yaşında Aristo'nun yanına eğitim için verilmiş, 20 yaşında tahta geçmiş, ülke sınırlarını Asya ve Afrika topraklarında genişletmiştir.(156)Iskender,ünvanları arasına Mısır Firavunu ve Makedonya Kralı gibi, İran Şehansahı ünvanını da katmıştır.(157)Büyük Iskender ile Iskender-i Zül-karneyn'in hayatları, yaşadıkları coğrafi çevre ve başarıları itibariyle birbirine benzemeleri, çok kez yanlışlara sebep olmuştur.Bu ayrı şahsiyetler aynı kişi sanılmıştır. (158)

Iskender doğu kültüründe, sadece bir cihangir, şehirler kurmuş bir şahsiyet olarak değil, dünyayı bir uçtan bir uca, fetih ihtirasından çok, öğrenme merakıyla hareket etmiş bir kişi olarak tanınır.(159)

Cevrî Divanının'da sekiz beyitte "Sikender", yirmi üç beyitte de "Iskender" şeklinde olmak üzere toplam otuzbir beyitte adı anılmıştır.

Cevrî, Iskender'i genellikle kasidelerinde, memduhlarının benzetilene olarak kullanmıştır. Kasidelerde (21), tarih (7), gazel (2) ve tahmislerde bir defa adı anılan Iskender, beyitlerde cihangir kişiliğinin yanında "ayine"si ile de, "ayine-i Iskender" olarak kullanılmıştır. "Ayine-i alem-nüma" (Cihanı gösteren ayna) olarak da bilinen bu ayna ile ilgili muhtelif rivayetler olup, bunların bir çoğu efsane olarak kabul edilir.

Rivayete göre: Iskender, Iskenderiye şehrini kurduğu zaman, Hocası Aristo, uzaktan şehre doğru yaklaşan düşmanların tesbit edilebildiği bir ayna yapmıştı. (160) Iskender'in aynasıyla ilgili rivayetlerden birisi de, her iki yüzü görüntü veren (düz veya yuvarlak) bu aynanın arka yüzü, yalancılara görüntüsünü kabul etmezmiş. (161) Böylece Iskender kimin yalan söylediğini bu ayna ile bilirmiş. Bu sebepten ötürü şiirlerde, Iskender'in efsanevi kişiliği yanında, "ayine-i Iskender" terkibi ile de, maddi bağımlılıktan kurtulmuş, Allah muhabbetiyle dolu, hakikatin aksettiği bir kalb ifade edilmiştir.

"Cevheründe ol letâfet var ki lâyıkdur dilün
Olsa hem âyine-i Iskender ü hem cām-ı Cem."

(K.52 B.3 s.144)

(Cevherinde o güzellik var ki, gönlüm hem Iskender'in aynası, hem

de Cem-in kadehi olsa layıktır.)

"Bu bahta olmadı mālīk Cem ü Keyhüsrev ü Dārā
Bu luṭfa düşmedi mazhar Ferīdūn ile Iskender."

(K.11 B.2 s.79)

(Cem Keyhüsrev ve Dara böyle talihe sahib olmadı. Feridun ile Iskender bu lutfu nail olmadı.)

"Yine kudūmı virüp taht-gāh-ı Rūm'a şeref
Serīr-i devlete Iskender-i zamān geldi."

(K.7 B.3 s.74)

(Anadolu tahtına oturmasıyla yine şeref verdi. Devletin tahtına zamanın Iskenderi geldi.)

9-) İSLAM GİRAY:

Kırım Hanı olan İslam Giray, aynı ismi taşıyan Kırım Hanlarının üçüncüsüdür. Canbek-Giray zamanında Lehistan'a karşı Kalgay'ın (kaymakam) yanında katıldığı seferde esir düşer. 7 sene esaretten IV Murad'ın girişimiyle kurtulur. 1635 te Bahadır-Giray Han olunca, İslam-Giray, kalgay olur. Kardeşi Mehmed-Giray'ın Kırım Hanı olması üzerine İstanbul'a çağrılan İslam Giray, daha sonra Kırım Hanı olarak geriye dönmüştür. Kırım tarihinde İslam Giray'ın devri mesud bir devir olarak bilinir. (162)

Cevrî Divanında, yaptırmış olduğu çeşme için söylenen manzum

tarihte anılmıştır.

"Hān-ı Cem-kevkebe Islām Girāy
Ki odur Gāzī-i Hayder-gazāvāt."

(T.XX B.1 s.297)

(İslam-Giray Cem-yıldızlı handır ki Haydar gazalarının gazisi odur.)

10-) KAHRAMAN:

İran mitolojisinin meşhur hükümdarlarından biridir. Pişdadiyan sülalesine mensub hükümdar Tahmurs'un oğlu olup, aynı zamanda meşhur bir pehlivandır. (163)

Efsaneye göre: daha çocukken devler tarafından kaçırılmış ve onların arasında büyümüştür. Ergenlik çağına geldiğinde sudaki aksinden devlere benzemediğini anlamış ve bir gergedana binerek oradan ayrılmıştır. (164) Bu arada bir çok kişiyi öldürmesinden dolayı da (Kahraman-ı katil) lakabıyla anılmıştır.

Efsanevi maceraları İran şairlerinin dillerine destan olmuştur.

Cevrî Divanında üç beyitte adı anılmıştır. Övülen kişinin benzetilene olarak, güç ve kuvvet açısından kullanılmıştır.

"Bu şecâat bu şalâbet bu mehâbetle aña
Hağ budur kim karşı turmaz nice Sām u Kaḫramān."

(K.9 B.5 s.7)

(Gerçek budur ki, bu yiğitlik, bu kuvvet, bu ululukla ona hiç bir Sam ve Kahraman karşı durmaz.)

11-) KEYHOSREV:

Keykavus'un torunu, Siyavuş'un oğlu olan Keyhüsrev, İran'ın meşhur hükümdarlarından biridir.

Cevrî Divanında dört beyitte adı geçen Keyhüsrev, adaletli ve varlıklı kişiliğiyle, övülenlere benzetilen olarak kullanılmıştır.

"Ne mümkün böyle bir sūr eylemek ger ittifak itse
Eğer Cemşid ü Keyhüsrev eger Dārā eger Sencer."

(K.11 B.27 s.80)

(Eğer Cemşid ve Keyhüsrev, Dara ve Sencer, biraraya gelselerde böyle bir eğlence yapmaları mümkün değildir.)_

12-) KISRA: (ENUŞIRVAN)

İran'ın Sasani İmparatorlarından olup, 18 yıl veliahdlıktan sonra tahta çıkmıştır. İsmi İran tarihinde I.Hüsrev olup, "Enuşirvan" olarak meşhur olmuştur. Sasanilerin en ihtişamlı

dönemi Enuşirvan zamanı olmuştur. Adaletiyle de bilinen Enuşirvan 563 te Göktürk hakanı İstemi Kağan'a damat olmuştur. (165)

Hız. Muhammed, Enuşirvan'ın son yıllarında dünyaya gelmiştir.

"Kısra", İran Hükümdarlarına verilen "büyük padişah", "padişahlar padişahı" anlamına bir ünvan olup, ilk olarak I.Hüsrev (Enuşirvan), için kullanılmıştır.

Medayin'de görkemli sarayının önemli bir bölümüne "Tak-ı Kısra" veya "Eyvan-ı Kısra" denilmiştir. Burası Kısra'nın halkla görüşüp, adalet dağıttığı yerdir. (166)

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılan Kısra, Hız. Muhammedin doğumuyla, yeryüzünde görülen mucizelerden biri olarak yıkılan sarayı sebebiyle anılmıştır.

"Tarḫ idince Kaşr-ı gerdün päye-i qadrin każā
Tāq-ı Kısranuñ o dem zîr-i zemîn oldı yeri."

(Kudret, dönen sarayın kıymetinin derecesini bıraktınca o an Kısra'nın takının yeri yerin altı oldu.)

13-) KUBAD:

İran'ın Sasaniyan sülalesi hükümdarlarından olan Kubat, meşhur Nuşirevan'ın babasıdır. (167)

Şiirlerde genellikle tac ile birlikte anılmıştır. 82 yıl

yaşayan Kubad, üç yıl ara ile iki defa tahta çıkmıştır. (168)

Cevrî Divanında iki beyitte adı geçen Kubad, adaletli bir padişah oluşu ve tacı sebebiyle anılmıştır.

"Çemen-zāra nazar kı1 nüşa-i şunî ilāhîdür
Değül nergîs Kubād u Hüsrev'ün zerrîn külâhîdur."

(Thms.4 B.III s.359)

(Çimenliğe bak, ilahi kudretin bir nüshasıdır. Nergis değil, (sanki) Kubad ve Hüsrev'in altından yapılmış tacıdır.)

14-) NERİMAN:

İran hükümdarlarından Feridun zamanında cihan pehlivanı olan, Sam'ın babasıdır. (169) Manzumelerde oğlu Sam ve oğlunun torunu Rüstem ile de anılmış meşhur bir kahramandır.

Divan Edebiyatı sairleri genellikle kasidelerinde övdükleri kişiyi mitolojik şahsiyetlere benzeterek övmüşlerdir.

Cevrî Divanında altı beytte Neriman, memduhların benzetilene olarak kullanılmıştır. Beyitlerin dört tanesi kasidelerde, iki tanesi de manzum tarihlerde bulunmaktadır.

"Kuşandukça meyāna tîğ'inî gūyā Nerīmāndur
Alınca destîne tîr ü kemānın sanki Rüstemdür."

(K.13 B.9 s.84)

(Kılıcını beline kuşandıkça adeta Nerimandır. Ok ve yayını eline alınca sanki Rüstemdir.)

Kasidelerde "heybet", "hüner", "zü'l-celal" ve "salabet"i yönüyle işlenen Neriman, manzum tarihlerde de aynı özelliklerle işlenmiştir.

"Dāimā kuvvet ile Hazret-i Hān İbrāhīm
Göstere Sām u Nerīmān gibi 'ālemde hüner."

(T.CXVII B.1 s.343)

15-) RÜSTEM:

Şehamede övülen İran kahramanlarından. "Zal'ın oğlu olan Rüstem, çeşitli macera ve kahramanlıklarıyla meşhurdur." (170)

M.Ö. IV. asırda Keykavus zamanında yaşadığı sanılmaktadır. Turan hükümdarlarıyla ve Efrasiyab ile olan savaşları yanında Siyavuş'u öldürmesi ve Güstab'ı esarete kurtarmasıyla ünlüdür. Zerdüşt dinine girmemiş ve İsfendiyar ile savaşmıştır. (171)

Cevrî Divanında yirmidört beyitte adı anılan Rüstem, ata binisi, kahramanlığı ve kuvveti itibariyle kasidede ve manzum tarihlerde memduhların benzetilene olarak kullanılmıştır. Beyitlerin Ondört tanesi kasidelerde, beş tanesi manzum

tarihlerde, dört tanesi gazellerde, bir tanesi de kıt'ada bulunmaktadır. Rüstem'e telmih ve teşbih edilen beyitlerin bulunduğu kasideler genellikle hükümdarlara sunulan kasidelerdedir. Rüstem aynı özelliklerle manzum tarihlerde de kullanılmıştır. Bu vasıf Dördüncü Murad için altı kaside beytinde, dört manzum tarih beytinde kullanılmıştır. Sultan İbrahim için bir kaside beytinde, Sultan Dördüncü Mehmet için bir kaside beytinde, Sultan İbrahim'in şehzadelerinin övgüsünde bir beyitte kullanırken, Haydar Paşa ve İlyas Paşa için de birer beytte kullanılmıştır.

"Bu cirid ile korunmak isdeyüp kaçdıķça ol
At sürüp Rüstem gibi aña irişdi nāgehān."

(K.9 B.13 s.77)

Sultan İbrahim'in şehzadeleri için söylenen kasidede:

"Tıfl iken her biri salābetde
Sanasın Rüstem ü Nerīmāndur."

(K.10 B.30 s.78)

Manzum tarihlerdeki işlenişe örnek:

"Ceng ile Bağdat alınmaz dirler iken ʿāķibet
Zarb ile fetḥ eyledi şahenseh-i Rüstem-nijād."

(T.VII B.8 s.288)

Kasidelerdeki işleniş ile manzum tarihlerdeki işlenişlerde

benzerlikler vardır. Buna aşağıdaki beyit örnektir:

"Kuşandukça meyāna tīğını gūyā Nerīmāndur
Alınca destine tīr ü kemānın sanki Rüstemdür."

(K:13 B.9 s.84)

(Kılıcını beline kuşandıkça sanki Neriman'dır. Ok ve yayını eline alınca sanki Rüstem'dir.)

Babasına "hile" manasına "dastan" denilmesinden dolayı, Rüstem'in adı da, gazellere rastlıyan beyitlerde "pür-hile", "gamze", "göz" gibi öldürücü ve hilekar özelliklerle birlikte kullanılmıştır.

"Çeşm-i bir Rüstem-i pür-hile ki bir işve ile
Dil-i ışıķı hedef-i nāvek-i müjgān eyler."

(G.65 B.5 s.206)

(Gözü öyle bir hilekar Rüstem'dir ki bir işve ile aşkın gönlünü kirpik oklarının hedefi yapar.)

16-) SAM:

Sehname'de adı geçen ve İran'da yaşamış bir cihan pehlivanıdır. Zal'in babasıdır. Sam, oğlu (Zal) saçı, sakalı beyaz doğunca "bu benim oğlum değil!" diyerek onu Elburz dağına bıraktığı için kendisine (hile) manasına destan da denir. (172)

Bir rivayete göre: Nuh peygamber'in oğullarından birinin adı da Sam olup Sami ırkın babası olarak kabul edilir.

Diğer bir rivayetde ise, İsa Peygamber'in dirilttiği üç kişiden birisi olarak bilinir. Hatta dirildiği zaman saç ve sakalının ağardığı görülür. Bunun üzerine Hz. İsa'nın "Ya Sam! sizin zamanınızda saç ve sakal ağarmazdı, niçin ağardı?" diye sorar. Bunun üzerine Sam, cevap olarak: "Ya İsa! sen Kalk!" deyince, kıyamet koptu da mahşere çağrıldım sandım. Dehşetten saçım ve sakalım ağardı, dediği söylenir. (173)

Cevrî Divanında dokuz beyitte anılmıştır. Beyitlerin sekizi kasidelerde, bir tanesi de manzum tarih içinde geçmektedir. Kasidelerde memduhlar heybet, şecaat, güç ve kuvvet yönüyle Sam'a benzetilerek övülmüştür. Sam'ın kullanıldığı beyitlerin altı tanesi Sultan Dördüncü Murad için, biri Sultan İbrahim, biri de Haydar Paşa için söylenen kasidelerde bulunmaktadır:

"Bu şecâat, bu salâbet bu muhâbetle aña
Hağ budur kim karşı turmaz nice Sãm u Kâhraman."

(K.9 B.5 s.77)

(Gerçek budur ki, bu peklik, bu yigitlik, bu heybetle ona Sam ve Kâhraman karşı durmaz.)

17-) SAPUR:

İran'ın Sasaniyan sülalesinden üç hükümdarın adıdır. (174)
Eşkaniyan sülalesinden de bu isimde hükümdar gelmiştir. Bunun
Rum'larla yaptığı muharebe meşhurdur. (175)

Cevri Divanında bir beyitte anılan Şapur, İran'ın mitolojik
hükümdarı olarak anılmayıp, "Hüsrev ü Şirin" hikayesinde
Hüsrev'in nedimi olan ressam(176) kastedilerek kullanılmıştır.

"Şâhid-i nazmımı şûretde Şadîl-i Şîrîn
Kilk-i cālākūmi şan'atda nazîr-i Şâpûr."

(K.15 B.41 s.88)

(Nazmımın güzeli, görünüşte Şirin'in benzeridir. Tez canlı
kalemin, sanatta Şapur'un eşidir.)

18-) ZAL:

"Sam'ın oğlu ve Rüstem'in babasıdır. Ona bu isim saç ve
kirpikleri beyaz olarak doğduğu için verilmiştir."(177) Sam,
oğlunun bu şekilde beyaz saçlı olarak doğuşunu uğursuz sayıp, "bu
benim oğlum değil!" diyerek Elburz dağına atmış, Zal bu dağda
Simurg-ı Anka tarafından beslenmiştir. Zal, saçlarının aklığına
atfen "zer" lakabıyla da anılmıştır.

Cevrî Divanında bir beyitte adı geçmektedir. Renk ilgisi
sebebiyle "zer" lakabıyla birlikte kullanılmıştır.

"Nevk-i rumhı hafakân renci virür Sām-ı yele
Reng-i tiğî yaraqân kârın ider Zâl-i zere."

(K.5 B.23 s.69)

(Süngüsünün sivri ucu yiğit Sam'a yürek ağrısı verir. Altın Zal'e
silahın gücünü kılıcının rengini verir.)

B-) HİKAYE KAHRAMANLARI :

Divan sairlerinin şiirlerinde çeşitli özellikleri ile andıkları hikaye kahramanları Cevri Divanında da yer almaktadır. Bunlar Ferhad, Şirîn, Mecnun(Kays), Leylâ, Züleyha ve Vâmık gibi isimlerdir.

Birer aşk hikayesi olan mesneviler, bu kahramanların adlarıyla bilinmektedir. İsimler divandaki kullanım özellikleriyle ayrı ayrı ele alınıp işleniş biçimleri kendi başlıkları altında gösterilmiştir.

1-) FERHAD:

Ferhad ile Şirin hikayesinin kahramanlarından biridir. Hüsrev ü Şirin olarak da bilinen mesnevi'nin kahramanları, aynı güzele aşık olunca Şirin, Ferhad'dan aşkının isbatı için Bisütun dağına delmesini ister. Ferhad, Şirin'le beraber bu dağın adı ve külüngü ile, edebiyatın kararlı aşığı olarak ele alınıp işlenmiştir.

Cevri Divanında dört beyitte adı anılan Ferhad iki beyitte diğer aşk hikayelerinin kahramanları olan "Vamık" ve "Kays" ile birlikte kullanılmıştır. Bir beyitte "Kuh-ken" vasfıyla işlenen Ferhad'ın adının geçtiği beyitlerin üçü gazellerde bulunurken bir beyit de terkib-i bend içinde yer almıştır.

"Kaysı lâ-yakıl idüp Kûh-keni kıldı helāk
Bāde-i cām-ı mahabbet bizi neyler görelüm."

(G.165 B.2 s.242)

(Kaysı mecnun edip, Kuh-keni helak etti. Muhabbet kadehinin badesi bizi neyler görelim.)

"Aşıkam ammā murādum yok dil ü dil-dārdan
Bî-heves itmem tenezzül Kays u Ferhād olmağa."

(G.242 B.2 s.270)

2-) LEYLA:

Leyla vü Mecnun mesnevisinin kadın kahramanıdır. Kays ile aynı kabileden olan Leyla'nın künyesi;" Leyla binti Mehdi bin Sadü'l-Amiriyye"dir. Mecnunla olan aşkı edebiyata konu olmasına rağmen; Leyla'nın adı Mecnun kadar kullanılmamıştır.

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılan Leyla, beyitte Kays ile beraber anılmıştır.

"Kays eger kânûn-ı 'ışkuñ uymasa āhengine
Mest-i şevk itmekde Leylâyı kıomazdı rengine."

(G.246 B.1 s.272)

(Kays eger ask kanununun ahengine uymasa, Leyla'yı nese'sinin sarhoşu etmekte oyuna koymazdı.)

3-) MECNUN:

Sözlük manası "deli" olan kelime Leyla vü Mecnun mesnevisinin erkek kahramanının adı olup, Beni Amir kabilesinden sair" Kays bin el-mülevvahü'l-Amiri"nin lakabıdır.

Leyla ile Kays çocukken biribirlerini severler. Ancak, aralarındaki aşk dile düşünce ailesi Leyla'yı Kays'dan ayırır. Kays'a kızlarını da vermezler. Bu üzüntüyle Kays, "La-ya kıl" olarak çöllere düşer. Bundan sonra herkes Kays'ın adını "Mecnun" olarak anmaya başlar.

Cevrî Divanında onaltı Beyitte adı anılan Mecnun, aşkının büyüklüğü ve aşkın sonunda ulaştığı manevi mertebe ile telmihen, ilgili kelimelerle de tenasüb olarak kullanılmıştır. Beyitlerin onbeş tanesi gazellerde, bir tanesi de naatde yer almıştır. Mecnun üç beyitte kendi adıyla, Kays olarak anılmıştır.

"Gam-ı şıkuñla Cevrî bir şafā bulmuş ki her āhı
Nesim-i şevk olup rûh-ı dil-i Mecnunı şād eyler."

(G.68 B.7 s.207)

(Aşkın tasasıyla Cevri öyle bir gönül şenliği bulmuş ki her ahı keyif rüzgarı olup, Mecnun'un gönlünün canını mutlu eder.)

Mecnun gazellerde genellikle "dil-i Mecnun", "ser-i Mecnun" gibi terkiplerle kullanıldığı gibi sadece ismin anıldığı da olmuştur. Aşağıdaki mısralar buna örnektir:

"Bu vādīnūn yolın Mecnūn'dan öğren āsinādan gör."

(G.82 B.46 s.212)

"Ma'ni-i 'aqluz ki Mecnūn derk ider esrārumuz."

(G.260 B.2a s.277)

"Vamīk u Mecnūna sor Cevrī Kenār-ı rāhatı."

(G.198 B.5a s.255)

4-) ŞİRİN:

Ferhad u Şirin adlı mesnevi'nin kahramanlarından biridir.

Şirin kendisine aşık olan Ferhad'dan aşkını isbat etmesi için şehrin dışındaki pınarın suyunun köşke akıtılmasını ister. (Bazı varyantlarda pınar ve su yerine, mandra ve süt rivayeti görülür.) Saraydaki bir görev karşılığı, bu isteği kabul eden mimar-mühendis Ferhad külüngüyle dağı kazmaya başlar.

Dağdaki mağarasına Şirin'in resimlerini çizen Ferhad ümitsizlik içinde inzivaya çekilir. Tüneli deleceği sırada Şirin'in öldüğü haberini duyan Ferhad, dayanamaz ve külüngünü başına vurarak canına kıyar ve ölür. Bunu duyan Şirin, sevgilisinin başında belindeki hançeriyle canına kıyar.

Edebiyatta Şirin'in adı tatlı manasıyla ilgili olarak, dudak, ağız, dil ve söz kelimesiyle birlikte, kelime oyunları ile kullanılır.

Cevrî Divanında iki beyitte adı anılan Şirin, Ferhad

kissasına telmihen kullanılmıştır.

"Nağş-ı rüsvāyī medār-ı kâmdur Ferhâdı gör
Şüret-i Şirîni çekdi Levh-ı nām u nengine."

(G.246 B.2 s.272)

(Rezilliğin resmi zevk vasıtasıdır. Ferhad'a bak, ad ve ününün üzerine Şirin'in resmini yaptı.)

5-) VAMIK:

Vamık u Azra mesnevisinin erkek kahramanıdır. Hikayede diğer aşk hikayelerinden farklı olarak hem kadın, hem de erkek kahramanı yüksek tabakaya mensubtur. Mesnevi mutlu sonla biten bir aşk hikayesi olup, Mesnevide insan dışı hayali yaratıklar da mevcuttur.

Hikaye hamse geleneğiyle Türk edebiyatına da girmiştir.

Cevrî Divanında iki beyitte adı anılan Vamık, başka mesnevilerin kahramanları olan Mecnun veya Ferhad ile beraber kullanılmıştır. Cevrî içinde bulunduğu durumu bu kahramanlara benzeterek ifade etmiştir.

"Ben Vāmık u Ferhād ile hem-ḥāl-i cünūnam
Sen Asaf u Lokmān ile hem-rāz-ı maārif."

(Ter.Ben.I B.XI/3 s.164)

(Ben Vamık ve Ferhad ile delilikte aynı haldeyim Sen Asaf ve Lokman ile maarifde sırdaşın.)

6-) ZOLEYHA: (ZELİHA)

Yusuf u Züleyha mesnevisinin kadın kahramanıdır. Yusuf peygamberin mağrib sarayında bulunduğu sırada aralarında geçen olaylar Kur'an-ı Kerim'de de ifade edilmiştir. "Ahsenü'l Kısas" olan hikaye, zamanla şairlere de ilham kaynağı olmuş ve konusu mesnevilerde işlenmiştir.

Hikayenin erkek kahramanının adı yaygın bir şekilde kullanılırken Züleyha nadir olarak kullanılmıştır.

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılan Züleyha Yusuf'a duyduğu aşk ve bu aşkla gelişen olaylara telmihen kullanılmıştır.

"Görseydi eger hüsn-i dil-ārāsını Yûsuf
"Işık ile Züleyhâ gibi kalmazdı kararî."

"T.LXXVIII B.4 s.326)

(Yusuf eğer gönül alan güzelliğini görseydi, aşk ile Züleyha gibi dengesi kalmazdı.)

C - HİKAYE VE EFSANE İLE İLGİLİ UNSURLAR :

Cevrî Divanında, hikaye ve efsane ile ilgili unsur ve mefhumlar olarak dikkat çeken iki kavram olup bunlar aşağıda incelenmiştir.

1-) AB-I HAYAT:

Hayat suyu; içene sonsuz hayat bahşeden lezzetli su, Hızır ve İlyas'ın bularak içip, daimi hayata kavuştukları sudur.

Edebiyatta tasavvufi bir ifade olarak, ilahi aşk karşılığı kullanılmıştır. Ab-ı hayat'ın kaynağı ise edebiyatta bazen mürşid'in sözleri veya bakışı bazen de sevgilinin dudağı olmuştur. Terkib, telmih, tenasüb ve teşbih yoluyla, Hızır ve İskender kelimeleriyle beraber değişik deyimler halinde, yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Cevrî Divanında iki beyitte kullanılan terkib bir beyitte "ab-ı hayvan" şeklinde kullanılmıştır.

"Meşreb-i dil-keşi bir 'ayn-ı letâfetdür kim
Teşnedür kıatresine âb-ı hayât u zemzem."

(K.16 B.10 s.89)

(Gönül çeken yaradılışı bir güzellik pınarıdır ki Ab-ı hayat ve zemzem (Onun) bir damlasına susamıştır.)

2-) İREM:

Ad kavmi kralı Şeddat'ın Şam veya Yemen'de tanrılık iddiasıyla, cennet bahçeleriyle yarışmak üzere yaptırdığı bahçedir.

Bahçe bir tufanla yok olmuştur. Güzellik timsali olan İrem, edebiyatta Bağ-ı İrem olarak yaşamıştır. Genellikle şairler sevgilinin yüzü ve şahsında toplanan güzellikleri ve mutluluk ortamını Bağ-ı İrem'e benzeterek övmüşlerdir.

Cevrî Divanında dokuz beyitte adı anılan İrem, bu beyitlerin beşinde "bağ-ı İrem", üçünde "İrem-abad" birinde de "Gülistan-ı İrem" olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitler işlenişlere örnektir:

"Âhdında dil-i halk-ı cihân şöyle kuşâde
Kim Bağ-ı İrem gülleri ancak bu kadardır."

(K.38 B.14 s.133)

(Devrinde dünya insanların gönlü şöyle açılmıştır ki İrem bahçesinin gülleri ancak bu kadardır.)

"Gülsitân-ı tab'ınınuñ bağ-ı İrem âvâresi
Meşreb-i dil-cüyünüñ tesnîm-i cennet mâili."

(K.32 B.10 s.122)

"Numûne-i İrem-âbâdı seyr iden gelsün
Fezâ-yı gül-şeni bir âlem eyledi nev-rûz."

(G.124 B.3 s.227)

3-) EFSANEVİ KUŞLAR:

a-) ANKA:

Edebiyatta adı anılan efsanevi kuşlardan biridir. Hakkında muhtelif rivayetler vardır. Kaf dağında bulunduğu düşünülen ve tüyleri renkli olan bu kuşun, daima yükseklerde uçtuğu ve üzerinde her kuştan bir alamet bulunduğu bu rivayetlerdendir. İsmi var, cismi yok bu kuş, Zümrüd-ü Anka ve Si-murg olarak da bilinir.

Cevrî Divanında bir beyitte kaf ve Huma ile tenasüb halinde kullanılmıştır.

"Hümā-yı evc-i himmetdür şikārı dem-be-dem zīrā
Vücūdu kāf-ı kudretde hümāyın bāl-i Ankādur."

(K.30 B.31 s.118)

(Avı her zaman himmet burcunun devlet kuşudur. Zira varlığı Kudretin Kafında kutlu Anka'nın kanadıdır.)

b-) HOMA:

Kaf dağında yaşadığı sayılan bu efsanevi kuş, devlet kuşu, talih kuşu olarak bilinir. Rivayete göre eskiden padişahların seçiminde bu kuşun önemli bir rol sahibi olduğu söylenir. Serçeden biraz büyükçe, sarı gagalı, yeşil kanatlı bu kuş, bir meydanda uçurulur ve kimin başına konarsa bu kişi padişah olarak

secilirmiş. Ayrıca bu devlet kuşu gökte uçarken; gölgesi yerde kimin üzerine düşerse, ilerde o kişinin de padişah olacağına inanıldığı rivayet edilir. Hüma edebiyatta genellikle ikbal açıklığı için kullanılmıştır.

Cevrî Divanında üç beyitte anılmıştır. İki beyitte yalın halde kullanılan kelime, bir beyitte terkid halinde kullanılmıştır.

"Olur gedā ise de şāh-ı āsumān-mesned
Ol dil ki sāye-nişān-i Hümā-yı zūlfündür."

(G.50 B.2 s.200)

(Zūlfünün Hüma'sının gölgesinde oturan o gönül ki; dilenci ise de, yüce mertebeli şah olur.)

c-) SÎ-MURG:

Elburz dağında bulunduğu düşünülen efsanevi bir kuş olup Anka olarak da bilinir.

Cevrî Divanında iki beyitte anılan Sî-murg, Feridüd-dîn Attar'ın Mantıku't-Tayr'ındaki tasavvufi düşünceye telmihen kullanılmıştır.

"Bilesin sîrr-ı Mantıku't-ṭayrı
Rāz-ı Sî-murğdan nişān bulasın."

(Ter.Bend.VI B.I/9 s.177)

(Mantıku't-tayrı'nı sîrrını bilmeli ve Sî-murg'un sîrrından işaret bulmalısın.)

4-) SAYEGAN:

Hüsrev-i Perviz'in hazinelerinin adıdır. Perviz'in Genc-i Badaver, Genc-i Sayegan, Dibe-i Hüsrevi, Genc-i Efrasiyab, Genc-i Suhte, Genc-i Hadra, Genc-i Bargeh adlarıyla bilinen yedi hazinesine Sayegan denilir.

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılmıştır. Cevri söz söylemedeki gücünü, bu hazinelere benzeterek övmüştür.

"Oldı bir devlet müyesser Hüsrev-i endîşeme
Kim sühan mülkinde buldı nice gene-i Şāyegān."

(K.22 B.31 s.102)

(Düşüncenin hükümdarına bir ikbal nasib oldu ki, söz mülkünde nice Sayegan hazinesi buldu.)

5-) ZEMZEM:

Kabe'nin yanında bulunan kuyu ve burada çıkarılan, kutsal olduğuna inanılan sudur. Kuyunun ve suyun ortaya çıkışıyla ilgili olarak değişik rivayetler vardır. Ancak rivayetlerin ortak noktası kuyu ve suyunun Hacer ve İsmail ile alakasıdır. Rivayete göre susuz kalan annenin telaşlı koşuşması sırasında çocuğun yanına bir melek tarafından kuyu açılmıştır. Veya ağlayan, tepinen çocuğun vurduğu yerden su fişkırmıştır.

Cevrî Divanının'da bir beyitte adı anılan kutsal zemzem, bir başka efsanevi su olan Ab-ı Hayatla birlikte işlenmiştir.

"Mesreb-i dil-keşi bir Şayn-ı leţâfetdür kim
Tesnedür kaşresine Âb-ı Hayât u Zemzem."

(K.16 B.10 s.89)

(Gönül çeken yaradılışı bir güzellik pınarıdır ki Ab-ı Hayat ve Zemzem (Onun) bir damlasına susamıştır.)

IV.BÖLÜM: ŞİİRLERDE ADI GEÇEN DİĞER UNSURLAR

A-) ESERLER :

a-) DİNİ- MİMARİ ESERLER :

Cevrî Divanında dini-mimari eserlerin azlığı dikkat çekmektedir. Bu bölümde Divanda adı geçen Kabe ve Mescid-i Aksa incelenmiştir.

1-) KABE:

Mekke'de Harem-i Şerif'in içinde bulunan kutsal binadır. Rivayete göre: Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından, Nuh tufanında göğe çekilen Beyt-i Mâmur'un yerine yapılmıştır.

Edebiyatta Kabe'nin Allah'ın evi olması itibariyle, gönül Kabe'ye teşbih edilmiştir. Kabe'nin taş olmasına karşılık gönül sırca olarak tasavvur edilmek suretiyle korunmasının önemine işaret edilmiştir.

Gönül, tasavvufta; ilahi aşkın tecelli ettiği yer olup, asıl Kabe olarak kabul edilir. Genellikle sevgilinin köyü, güzelliği ve kutsiyeti tenasub ve teşbih sanatları ile işlenmiştir.

Cevrî Divanında üç beyitte zikredilen Kabe kudsîyeti yönüyle işlenmiştir.

"Kılup mescidleri himmetle cāmî"
Mişâl-i Kâbe itdi beyt-i ahrâr."

(K.14 B.25 s.85)

(Mescidleri gayretle cami yapıp, kabe gibi hürlerin evi yaptı.)

2-) MESCİD-İ AKSA:

Kabe'den önce müslümanların kible olarak yöneldikleri, Kudus'te Hz. Süleyman tarafından yaptırılan kutsal mabettir.

Caminin asıl şöhreti, Hz Muhammedin Mirac hadisesi ile ilgilidir.

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılan Mescid-i Aksa kutsiyeti itibariyle yeni inşa edilen benzetilene olarak kullanılmıştır.

"Ne cāmi' Mescid-i Aḫsā-yı ervāḫ-ı mücerreddür
Ki her bir şuffesi bir pāye-i mi'rāc-ı ma'nādur."

(K.30 B.3 s.116)

(Öyle bir camidir ki, soyut ruhların Mescid-i Aksasıdır ki her bir sofası bir mana miracının derecesidir.)

b-) DİNİ VE EDEBİ ESERLER

1-) GÜLİSTAN:

Şirazlı Sadî'nin ahlaki hikayelerden mütesekkil didaktik eseridir. Bab'lar halinde yazılan eser, nazım ve nesir karışımıdır.

Sa'dî, yaşadığı çevreden ve okuduklarından edindiği malumatları, mistik hikayeler halinde, didaktik bir gaye ve edebi bir üslupla eserinde ifade etmiştir.

Eser Cevrî Divanında bir beyitte şairin kendisini övmesine vesile olarak kullanılmıştır.

"Cevrî gibi ben Sâdî-i Şîrâz-ı maânî
Fihrist-i Gülistân-ı beyân mârifetümdür."

(G.77 B.7 s.210)

(Cevri gibi ben(de) manaların Şiraz'lı Sadi'siyim.)

2-) MAHZENO'L ESRAR:

Selçuklular devrinde, İran'ın en büyük şairi sayılan Gence'li Nizami'nin, penç-genc adıyla anılan ve İran edbiyatının, ilk "hamse" örneği sayılan eserinde yer alan bir mesnevi'nin adıdır.

Hamse, İran ve Türk şairlerince beğenilmiş ve örnek olarak kabul edilmiştir.

Divanda bir beyitte adı anılan eser, Cevrî'nin kendisini takdir etmek arzusuna uygun olarak kullanılmıştır.

"Biz ki girdük sözde ey Cevrî Nizâmî mülkine
Dürr-i nazm-ı Mahzenü'l-Esrâra yokdur reşkümüz."

(G.104 B.5 s.220)

(Ey Cevrî Biz ki sözde Nizami mülküne girdik, Mahzenü'l-Esrar'ın incisine kıskançlığımız yoktur.)

3-) MANTIKU'T-TAYR:

Feridü'd-din-i Attar'ın ünlü mesnevisinin adıdır. Tasavvufi mahiyette yazılmış olan eser, çok okunmuş ve Türk edebiyatına da büyük etkisi olmuştur. Eser tercüme ve benzerlerinin yazılması şeklinde bir çok şaire malzeme ve ilham kaynağı olmuştur.

Cevrî Divanında adı bir beyitte anılan tasavvufi eserin vermek istediği mesaj Si-murg'un sırrının, insandaki izlerinin

düşündürülmesi için kullanılmıştır.

Feridü'd-din-i Attar eserinde, "Anka" ismi yerine "Simurg" adını kullanmıştır. Eserde Allahı aramak üzere kainata dağılan kuşlardan ancak otuz tanesi, sonunda (Kim kendini bilirse süphesiz rabbini de bilir.) sözüne uygun olarak aradıkları Simurgun, gerçekte kendileri olduğunu anlarlar. (Si-murg=otuz kuş) (Bakz.Si-Murg)

Beyitte Cevrî bu hadiseyi telmih eder.

"Bilesin sırr-ı Mantıku't-Tayr
Râz-ı Sî-Murğdan nişân bulasın."

(Ter.Bend.VI B.I/9 s.177)

(Mantıku't-Tayr'ın sırrını bilmeli ve Si-Murg'un sırrından işaret bulmalısın)

4-) MESNEVÎ:

Mevlana'nın meşhur eseridir. 6 ciltten meydana gelen manzum eser, yaklaşık 25.700 beyitle işlenmiş tasavvufi ve didaktik bir eserdir.

Eserin yazımına dostu ve müridi Hüsameddin Çelebi'nin teşvik ve isteğiyle başlayan Mevlana, Mesnevi'nin ilk onsekiz beytini bizzat kaleme almış, sonraki beyitleri ise Çelebi Hüsameddin'e söyleyerek, ona yazdırmıştır.

Mesnevî'nin her cildine mensur bir önsözle başlayan Mevlana, her önsözde o cildin bir özetini de vermiştir.

Tasavvufî düşünceler Mesnevi'de, birbirleriyle bağlantılı hikayeler halinde işlenmiştir.

Mevlevilikle alakalı bir şair olan Cevrî'nin Divanında, eser beş beyitte anılmıştır. Beyitlerde Mesnevi, "Mevlana'nın manevi sözü" ve "ilm-i hakikat" olarak işlenmiştir.

"Kitâb-ı Meşnevî kim nuşâ-i 'ilm-i haqîqatdür
O kim ma'nasını idrâk ider şâhib-kerâmetdür."

(T.LXIII B.1 s.318)

(Mesnevi kitabı gerçek ilmin bir nüshasıdır. Kim ki; (onun) manasını (hakıyla) anlar, (O) keramet sahibidir.)

"Keyf-i Ma'nâ-yı Meşnevîsinden
Mest-i Mefhûm-ı iktisâb-ı dilem."

(K.3 B.20 s.65)

"Nuḫḫ-ı Mevlânâ kelâm-ı ma'nevî
Nüşâ-i hikmet Kitâb-ı Meşnevî."

(T.LX B.4 s.316)

5-) MUSHAF:

Sözlük anlamı sayfa haline getirilmiş kitap demektir. Özel olarak kelime islamiyetin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim karşılığıdır.

Cevrî Divanında iki beyitte anılan isim,kutsal kitap olarak, sahib olduğu güzellik,ve sevgilinin kendisine benzetilene olarak kullanılmıştır.

"Muşhaf-ı hüsn ü melâhatdur cemâl-i ruşenün
Âhırında güyyiâ Seb'al-mesânîdür haţun."

(G.143 B.3 s.234)

(Aydın yüzün, iyilik ve yüz güzelliğinin mushafıdır. Sonunda hatın sanki Fatiha suresidir.)

Hat(t) kelimesinin anlamlarından çizgi ve ayva tüyleri beyitteki tevriye içersinde beraberce düşünülmüştür.

Fatiha'nın yedi ayetten meydana gelmesi çeşitli görüşlerle izaha çalışılmıştır. Tasavvuf, fatiha'nın yedi ayetinin: yüzdeki (iki kaş, dört kirpik, bir de saç olarak) yedi hattı karşıladığı yorumunu yapar.

Fatiha, (açış), (giriş) anlamlarını karşılar da mushaf'ın "ahırında" (fatiha!) denir.

Cevrî, beyitte mushafa benzettiği yüz güzelliğinin sonunda, sevgilinin hat(t)ını da fatiha'ya benzeterek kullanmıştır.

6-) ŞEHNAME:

İslamiyet öncesi İran tarihini dile getiren, İran destanı'dır. Firdevsî tarafından nazmedilmiş olup,

tamamlanmasından sonra Gazneli Mahmud'a sunulmuştur. Altmış bin beyit civarında bir hacme sahip eser, tarih ve menkıbe karışımı olarak meydana getirilmiştir.

Eser, meydana getirdiği alaka ile büyüklük ve ölümsüzlüğünü asırlarca sürdürmüştür. Eserin İran edebiyatından başka Türk edebiyatını da etkilediği bir gerçektir. Türk divan şairleri, kasidelerinde medhettikleri kahramanları, Türk mitolojisinin büyük kahramanlarına benzeterek övmek yerine, Şehname'de övülen İran kahramanlarına benzeterek övmüşlerdir.

Yazıldığı yıllardan itibaren ilgi gören bu eser, doğuda ve batıda bir çok dile çevrilmiştir.

Cevrî Divanında bir beyitte adı anılan eser, kahramanları medhetmesi yönüyle ele alınıp işlenmiştir.

"Hikâyet eylemedi hiç kes muâdilüñi
Bişât-ı dehre nice Şâh-nâme-hân geldi."

(K.7 B.34 s.75)

(Dünya üzerine nice Şehname okuyan geldi, ancak hiç kimse, senin dengini hikaye etmedi.)

B-) KOZMİK UNSURLAR

Cevrî Divanında, klasik edebiyatın diğer şairlerinin de

divanlarında kullandıkları üzere, beyitlerde kozmik unsurlara yer verilmiştir.

1-) BERCİS:

Mars, Müşteri, Jüpiter, Hürmüz, Erendiz ve Sakıt adlarıyla da bilinen yıldız, dokuz felek'in altıncı katında bulunur. Feleğin kadısı ve hatibi olarak bilinen Bercis yıldızının tesiri altında doğanların terbiyeli, utangaç, alçak gönüllü, sakin ve cömert oldukları söylenir. Bu insanlar aynı zamanda etkili ve güzel söz söyleyen kimseler olurlar. Renklerden mavi rengin izafe edildiği Bercis, Merih ve Ay ile dost, Zühre ve Utarid yıldızları ile de düşman olarak kabul edilir.

Söz söylemedeki etkisi sebebiyle edebiyatta kullanılan yıldızlardan biri olmuştur. Şairler kasidelerinde medh ettikleri kişileri, söz, makamları ve yaradılışları itibarıyla Bercis'e benzeterek övmüşlerdir.

Cevrî Divanında beş beyitte Bercis, bir beyitte de Müşteri şeklinde olmak üzere altı beyitte anılmıştır. Beyitlerde "Bercis ihtiram", "Bercüs fıtınat" gibi özellikler yanında "kadı" ve "muhasib" olarak da kullanılmıştır.

"Gelmez kaleme defter-i hayr u hasenâtun
Bercis ü Utarid ne kadar olsa muhâsib."

(Bercis ve Utarid ne kadar muhasib olsa da, iyilik ve güzel davranışlarının defteri kaleme gelmez.

"Ey Mükerrrem şadr-ı 'ālī-ķadr-i Bercīs-ihtirām
Veyā cihān-ı 'ilm ü faẓluñ kāmīl-dānā-dili."

(K.32 B.17 s.122)

2-) HAMEL:

On iki burçtan biri olan Hamel, Koç burcu olarak da bilinir. Güneş bu burca mart'ta girer, Güneşin burca girdiği gün, ilkbaharın başlangıcı, "Nevruz Bayramı" olarak kabul edilir.

Cevrî Divanında bir beyitte anılan Hamel, "Nevruz" bayramına telmihen kullanılmıştır.

"Buldı zātiyle şeref Mesned-i defter-dārī
Āfitāb itdi Hamel burcuna gūyā taḥvīl."

(K.20 B.17 s.96)

(Defterdarlık makamı şahsıyla şeref buldu. Güneş adeta Hamel burcuna girdi.(ilkbahar oldu.))

3-) KEHKEŞAN

Farsça birleşik bir isim olan kelime, sözlük manası olan "saman götürenler"den uzaklaşarak, gökyüzündeki kalabalık ve koyu yıldız kümesine "samanyolu" olarak ad olmuştur.

Edebiyatta, büyük parıltı ve kalabalık küme anlamında kullanılan kelime Cevri Divanında üç beyitte kullanılmıştır.

"Zihî der-gâh-ı gerdûn-âsitân-ı ʿarş-rifʿat kim
Süreyyâ rîze sengi, Kehkeşân kem-ter ğubârıdır."

(K.12 B.36 s.83)

(Yüce arşın dönen göğünün dergahı ne güzeldir ki, Süreyya taş kırıntısı; Samanyolu değersiz tozudur.)

4-) MERRİH:

Mars ve Behram adıyla bilinen yıldız, "nahs-ı asgar" (küçük uğursuzluk) olarak kabul edilir. Feleğin baş komutanı olarak kabul bilinir. Komutan olarak, elinde kılıç ve hançer, sembolüdür. Bu yıldızın tesirinde doğanların; güçlü, öfkeli, cesaretli, atılgan ve girişken, ancak; geçimsiz ve kavgacı insanlar oldukları söylenir. Dokuz felek'in beşinci katında bulunan yıldızın rengi de kırmızıdır.

Cevrî Divanında bir beyitte kullanılmıştır.

"Çeşmün ki vire hükmini bismil-geh-i ʿışkun
Olur dil-i pür-ğayret-i Merrîh-tapîde."

(G.230 B.2 s.266)

5-) NAHİD:

Venüs, Çolpan, Zühre gibi adlarla da bilinen çoban yıldızının adıdır.

Bu yıldızın tesiri altındaki burçlarda doğanların hisli, ince zevk sahibi, maharetli ve sanatkar olduklarına inanılır. Dokuz felek'in üçüncüsü Nahid'e aittir.

Yeşil ve canlı renklerin, feleğin sazendesi olarak bilinen Nahid'e ait olduğu kabul edilir.

Efsaneye göre; büyü ve sihirde meşhur olan büyük meleklerden Harut ve arkadaşı Marut, kocasından şikayetle yanlarına gelen Zühre adında, çok güzel ve şuh bir İranlı kadına aşık olurlar. Kadın bunların zaafından istifade ederek onlara içki içirir. Onların sarhoşluğundan istifade ile de bu meleklerden göğe yükselmenin yolunu öğrenir ve göğe yükselir.

Yunan mitolojisinde, güzellik sembolü olan aşk ve müzik tanrıçası Venüs'ün bu kadın olduğu rivayet edilir.

Edebiyatta eğlence atmosferinde, müzik, çalgı, aşk ve güzellikle beraber anılan kelime, Cevrî Divanında beş beyitte Nahid, bir beyitte de Zühre olarak anılmıştır. Beyitlerde "bezm", "işret", "ceng", "nağme" gibi kelimelerle mana münasebetinde işlenmiştir.

" Şaḥne-i kâhrı ger ebrûsını kılsa pür-çîn
Meclis-i 'işret-i Nâhidi perişân eyler."

(K.29 B.41 s.115)

(Eğer kaslarını çatsa, kahrının sahnesi, Nahid'in içki meclisini perişan eyler.)

"Nağme-i nâlem melâmet bezmine Nâhid olur
Şûle-i âhum muhabbet çarhına hursîd olur."

(G.33 B.1 s.194)

"Biz ki ser-mest-i dem-i zezeme-i âh-ı dilüz
Eylemez hergiz eğer nağme-i Nâhid bize."

(G.217 B.2 s.261)

6-) SÜHA:

Büyük ayı yıldız kümesinde bulunan en küçük yıldızın adıdır.

Edebiyatta, uzaklığı ve küçüklüğü itibariyle, görme gücünün ifadesine yardımcı olmak üzere kullanılmıştır. Cevrî Divanında iki beyitte anılan Süha, "görme" ile ilgili olarak, Cevrî'nin muzdarib olduğu "remed" den kurtulması üzerine, derde deva olan ilacın görme gücüne tesirini ifade için kullanılmıştır.

"Rüşenâyîsini çekseydi eğer dîdesine,
Gicede görür idi râz-ı dil-i mûrı Sühâ."

(K.55 B.10 s.147)

(Süha, eğer gözüne aydınlığını çekseydi, karıncanın gönlünün sırrını geceleyin görürdü.)

7-) SÜREYYA:

Kuzey yarım kürede bulunan Olker ve Pervin adlarıyla da bilinen yıldız kümesinin adıdır. Kamer menzilinde olan Süreyya, ay yüzlü sevgilinin yüzündeki benler olarak düşünülür.

Cevrî Divanında iki beyitte anılmıştır.

"Cem idüp bir yere hübānı Şüreyyā gibi hep
Kevkebe başduralum çarḥ-ı dütāyı bu gice."

(G.216 B.3 s.261)

(Süreyya gibi, bütün güzelleri bir yere toplayıp, kamburu çıkmış feleği bu gece yıldız(larla) dolduralım.)

8-) UTARİD:

Merkür adıyla da bilinen yıldızdır. Dokuz feleğin katibi sayılan yıldız, ikinci felekte bulunur. Bu yıldızın tesirinde doğanların anlayışlı, zeki ve kurnaz oldukları söylenir."Debir-i felek" de denen yıldız katip ve yazarların piri sayılmıştır. Özellikleri itibariyle Bercis'e de benzeyen yıldızın Bercis'ten farkı, hile ve yalancılık gibi özelliklere de sahip olmasıdır.

Cevrî Divanında üç beyitte anılan yıldız, "katip" özelliği ile işlenmiştir.

"Şerh-i elṭafuñı Cevrî gibi taḥrîr idemez
Ḥaşre dek gökde Utârid eline alsa kalem."

(K.27 B.14 s.110)

(Utarid kıyamete kadar gökte eline kalem alsa, lütufların açıklamasını Cevri gibi yazamaz.)

9-) ZÜHAL:

Satürn adıyla da bilinen yıldızdır. Mitolojide yer ile göğün oğlu olarak kabul edilen Zühal, zaman tanrısı olarak da ekip -bicmeyi korur. Zühal'in tesiri altındaki burçlarda doğanların ahmaklık, cimrilik, yalancılık gibi istenmeyen huylara sahip oldukları söylenir. Zühal, (en büyük uğursuzluk) "Nahs-ı ekber" sayılmıştır. Yedinci felekte bulunan ve feleğin hazinedarı sayılan Zühal'in hakim olduğu yıl soğuklar artar. Rengi yeşilin siyaha yakın boz rengidir.

Cevrî Divanında bir beyitte anılan Zühal, insanları kötü yönde etkileyen bir dönem olarak işlenmiştir.

"Virse eflâke veķârũñ pāye-i tavr-ı sũkũn
Düşmeye tayy-ı manāzil māha sad devr-i Zühāl."

(K.33 B.8 s.123)

(Ağır başlılığın göklere, sakin davranışın rütbesini verse, menzillerini yok edip, aya, yüz Zühal devri düşmesin.)

C-) COĞRAFI UNSURLAR

Cevrî Divanında coğrafi unsurlar olarak, muhtelif kavim, memleket, şehir ve nehir adları bulunmaktadır. Bu unsurlar ayrı ayrı başlıklar altında ele alınıp incelenmiştir.

a-) KAVIMLER:

Cevrî Divanında kalabalık bir kavim listesi yoktur. Anılanlar, hadiselerle ilgili olarak işlenen kavim adlarıdır.

1-) ACEM:

Cevrî Divanında iki beyitte anılan kelime Bağdat fethi münasebetiyle söylenen kaside ve manzum tarihte "asker-i şah-ı Acem" ve "erbab-fesad" olarak anılmıştır. Müslüman bir ülke olmasına rağmen Osmanlı ile iyi münasebetlerde bulunmayan, sulhu sık sık ihlal eden Acem'ler, Anadolu'da hoş karşılanmamışlardır. Edebiyata da tesir eden bu kanaat en güzel ifadesini Nedim'in mısralarında bulmuştur:

"Bu şehri-i Sitanbul ki bî-miğl ü bahâdur
Bir sengine yekpâre "Acem mülkü fedâdur."
(178)

(Bu eşsiz ve paha biçilmez İstanbul şehrinin bir taşına, bütün İran ülkesi fedadır.)

Cevrî, benzer duygularını bir seferin arkasından söyler:

"Geçdi cümle asker-i şah-ı Acem şemşirden
Oldı Nehr-i Dicle ğark-ı hün-ı erbâb-fesâd."

(T.VII B.89 s.288)

(İran şahının askerlerinin hepsi kılıçtan geçti. Dicle nehri fesad erbabının kanlarına boğuldu.)

2-) AD:

Hud peygamberin kavmi olarak bilinir. Rivayete göre Nuh peygamberden sonra, Yemen'de Umman ve Hadramut arasındaki vadilerde yaşamışlardır. Peygamberlerine karşı inkar ve inatçı bir tutumda olan bu kavmin, üzerlerine mussallat olan bir bulutla, bir haftada helak olduğu rivayet edilir. Edebiyatta telmih ve teşbih ilgisiyle anılan kavim, Cevrî Divanında, Diyarbakırlı Muhammed Paşa için söylenen medhiyedeki bir beyitte, telmihen ve teşbihen kullanılmıştır.

"Virse ger himmeti bir gāh zāife kuvvet
Anı ber-bād idemez sarsar-ı Ād olsa vezān."

(K.24 B.31 s.106)

((Diyarbakırlı Muhammed Paşa'nın) Gayreti eğer bir defa zayıfa güç verse, onu Ad (kavmini mahveden) şiddetli rüzgar da esiyor olsa perişan edemez.)

3-) İSRAİLOGULLARI: (BENİ İSRAİL)

Yakub peygamberin lakabı olup, bu soydan gelenler (Beni İsrail) olarak anılmıştır. Hz. Yusuf'un babası olan Hz. Yakub, ya da lakabı İsrail, edebiyatta genellikle Yusuf'la ilgili olarak telmihen kullanılmıştır.

Cevrî Divanında bir beyitte anılan İsrail, Yusuf kıssasına telmihen Hz. Yakub'un adı olarak kullanılır. Beyit defterdar

Salih Paşa için söylenmiş kasidede, yaratılıştaki Hz. Yusuf'la Salih Paşa'nın benzerliklerini te'kid için kullanılmıştır.

"Yusuf-ı hulkını rû'yâda göreydi bir kez
Nür-ı çeşmin dağî yâd itmez idi isrâîl."

(K.20 B.23 s.96)

(Yakub bir kez yaratılışının Yusuf'unu rüyasında görseydi, gözünün nurunu bile anmazdı.)

Cevrî "gözünün nuru" ifadesinde, hem ama olmasıyla Hz. Yakub'un kaybettiği gözünün ferini, hem de kaybettiği sevgili oğlunu kastederek, söz söylemedeki maharetini göstermiştir.

b-) ÜLKELER ve BÜLGELER

Cevrî Divanında adı anılan coğrafi terimlerin bir kısmı da ülke adlarıdır. Bu ülke adlarının bir kısmı, o asrın geniş Osmanlı sınırları içersindeki Mısır, Yemen gibi eyaletler, bir kısmı da, Çin ve Firengistan gibi yabancı memleketlerin adlarıdır.

Memleket adlarından, özellikle Osmanlı eyaletlerinin adları, buralarda görevli olan devlet ricaline sunulan kasideler münasebetiyle anılırken, diğer ülkelerin anılma sebepleri muhteliftir.

1-) ANADOLU, RUM :

Cevrî Divanında sekiz beyitte Rum, üç beyitte de Anadolu denilerek kullanılmıştır. Genellikle beyitler Anadolu sadrına gelenler için söylenen kaside ve manzum tarihlerde geçmektedir. Kelime, beyitlerin bir kısmında Rum ve Anadolu şeklinde kullanılırken; bir kısmında da "iklim-i Rum", "sadr-ı Rum" ve "mesned-i Rum" şeklinde kullanılmıştır.

"Virince mesned-i Rûm'a şeref kudümü ile
O zât-ı bî-bedel ü ol vücûd-ı bî-hemtâ."

(K.35 B.21 s.127)

(O eşsiz insan ve o benzersiz varlık, Anadolu makamına gelmesiyle şeref verince...,)

"Yine kudümü virüp taht-gâh-ı Rûm'a şeref
Serîr-i devlete İskender-i zamân geldi."

(K.7 B.3 s.74)

"Getürdi ya'nî Anaṭolı şadrına hâlâ
Hûda o fâzîl-ı müşkil-küşâ-yı dānâyı."

(T.L B.85 s.312)

2-) BUDIN:

Osmanlı imparatorluğunun Avrupa'daki eyaletlerinden biridir. Cevrî Divanında, Hüseyin Paşa'nın sadrazam rütbesiyle, Budin Beglerbeğliğine gelmesi üzerine söylenen manzum tarihte Budin, görev mahalli olarak kullanılmıştır.

"Budin eyāletine fīzz ile nāyil
Virildi aña vezāretle manşīb-ı ğarrā."

(T.XXXVI B.2 s.305)

(Budin eyaletine yücelikle erişti. Gösterişli devlet memuriyeti ona vezaretle verildi.)

3-) ÇİN:

Doğu ülkelerinin en büyüklerinin başında gelen Çin, aynı zamanda eskiden beri Orta Asya Türklük dünyası ile münasebeti olan bir ülkedir. Edebiyatta müşk, but, nigar, nakş, suret, gibi kelimelerle resimle ilgisi, Hutun, Hita, Maçın gibi kelimelerle sevgili ve sevgilinin misk kokulu saçı, kelimenin anlamındaki (kıvrım, büküm) manalarıyla da, saçın özelliğini ifade için kullanılmıştır.

Cevrî Divanında beş beyitte anılan Çin, beyitlerde "müşk-i Çin", "büt-hane-i Çin" terkipleri halinde de kullanılmıştır. Bu ilginin dışında Çin, tabiat güzellikleri itibarıyla, mesire yerlerinin benzetilene olarak da kullanılmıştır.

"Seni bir özge diyâr-ı laṭīfe göndereyin
Ki her mesīresi ola naẓīr-i ÇİN ü HİṬÂ."

(Ter.Ben.V B.I/2 s.174)

(Seni bir özge güzel diyara göndereyim ki her mesiresi Hita ve Çin'in benzeri olsun.)

"Rûḥ yok şūret-i nazmında ḥaşūduñ tatalum
Eylemiş her ḥāmesi her beytini büt-ḥāne-i ÇİN."

(Kt.69 B.1 s.152)

4-) FIRENGİSTAN:

Cevrî Divanında Hıristiyan Avrupa'nın hepsine birden Firengistan ifadesi kullanılmıştır. Osmanlı'ya karşı ortak ordu çıkaran Avrupa'nın bu adla anılması, Cevri'nin onları, aynı inanışta, ortak bir tek devlet şeklinde görmesine bağlanabilir.

Cevrî Divanında bir beyitte anılmıştır. Beyit Girid'de kazanılan zaferden sonra, Sultan İbrahim'e tebrik için sunulan manzumede kullanılmıştır.

"Firengistân'a düşdi şule-i pür-tâbı
Yağub kahr ile küffâr-ı Giridi itdi hâküster."

(K.11 B.14 s.79)

(Güç dolu kılıcının alevi Avrupa'ya düdü. Girid kafirlerini kahr ile yakıp kül etti.)

5-) GİRİD:

Cevrî Divanında iki beyitte anılan bu Akdeniz adası onyedinci asırda Osmanlıların elde etmek ve elde tutmak için önemli çaba harcadıkları yerleşim merkezlerinden biri olmuştur.

"Firengistân'a düşdi şule-i şimsîr-i pür-tâbı
Yağub kahr ile küffâr-ı Girid'i itdi hâküster."

(K.11 B.14 s.79)

(Güç dolu kılıcının alevi Firengistana düdü. Girid kafirlerinin kahr ile yakıp kül etti.)

6-) HORASAN:

Belh, Buhara gibi şehirlerin bulunduğu, İran'ın doğusunda bulunan bir Ortaasya memleketidir. Yeraltı ve yerüstü zenginlikleriyle bilinir. Anadolu üzerinde; tasavufi düşüncenin ve Anadolu'ya yapılan insan göçü ile etkili olmuştur.

Cevrî Divanında bir beyitte anılmıştır. Sultan Dördüncü Murad'ın Bağdat'tan zaferle dönmesi münasebetiyle sunulan kasidede geçen beyit, Acem şahının durumunun gözler önüne serilmesine yardımcı olmuştur.

"Hezār havf ile rāh-ı gürîzi tutdı velî
Hayâline ne Horasân ne İsfahân geldi."

(K.7 B.25 s.75)

((Acem şahı) bin korku ile kaçış yolunu tuttu. Lakin gözünün önüne ne Horasan ne de İsfahan geldi.)

7-) HUTEN:

Doğu Türkistan'a verilen addır. "Hıta" ve "Hata" şekliyle de kullanılmıştır. Hutten, bölgede yaşayan ahu ve misk ile meşhurdur. Misk diğer ülkelere bu bölgeden dağılır. Hutten, edebiyatta müşk, misk, zülf gibi kelimelerle tenasüb yoluyla kullanılır.

Cevrî Divanında dört beyitte Hutten, iki beyitte Hıta şekliyle anılmıştır. Kelime beyitlerde "ahu", müşk" "Çin" gibi

kelimelerle tenasüb ve telmih ilgisiyle işlenmiştir.

"Çeşminden āhū-yı Hutenuñ bağı oldu hūn
Geydürdi müşk-i Çin'e siyah cāme turrası."

(G.259 B.54 s.227)

(Gözünden Hutun ahularının bağı kan oldu. Turrası Çin miskine siyah elbise giydirdi.)

"Geçse hevā-yı deşt-i Hutenden n'ola nesīm
Gülşende oldu nāfe-i pür-müşk-i nāb-gül."

(G.156 B.5 s.2)

"Mesīre-i dil-i āsufte-kār-ı sevdāyı
Sevād-ı Hıttā-i Çin ü Hıtā-yı zülfündür."

(G.50 B.4 s.200)

B-) IRAK:

Cevrî Divanında adı anılan memleketlerden biri de Irak'tır. Dördüncü Murad'ın Bağdat fethinden dönüşünde sunulan kaside de ve Bağdat'ın fethi üzerine söylenen manzum tarihte olmak üzere iki beyitte anılmıştır. Kasidede "Irak-ı Arab" şeklinde kullanırken manzum tarihte "mülk-i Irak" şeklinde kullanılmıştır. Beyitlerde Irak , kaside sunulanın övgüsüne malzeme olarak işlenmiştir.

"Huçeste Fātiḥ-i kişver-kûşā ki nuşret ile
Dönüp İraḫ-ı Arabdan tarab-künān geldi."

(Uğurlu ülkeler feth eden(in) Fatih(i) ki; Allah'ın yardımı ile Irak-ı Arab'dan sevinerek dönüp geldi.)

9-) MISIR:

Uzun yıllar Osmanlı'nın önemli eyaletlerinden biri olan Mısır, Cevri Divanında adı sık anılan memleketlerden biri olmuştur. Divanda ismin kullanıldığı altı beyit iki manzumede toplanmıştır. Bunlardan birisi, Sultan-zade Mehmet Paşa'nın Mısır beglerbeği iken gönderilmiş olan kasidedir ki, beyitlerin dördü bu manzumede söylenmiştir. İki beyit de Cevri'nin, Mısır'da divan katibi olan bir dostu için yazıp gönderdiği terkib-i bend de bulunmaktadır.

Cevrî; Mısır'ın değerini, Mısır da bulunan memduhları ile ilgili olarak ifade eder.

"İtdi bir Āsaf-ı Yūsuf-siyeri Mıṣra 'azīz
Mālikü'l mülk ü cihān-baḥş-ı mufızz ü müte'āl."

(K.19 B.6 s.93)

(Yüce ve ikram edici, cihan bahşeden ve mülk sahibi, bir Yusuf davranışlı Asafı Mısır'a aziz etti.)

10-) YEMEN:

Osmanlı'nın en uzaktaki eyaleti olmak itibariyle, Yemen'in Türk edebiyatında ve tarihte ayrı bir yeri vardır. Yemen, halk dilinde uzaklığın, garibliğin ve gurbetin ifadesine karşılık olarak benimsenmiştir. Yemen'i görmeyen Cevrî, halk arasındaki

yaygın kanaatin aksine Yemen'i, bi-hemta (Benzersiz) bir memleket olarak övmüştür.

Yemen Cevrî Divanında üç beyitte anılmıştır. Bu üç beyit; Haydar Paşa'nın Yemen'de bulunduğu sırada oraya gönderilen medhiyede kullanılmıştır. Cevrî'ye göre; güzellikleri itibariyle "essiz" olan belde, Haydar Paşa'nın varlığı ile daha da güzelleşmiştir. İsim olarak üç beyitte kullanılmasına rağmen, kasidenin nesib bölümü tamamen Yemen'in tabiat güzelliklerine ayrılmıştır. Havası, suyu, bahçeleri ve bağlarıyla; Cevrî'nin görmediği bir beldeyi bu kadar müşahhas anlatması onun sanatkarlığının bir sonucudur.

"Ne Yemen hıtta-i pākīze-i bī-hemtā kim
Gülşen-i cennet ile da'vī-i rüchān eyler."

(K.29 B.3 s.113)

(Yemen öyle essiz temiz bir memleket ki; Cennet-in gülbahçeleri ile üstünlük davası eder.)

c-) ŞEHİRLER

Cevrî Divanında birçok şehrin adı da anılarak, şehirlerle ilgili olarak; ya yaşanan çevre veya şehrin şöhretine sebep olan hadise telmih şeklinde işlenmiştir.

1-) ADEN:

Yemen şehirlerinden biri olan Aden, aynı adla anılan körfezden çıkan incileriyle meşhurdur.

Cevrî Divanında bir beyitte "dürr-i Aden" şeklinde kullanılmıştır. Edebiyatta sözün inciye teşbih edilmesi sıkça görülen bir durumdur. Cevrî de sözü, Aden incisine benzetmek suretiyle onu daha da değerlendirip aleladelikten kurtarmıştır.

"Maẓmûn olup dürr-i Aden bir gevher oldu her sühan
Her ʔabî feyẓ-ı zü'l-minen hem baħr u hem kân eyledi."

(K.4 B.19 s.66)

(Her söz mazmun olup, Aden incisi bir mücevher oldu. Minnetler sahibinin bereketi her yaradılışı hem deniz, hem maden eyledi.)

2-) BAĞDAD:

Ortadoğunun önemli şehirlerinden biri olan Bağdat, Cevrî Divanında yedi beyitte anılmıştır.

Bağdat, Osmanlılar açısından da önemli bir şehir olmuştur. Beyitlerde Bağdat, fethi, feth edeni ve şehir adı olarak alınmıştır. Beyitlerin beş tanesi manzum tarihlerde, iki tanesi de kasidelerde kullanılmıştır.

"Asker-i şahî düşünce fethine tarih olur,
Aldı Bağdâdı 'adūdan ceng ile Sultān Murād."

(T.VII B.15 s.288)

(Sultan Murad ceng ile düşmandan Bağdat'ı aldı. Asker-i şahî düşünce (Bağdat'ın) fethine tarih olur.)

"Deşt-i Bağdād'a irince devlet ü iclāl ile
Çopdı gerd-i leşkerinden her tarafda gerdibād."

(T.VII B.3 s.288)

3-) BATTĀ: (BATHA), (MEKKE)

Her yönüyle İslamiyetin kutsal şehri olan Mekke'nin bir diğer adıdır.

Cevrî Divanında iki beyitte anılan kelime, Medine ile birlikte kullanılmıştır. Kudsiyet yönüyle diğer beldelerin benzetilene olarak işlenmiştir.

"Arz-ı Mısrın şeref-i kevkebesi oldu bülend
Yeridür olsa eğer Yesrib ü Battā'ya mişāl."

(K.19 B.4 s.93)

(Mısır toprağının yıldızının şerefi yüce oldu. Eger Mekke ve Medine'ye örnek olsa yeridir.)

4-) DIYAR-I BEKR: (DIYARBAKIR)

Güneydoğu Anadolu'nun önemli şehirlerinden biridir. Cevrî Divanında bir beyitte anılmıştır. Bağdat fethinden dönüştü, Diyar-ı Bekir'de konaklayan Gazi Murad'ın, uzakça mesafeden tüfekte, kurusu vurması sebebiyle söylenen manzum tarihte anılan Diyar-ı Bekir, vak'a mahali olarak kullanılmıştır.

"Feth idüp Bağdād'ı Gāzî Murād Hān
Çün Diyār-ı Bekr'i kıldı müstakar."

(T.XVII B.1 s.295)

(Gazi Murad Han Bağdad'ı feth edip, ne zaman ki Diyarbakır'ı konaklama yeri yaptı.)

5-) HALEB:

Ortadoğunun önemli şehirlerinden biridir. Cevrî Divanında; Muhammed Paşa'nın Haleb Beğlerbeği olması üzerine söylenen manzum tarihte anılmıştır.

"Raḳām-ı cāh ile ketb itdi bu tārīhi ḳalem
Mīr-i Mīrān-ı Haleb oldı Muḥammed Paşa."

(T.XXXVII B.5 s.306)

(Kalem bu tarihi itibari rakamla yazdı. Muhammed Paşa Haleb Beğlerbeği oldu.)

6-) HAYBER:

Haydar-ı Kerrar'ın fethettiği Hicaz bölgesindeki Hayber kalesi, sağlamlığı ile meşhurdur.

Cevrî Divanında iki beyitte anılan Hayber, sağlam kaleler için kendisine benzetilen olarak kullanırken; kaleyi fetheden kişi de Haydar'a benzetilerek övülmüştür.

"Ne Hayber her biri bir kûḥ-ı âhen kim murād itse
Ânı seyf-i kerāmât ile ancak feth ider Hayder."

(K.11 B.16 s.80)

(Kim almak istese, Hayber değil! Her biri bir demir dağdır. Onu keramet ile ancak Haydar feth eder.)

7-) ISFAHAN:

İran'ın önemli şehirlerinden biridir. Cevrî Divanında iki beyitte anılmıştır.

Bağdat fethinden dönen Sultan Dördüncü Murad'a sunulan kasidede anılan şehir, Acem hükümdarının memleketi olarak kullanılmıştır.

"Hezâr ḥavf ile rāh-ı gürizi tutdı velî
Hayâline ne Ḥorasân ne İsfahân geldi."

(K.7 B.25 s.75)

(Bin korku ile kaçış yolunu tuttu. Lakin, gözünün önüne ne Horasan ne de Isfahan geldi.)

8-) ISLİMYE:

Cevrî Divanında bir beyitte anılan İslimye, "Sabık Defterdar" Sofu Mehmet Paşa'nın burada yaptırdığı han için söylenen manzum tarihte kullanılmıştır.

"İdüp İslimye'de âli-eşer haqqā ki himmetle
Maḥallinde binā itdi bu ḥānı ḥasbeten lillāh."

(T.LXI B.2 s.317)

(İslimye'de gerçek (şu) ki; gayretle yüce bir eser (inşa) edip,
bu hanı mahallinde Allah rızası için bina etti.)

9-) İSTANBUL: (BEĞKOZ-ÇAMLIÇA)

Cevrî İstanbul'da yaşamış bir şair olmasına rağmen divanda İstanbul'la ilgili olarak üç beyit vardır. Beyitlerin birisi İstanbul, birisi Beğkoz, birisi de Çamlıca ile ilgili olarak söylenmiştir.

"Seyr için geldükde Beğkoz bağına iclāl ile
Pâyına yüz sürdi cûlar itmeyüp şabr u sükün."

(T.III B.9 s.289)

(Beğkoz bahçesine seyr için kudretle geldiğinde, ırmaklar sabretmeyip ve durmayıp ayağına yüz sürdü.)

"Oldı hālā Çamluca maqbūl-i t̄ab-ı hurremi
Buldı feyz-ı il̄tifātın bu fezā-yı hoş-hevā."

(T.LXXXVII B.3 s.330)

"Kim eğer vech-i selāmetle benüm
Şehr-i İstanbul olursa meskenüm."

(T.LX B.13 s.317)

10-) KAHİRE:

Mısır'ın önemli şehirlerinden olan Kahire, Cevri Divanında bir beyitte anılmıştır.

Sultan-zade Muhammed Paşa'nın Mısır Beglerbeği iken gönderilmiş olan kaside de Cevrî, dile hakimiyetini kelime oyunları ile göstermiştir.

"Devlet-i Kāhire'ye virdi kemāl-i tey'îd
Kuvvāt-i Kāhire-i hükm-i Hüdā celle celāl."

(K.19 B.5 s.93)

(Büyük ve yüce Tanrının emrinin ezen kuvveti, Kahire devletine, desteklemenin mükemmelini verdi.)

11-) KERBELÂ:

Irak'da bir bölgenin ve şehrin adı olmakla beraber, asıl şöhreti Hz. Muhammed'in torunu Hüseyin'in burada şehid edilmesiyle ilgilidir. Olaydan sonra Kerbela Şii müslümanların

kutsal bir beldesi haline gelmiştir. Kerbela, Cevrî Divanında Hayli Bey'in vefatı üzerine söylenen manzum tarihin bir beytinde anılmıştır.

"Olup lep-teşne Haylî Kerbelâ'da hûn-ı 'adâya
Şahâdet şerbetin nûş eyledi kâm-ı dilin buldı."

(T.LXXVII B.1 s.326)

(Hayli Kerbela'da düşman kanına susamış olup, gönlünün arzusunu bularak şahadet şerbetini içti.)

12-) KUDOS:

Ortadoğu'nun önemli şehirlerinden olan Kudüs, Cevrî Divanında bir beyitte anılmıştır.

Köprülü Mehmet Paşa'nın (H.1057/M.1647) Şam valisi olması üzerine söylenen manzum tarihte Kudüs ve Şam, ikisi birlikte kullanılmıştır. Kudüs, Kabe'den önce müslümanların kiblesi ve Hz.Peygamberin Mirac'a çıktığı şehir olarak bilinir.

"Virildi Kuds ü Şamuñ emr ü menşûrı hükümetle
iki pâkîze şehre vâli-i vâlâ-makâm oldu."

(T.LXLVII B.3 s.310)

(Kudüs ve Şam'ın buyruk ve (göreve ilişkin) fermanı devletle verildi. İki temiz şehre, yüce makamlı vali oldu.)

13-) NECEF:

Kufe civarında Hz. Ali'nin türbesinin bulunduğu yerdir.

Cevrî Divanında Peygamber soyundan gelen Kudsi-zade'nin devlet hizmetine girmesi üzerine söylenen manzum tarihte, bir beyitte mecaz-ı mürsel olarak kullanılmıştır.

"Gevher-i silk-i âl-i Ahmed kim
Zâtıdur âb-rûy-ı dürr-i Necef."

(Ahmed (Peygamber) soyunun ipinin mücevheri ki; kendisi Necef incisinin yüzsuyudur.)

0

14-) SAN'A:

Yemen'in eski ve önemli şehirlerinden biridir. Cevrî Divanında Haydar Paşa için söylenen kasidede anılan San'a tabii güzellikleriyle övülmüştür.

"Şehr-i Şan'a'yı ser-i defter-i büldân eyler,
Asumâna nola şehr ile nâz itse zemîn."

(K.29 B.12 s.114)

(San'a şehrini, şehirler defterinin başı yapan yeryüzü, gökyüzüne o şehirle naz etse şaşılırmı?)

15-) ŞAM:

Ortadoğu'nun önemli şehirlerinden olan Şam, Cevrî Divanında bir beyitte anılmıştır.

Köprülü Mehmet Paşa'nın (H.1057/M.1647) Şam ve Kudüs valisi olması dolayısıyla söylenen manzum tarihte, Kudüs şehri ile birlikte anılmıştır.

"Virildi Kuds ü Şamun emr ü menşuri hükümetle
iki pakize şehre vali-i vala-makam oldu."

(T.XLVII B.3 s.310)

(Kudüs ve Şam'ın buyruk ve (göreve ilişkin) fermanı devletle verildi. İki temiz şehre, yüce makamlı vali oldu.)

16-) YESRİB: (MEDİNE)

İslamiyetin kutsal şehirlerinden biridir. İlk müslümanların Mekke'de barınma imkanı kalmayınca, Hz. Peygamber'in ve arkadaşlarının hicret ettikleri Medine'nin eski adı Yesrib'dir.

Cevrî Divanında iki beyitte anılmıştır. Gül'e teşbih edilen Hz. Muhammed, Medine'de medfun olduğu için, buradan esen rüzgarda gül kokusu düşünülmüştür.

"Muâţţar eyleye her dem derûn u bîrânım
Nesîm-i râyiha-i hâk-i Yesrib ü Bathâ."

(Ter.Bend.V B.I/5 s.174)

(Mekke ve Medine toprağının kokusunun rüzgarı her zaman gönlümü ve viran (beden)ımı kokulandırır.)

d-) NEHİRLER:

Cevrî Divanında adı anılan nehirler Anadolu ve Anadolu dışındaki büyük nehirlerdir. Bolluk, bereket kaynağı ve büyüklük itibariyle teşbih unsuru olarak kullanılmışlardır.

1-) DICLE:

Anadolu'nun büyük nehirlerinden olan Dicle, Cevri Divanında bir beyitte anılmıştır. Bağdat fethiyle ilgili olarak söylenmiş olan manzum tarihte kullanılan beyit, Bağdat fethinde öldürülen düşman askerinin çokluğunu ifade için kullanılmıştır.

"Geçdi cümle asker-i şâh-ı Âcem şemsîrden
Oldı Nehr-i Dicle gark-ı hûn-ı erbâb-fesâd."

(T.VII B.9 s.288)

(Acem şahının askerlerinin hepsi kılıçdan geçti. Dicle nehri fesad ehlinin kanına gark oldu.)

2-) FIRAT: (FURAT)

Anadolu'nun büyük ırmaklarından biridir. Cevrî Divanında bir beyitte anılan nehir, açılmış olan bir kuyudan çıkan suyun benzetilene olarak kullanılmıştır.

"Hafr idüp himmetle bu cāh o şahib luṭf u cūd
Çıkdı bir su anuñ taşıfidür 'azb-i Fırāt."

(T.CV B.2 s.339)

(O cömertlik ve iyilik sahibi gayretle bu kuyuyu kazdırdı. (Kuyudan) bir su çıktı ki Fırat'ın tadı onun tarifidir.)

3-) NİL:

Dünyanın en büyük nehirlerinden olan Nil, Afrika da bereket ve bolluğun sermayesi olarak kabul edilebilir. Nil, Cevrî Divanında iki beyitte anılmıştır.

Divanda, Defterdar Salih Paşa için söylenmiş medhiyenin fahriyye bölümünde bulunan beyitte, Şat ile beraber kullanılmıştır.

"Ṭabum ol rûḥ-ı revāndur ki bulaydı feyzin
Akdığı yerde cevḥāhir bitürürdi Şāt u NİL."

(K.20 B.36 s.97)

(Yaradılışım öyle akan bir ırmaktır ki Şat ve Nil (onun) bereketini bulsaydı akdığı yerde mücevher bitirirdi.)

4-) ŞAT: (ŞATTU'L-ARAP

Fırat ve Dicle'nin Irak topraklarında birleşmesinden, denize döküldükleri yere kadar olan bölüm, Şat veya Şatt'ül-arap adıyla bilinir.

Bolluk ve bereketin sağlanmasındaki rolü itibariyle çok önemli olan bu nehir, Cevrî Divanında bir beyitte, Nil ile beraber kullanılmıştır.

"Tabûm ol rûd-ı revândur ki bulaydı feyzin
Akdığı yerde cevâhîr bitürürdi Şât u NİL."

(K.20 B.36 s.97)

(Yaradılışım öyle akan bir ırmaktır ki Şat ve Nil (onun) bereketini bulsaydı akdığı yerde mücevher bitirirdi.)

e-) DAĞLAR:

1-) TUR:

Sina çölünde bir dağ olup, asıl şöhreti Hz. Musa'nın burada Allah ile konuşmasındandır.

Tasavvufi düşüncede Tur, vuslata mani olan, insanın maddi yapısı olarak kabul edilir.

Cevrî Divanında dört beyitte adı anılan Tur, "Tur-ı Tecella", "Tur-ı Hüda" terkibleriyle işlenmiştir.

"Ben kelîm-i Kelâm-ı râz-ı dilem
Arş-ı 'âlâ-yı 'ışk Tûrumdur."

(Ben gönül sırlarının sözünü konuşanım. Aşkın en yüksek yeri Turumdur.)

"Kelîmullah olur hâfızları Kur'ân okurlarken
N'ola dirsem ferâz-ı ma'fili Tûr-ı tecellâdur."

(K.30 B.9 s.117)

SONUÇ

Cevri, imparatorluğun içte ve dışta çeşitli sıkıntılar yaşadığı XVII. yüzyıl ilk yarısında yaşamıştır. Osmanlı imparatorluğunun durakladığı bu dönemde, Divan Edebiyatı, geçmişinden aldığı hız ve yeni arayışlar içinde yükselme devrini sürdürmüştür.

Bir divan şairi olmasına rağmen, Cevri, çok yönlü kişiliği, çeşitli konularda verdiği eserleriyle de meşhurdur. Cevri'nin bu çok yönlü kişiliği şiirlerine, anlam yönüyle zenginlik, ifade yönüyle de zerafet vermiştir.

Çalışmamızda, Cevri Divanındaki tarihi ve efsanevi unsurları tesbit yanında, bunların Cevri tarafından işleniş biçimleri metin içersinde gösterilmiştir. Her başlık kendi içinde ayrıca değerlendirilmiştir. Böylece Cevri'nin tarihi ve efsanevi unsurları, şiir sunduğu kişilerin, sosyal mevkii, ilmi ve ekonomik durumu ile adlarına uygun olarak kullandığı görülmüştür.

Esasen divan şairlerinin kültür ve kültür kaynakları aynıdır. Şairleri birbirinden ayıran, bu ortak malzemeyi devrin geçerli sanat anlayışı ve zevkiyle, şahsi yeteneğini de kullanarak orijinal hale getirme başarısıdır.

Çalışmamızın I. Bölümünde kendilerine manzume sunulmuş olan tarihi şahsiyetler çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Kasidelere

konu olan tarihi şahsiyetlerin övgüsünde, onlara izafe ettiği idealize vasıflar yanında, adı geçen şahsiyetlerin tarihi kaynaklara yansıyan gerçek kimlikleri ile de karşılaştırmalar yapılmıştır.

Bu karşılaştırmalarımız sonunda Cevri'nin bazı kasidelerde nitelediği şahsiyetin, tarihi kaynaklarla bütünleştiği görülmüştür. Bazılarında ise şairin çelişkiye düştüğü durumlar olmuştur.

Cevri'nin bu bölümde kendisinden önce yaşamış ünlü İran şairleri ve ayrıca çağdaşı olan şairlere yer verdiği tesbit edilmiş ve bu şairlerin adının şiirde hangi sebeplerle zikredildiği, örneklerle gösterilmiştir. Divan'da tesbit edilen şairlerin hayli yekün tuttuğu dikkati çekmektedir.

Divan'da şairlerden başka, alimler, filozoflar ve sanatkarlar da Cevri'nin şiirlerinde malzemesi olmuştur. Divanda Alimler ve filozofların az yer tutmasına rağmen sanatkarlar daha fazla kullanılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ; dini şahsiyetler yer almıştır. Divan'da yer alan bütün peygamberler, dört büyük halife, sofiler ve diğer unsurların tesbiti yapılmıştır. Tesbit edilen bu dini şahsiyetlerin, şiirdeki işlevi örneklerle gösterilmiştir. Dini şahsiyetlerden Hz. Muhammed ve Mevlana için müstakil manzumeler bulunmasına rağmen, diğerleri şiir malzemesi olarak kullanılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ; tarihi ve efsanevi unsurlar yer almıştır. Bu unsurlar ; Tarihi-Efsanevi olan şahsiyetler, hikaye kahraman ve unsurları şeklinde, ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Tarihi-efsanevi şahsiyetler, tarihe mal olan vasıflarıyla, genellikle kasidelerde övgüsü yapılan kişinin vasıflarına uygun şekilde kullanılmışlardır.

Divanda tesbit edilen hikaye kahramanları, hikaye ve efsane ile ilgili unsurlar,gazelerde şiir malzemesi olarak işlenmiştir.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde ele aldığımız, şiir malzemesi olarak kullanılmış diğer unsurlar da türlerine göre tesbit edilmiştir. Bunlar ; eserler, kozmik unsurlar ve coğrafi unsurlar olarak tasnif edilmiştir. Bu unsurlardan coğrafi unsurlar fazla yekün tutarken, kozmik unsurlar ve eserler daha az kullanılmıştır.

Bütün olarak bakıldığında ; Cevri Divanının, tarihi, dini ve efsanevi şahsiyetler ve unsurlar bakımından zengin olduğu gözlenmiş ve tesbit edilmiştir. Sadece Cevri Divanına yönelik yaptığımız bu çalışma, aynı zamanda ; Divan şairlerinin şiir malzemesini bir kesit halinde vermeye yönelik olmuştur. Divan şiirinin yaslandığı kültürün zenginliği, mahiyeti ve şairin bu kültürü nasıl işlediği, Cevri Divanının incelenmesinde görülmüştür. Dolayısıyla bu tarzdaki çalışmalarla şiirimizin ve kültürümüzün haritasının çizilebileceğine inanıyoruz.

D İ P N O T L A R :

- 1-) Prof. Dr. Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986 s.26
 - 2-) Doç.Dr. Hüseyin Ayan, Cevri, Hayatı, Edebi Kişiliği Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni, Erzurum 1981 s.4
 - 3-) Prof. Dr. Orhan Okay, Sanat ve Edebiyat Yazıları, İstanbul 1990 s.85
 - 4-) Doç. Dr. Haluk İpekten (Heyetle), Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara 1988 s.92
- Ayrıca:
Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1976 s.667
Doç. Dr. Hüseyin Ayan, a.g.e. s.4
- 5-) Prof. Dr.Faruk Kadri Timurtaş, Tarih İçinde Türk Edebiyatı, İstanbul 1990 (2.Baskı) s.228
 - 6-) Doç. Dr. Hüseyin Ayan, a.g.e. s.7
 - 7-) Doç. Dr. Hüseyin Ayan, a.g.e. s.8
 - 8-) Doç. Dr. Hüseyin Ayan, a.g.e. s.31
 - 9-) Doç. Dr. Hüseyin Ayan, a.g.e. s.1
 - 10-) M. Cavit Baysun, "Murad IV" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.VII s.625
 - 11-) M. Cavit Baysun, "Murad IV" maddesi, İslam Ansiklopedisi C.VII
 - 12-) Mufassal Osmanlı Tarihi (Heyetçe), Baha Matbaası, İstanbul 1960 C.IV s.1940
 - 13-) Nihat Sami Banarlı, a.g.e. s.654
 - 14-) Doç. Dr. Hüseyin Ayan, a.g.e. s.31
 - 15-) Nihat Sami Banarlı, a.g.e. s.667
 - 16-) Prof. Dr. F. Kadri Timurtaş, a.g.e. s.277-s.306
 - 17-) Doç.Dr. Hüseyin Ayan, a.g.e. s.31

- 18-) Doc.Dr. Hüseyin Ayan, a.g.e. s.46
- 19-) Nef'i Divanı s.79
- 20-) "Sultanlar yeryüzünde Allah'ın gölgeleridir, her mazlum onlara sığınır."
- 21-) Nihat Sami Banarlı, a.g.e. s.654
- 22-) "Kaside Şairi Nef'i", Prof.Dr. Mehmet Çavuşoğlu, Ölümünün Üçyüzdellinci Yılında Nef'i, Ankara 1987 s.89
- 23-) Mufassal Osmanlı Tarihi, İstanbul 1960 C.IV s.1953
- 24-) Ord.Prof.Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ankara 1983 C.III K.1 s.223
- 25-) Mufassal Osmanlı Tarihi, İstanbul 1960 C.IV s.1954
- 26-) S.Nüzhet Ergun, Baki Divanı, İstanbul 1935 s.434
- 27-) Yılmaz Öztuna, Devletler ve Hanedanlar, Ankara 1990 C.II s.194
- 28-) Mufassal Osmanlı Tarihi, İstanbul 1960 C.IV s.1968
- 29-) Yılmaz Öztuna, a.g.e. s.195
- 30-) Ord.Prof.Dr. İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s.224
- 31-) "Kaside" Prof Dr. Mehmet Çavuşoğlu, Türk Dili, Divan Şiiri Özel Sayısı, Sayı:415-416-417 s.22
- 32-) Cavit Baysun, "Mehmed IV" maddesi, İslam Ansiklopedisi C.VII s.548
- 33-) Mufassal Osmanlı Tarihi (Heyetçe), Baha Matbaası İst.1960 C.IV s.2310
- 34-) Doc.Dr.Hüseyin Ayan, a.g.e. s.5
- 35-) Doc.Dr.Hüseyin Ayan, a.g.e. s.6
- 36-) Doc.Dr.Hüseyin Ayan, a.g.e. s.4
- 37-) Doc.Dr.Hüseyin Ayan, a.g.e. s.7
- 38-) Yılmaz Öztuna, a.g.e s. 700-701
- 39-) Franz Babinger, "Karacelebi-zade Aziz Efendi" maddesi, İslam Ansiklopedisi C.I s.64

- 40-) Franz Babinger, "Karaçelebi-Zade Aziz Efendi" maddesi, İslam Ansiklopedisi C.I s.64
- 41-) Franz Babinger, "Karaçelebi-Zade Aziz Efendi" maddesi, İslam Ansiklopedisi C.I s.64
- 42-) Ord. Prof.Dr. İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. C.III K.I s.237
- 43-) Franz Babinger, "Karaçelebi-Zade Aziz Efendi" maddesi, İslam Ansiklopedisi C.I s.65
- 44-) M.Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü, III cilt s.350
- 45-) Franz Babinger, "Karaçelebi-Zade Aziz Efendi" maddesi, İslam Ansiklopedisi C.I s.65
- 46-) Ord.Prof.Dr. İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. C.III. K.I s.227
- 47-) Ord.Prof.Dr. İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. C.III. K.I s.227
- 48-) Ord.Prof.Dr.İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. C.III K.I s.229
- 49-) Mufassal Osmanlı Tarihi, (Heyetçe) İst. 1960 C.IV s.1984
- 50-) Bursalı Mehmet Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri İst. 1972 C.II s.55
- 51-) Doç.Dr. Hüseyin Ayan, a.g.e. s.32
- 52-) Yılmaz Öztuna a.g.e. s.969
- 53-) Ord.Prof.Dr. İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. C.III K.I s.360-363
- 54-) Mufassal Osmanlı Tarihi, (Heyetçe) İst. 1960 C.IV s.1980
- 55-) Fatma Tulga Ocak, " Nef'i ve Türk Edebiyatındaki yeri" Ölümünün Üçyüzlüncü yılında Nef'i, Ank. 1987 s.13
- 56-) Ord.Prof.Dr. İ.Hakkı Uzunçarşılı a.g.e. s.104-107
- 57-) Doç.Dr. Hüseyin Ayan a.g.e. s.49
- 58-) Mufassal Osmanlı Tarihi (Heyetçe) İst. 1960 s.1937-1938
Ayrıca :
Ord.Prof.Dr. İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s.201-202
- 59-) Ord.Prof.Dr. İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s.197
- 60-) Ord.Prof.Dr. İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s.178

- 61-) Doc.Dr. Hüseyin Ayan a.g.e. s.37
- 62-) İhsan Süreyya Sırma, "Yemen" maddesi İslam Ansiklopedisi, C.XIII s.376
- 63-) Yılmaz Öztuna, a.g.e. s.1124
- 64-) Ord.Prof.Dr. İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s.118
- 65-) M. Cavit Baysun, "Ma an" maddesi, İslam Ansiklopedisi C.VII s.271
- 66-) M.Cavit Baysun, "Ma an" maddesi, İslam Ansiklopedisi C.VII s.272
- 67-) Mufassal Osmanlı Tarihi, C.IV s.1978
- 68-) Ord.Prof.Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s.202
- 69-) Ord.Prof.Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s.200
- 70-) Ord.Prof.Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s.161
- 71-) Ord.Prof.Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s.190
- 72-) Yılmaz Öztuna, a.g.e. s.700-701
- 73-) M.Zeki Pakalın, a.g.e. C.II s.233
- 74-) Yılmaz Öztuna a.g.e. s.541,701,903,905
- 75-) M.Zeki Pakalın, a.g.e. s.233
- 76-) M.Cavit Baysun, "Derviş Mehmet Paşa" Maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.III s.548
- 77-) Ord.Prof.Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s. 245
- 78-) Mufassal Osmanlı Tarihi, C.IV s. 2190
- 79-) Mufassal Osmanlı Tarihi, C.IV s. 1982
- 80-) Mufassal Osmanlı Tarihi, C.IV s. 1983
- 81-) M.Zeki Pakalın, a.g.e. C.I s. 791
- 82-) Mufassal Osmanlı Tarihi, C.IV s.1983
- 83-) Ord.Prof Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s. 305-306
- 84-) Ord.Prof.Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s. 371

- 85-) Doc.Dr. Hüseyin Ayan, a.g.e. s.52
- 86-) Doc.Dr. Hüseyin Ayan, a.g.e. s.8
- 87-) Mufassal Osmanlı Tarihi, C.IV s.1983
- 88-) Ord.Prof.Dr.i.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s.226
- 89-) Ord.Prof.Dr.i.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s.143,146,148
- 90-) Yar.Doc.Dr.Lütfi Bayraktutan, Seyhü'l-İslam Yahya Divanından Seçmeler,İst.1990 s.1
- 91-) Ord.Prof.Dr.i.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s.212
- 92-) Agah Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, İst. 1980 s.149
- 93-) Dr.İskender Pala,Ansiklopedik Divan şiiri Sözlüğü,Ank.1989 C.I s.461
Ayrıca :
A.Sırrı Levend, a.g.e. s.150
- 94-) İbrahim Kafesoğlu, "Nizamü'l-Mülk" maddesi, İslam Ansiklopedisi C.IX s.330
- 95-) Doc.Dr. Haluk İpekten, Divan Edebiyatı Nazım Şekilleri, Ank. 1985 s.22
- 96-) Ahmet Ateş, "Enveri" maddesi, İslam Ansiklopedisi C.IV s.278
Ayrıca :
Doc.Dr. Haluk İpekten, a.g.e. s.49
- 97-) A.Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, Ank. 1988 III. baskı s.228
Ayrıca:
E.Berthels,"İran"maddesi,İslam Ansiklopedisi C.V K.II s.1050
Doc.Dr. Haluk İpekten, Naili, Ank. 1986 s.13
- 98-) Doc.Dr. Haluk İpekten, a.g.e. s.22
- 99-) H.Ritter, "Hafız" maddesi, İslam Ans. C.V K.I s.65-71
- 100-)Ahmet Ateş, "Hakani" maddesi, İslam Ans. C.V K.I s.85-95
- 101-)Dr. İskender Pala, a.g.e. C.I s.418
- 102-)Agah Sırrı Levend, a.g.e. s.153
- 103-)Doc.Dr. Haluk İpekten, (Heyetle) Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ank. 1988

- 104-)A. Sırrı Levend, a.g.e. s.224
Ayrıca :
E. Berthels, "İran" maddesi, İslam Ans. C.V K.II s.1050
- 105-)Doc.Dr.Haluk İpekten, a.g.e. s.267
- 106-)Prof.Dr. A.Karahan, Nef'i Divanından Secmeler, İst. 1986 s.12
- 107-)Doc.Dr. H.Ayan, a.g.e. s.46
- 108-)Doc.Dr.Haluk İpekten, a.g.e. s.74
- 109-)Bursalı Mehmet Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri, İst. 1972
C.II s.300
- 110-)Tahsin Yazıcı "Sa'di" maddesi, İslam Ans. C.X s.36
- 111-)E.Berthels, "İran" Maddesi, İslam Ans. C.V K.II s.1047
- 112-)Dr. İskender Pala, a.g.e. s.434
- 113-)Ahmed Ateş, "Senai" maddesi, İslam Ans. C.X s.476-486
- 114-)A.Sırrı Levend, a.g.e. s.220
- 115-)Muhammed Şafi, "Urfi" maddesi, İslam Ans. C.IX s.481
- 116-)Kasım Kufralı, "Buhari" maddesi, İslam Ans. C.II s.771-772
- 117-)Dr. İskender Pala, a.g.e. s.93
- 118-)Yılmaz Öztuna, a.g.e. C.II s.195
- 119-)Kasım Kufralı, "Cürcani" maddesi İslam Ans. C.III s.246
- 120-)Halim Sabit Şibay, "Ebu Hanife" maddesi, İslam Ans. C.IV
s.20-28
- 121-)Dr. İskender Pala, a.g.e. s.86
- 122-)A. Sırrı Levend, Div. Ed. Maz. Mef. İst. 1980 s.168
Ayrıca:
Yard.Doc.Dr. Cemal Kurnaz, Hayali Bey Divanı Tahlili,
Ank.1984 s.122
- 123-)Dr. İskender Pala, a.g.e. s.322
- 124-)A. Sırrı Levend, a.g.e. s.110-111
- 125-)A. Sırrı Levend, a.g.e. s.120

- 126-)Dr. Iskender Pala, a.g.e. s.258
- 127-)Prof.Dr. Faruk Kadri Timurtas, Tarih içinde Türk Edebiyatı, II. Baskı İst. 1990
- 128-)Doç.Dr. Haluk İpekten, Baki, Hayatı Edebi Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları, Erzurum 1984 s.28
- 129-)Cem Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi Ank.1983 s.257
- 130-)Doç.Dr. Hüseyin Ayan, a.g.e. s.31
- 131-)Prof.Dr. Kemal Erarslan, Ahmed-i Yesevi, Divan-ı Hikmetten Seçmeler, Ank. 1983 s.39
- 132-)H. Ritter, "Cüneyd" maddesi, İslam Ans. C.III s.241-242
- 133-)Dr. Iskender Pala, a.g.e. s.148
- 134-)Doç.Dr. H. Ayan, a.g.e. s.7
- 135-)Ahmet Suphi Furat, " Zünnun" maddesi, İslam Ans. C.XIII s.655-656
- 136-)Dr. Iskender Pala, a.g.e. s.94
- 137-)Yard.Doç.Dr. Nejat Sefercioglu, Nev'i Divanının Tahlili, Ank.1990 s.28
Ayrıca :
Yard.Doç.Dr. Cemal Kurnaz, a.g.e. s.65
- 138-)Dr. Harun Tolasa, Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası, Ank.1973 s.27
- 139-)Dr. Iskender Pala, a.g.e. s.225
- 140-)Dr. Iskender Pala, a.g.e. s. 71
- 141-)A. Sirri Levend, a.g.e. s.162
- 142-)Dr. Iskender Pala, a.g.e. s. 76
- 143-)A. Sirri Levend, a.g.e. s. 155-156
- 144-)Iskender Pala, a.g.e. s. 175
- 145-)A. Sirri Levend, a.g.e. s. 161
- 146-)Yılmaz Öztuna, a.g.e. C.III s. 77
- 147-)Yılmaz Öztuna, a.g.e. C.III s. 77

- 148-)Dr. İskender Pala, a.g.e. s. 120
- 149-)A. Sırrı Levend, a.g.e. s. 157
- 150-)Dr. İskender Pala, a.g.e. s.325
- 151-)A. Sırrı Levend, a.g.e. s. 162
- 152-)Dr. İskender Pala, a.g.e. C.I s. 468
- 153-)Yılmaz Üztuna, a.g.e. C.III s. 82
- 154-)A. Sırrı Levend, a.g.e. s. 160
- 155-)Orhan Şaik Gökyay, "İskender" maddesi, İslam Ans. C.V K.II s.1078
- 156-)Yılmaz Üztuna, a.g.e. C.III s.351
- 157-)Yılmaz Üztuna, a.g.e. C.III s. 77
- 158-)Dr. İskender Pala, a.g.e. C.I s. 505
- 159-)Orhan Şaik Gökyay, a.g.e. s.1070
- 160-)Yard.Doç.Dr. Cemal Kurnaz, a.g.e. s. 312
- 161-)Dr. İskender Pala, a.g.e. s.106
- 162-)Halil İnalçık, "İslam Giray" maddesi, İslam Ans. C.V K.II s.1105
- 163-)A. Sırrı Levend, a.g.e. s. 156
- 164-)Dr. İskender Pala, a.g.e. s. 275
- 165-)Yılmaz Üztuna, a.g.e. C.III s. 82
- 166-)Dr. İskender Pala, a.g.e. s. 302
- 167-)A. Sırrı Levend, a.g.e. s. 162
- 168-)Yılmaz Üztuna, a.g.e. C.III s. 81
- 169-)A. Sırrı Levend, a.g.e. s.164
- 170-)A. Sırrı Levend, a.g.e. s.165
- 171-)Dr. İskender Pala, a.g.e. s.415
- 172-)A.Sırrı Levend, a.g.e. s. 165

- 173-)Dr. Iskender Pala, a.g.e. s.425
174-)Yılmaz Dztuna, a.g.e. C.III s.80
175-)A. Sırrı Levend, a.g.e. s.161
176-)Yard.Doc.Dr. Cemal Kurnaz, a.g.e. s. 135
177-)A. Sırrı Levend, a.g.e. s.165
178-)Prof.Dr. Hasibe Mazıoğlu, Nedim, Ank. 1988 s.104

B İ B L İ Y O G R A F Y A :

- Ateş, Ahmet : "Hakani" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.5 K.1.
 ----- : "Senai" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.10.
 ----- : "Enveri" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.4.
- Ayan, Hüseyin : Cevri, Hayatı , Edebi Kişiliği, Eserleri ve
 Divanının Tenkidli Neşri, Erzurum 1981
- Aybet, Nahit : Fuzuli Divanında Maddi Kültür, Ankara 1989
- Babinger, Franz: "Karaçelebi-zade Abdülaziz Efendi" maddesi,
 İslam Ansiklopedisi, C.1 s.65.
- Banarlı, Nihat Sami : Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1976
- Bayraktutan, Lütfi : Seyhü'l-İslam Yahya Divanından seçmeler,
 İst. 1990
- Baysun, Cavit : "Murad IV" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.7.
 ----- : "Mehmed IV" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.7.
 ----- : "Derviş Mehmed Paşa" maddesi, İslam Ansiklopedisi,
 C.3
 ----- : "Ma'n" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.7.
- Berthels, E. : "İran" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.5 K.II.
- Bilgegil, Kaya : Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belagat) Ankara 1980
- Cengiz, Halil Erdoğan: Divan Şiiri Antolojisi, II. Baskı İstanbul
 1983.
- Cavuşoğlu, Mehmet : Necati Bey Divanının Tahlili, İstanbul 1971
 ----- : Yahya Bey ve Divanından Örnekler, İstanbul 1971
 ----- : "Kaside Sairi Nef'i", Ölümünün Üçyüzdüncü
 Yılında Nef'i, Ankara 1987

- : "Kaside", Türk Dili, Divan Siiri Üzel
Sayısı, Sayı:415-416-417
- Dilcin, Cem : Örneklerle Türk Siir Bilgisi, Ankara 1983
- Eraslan, Kemal : Ahmed-i Yesevi, Divan-ı Hikmetten Seçmeler,
Ankara 1983
- Ergun, Sadettin Nüzhet : Baki Divanı, C.1 ,İstanbul 1935
- Furat, Ahmet Suphi : "Zünnun" maddesi, İslam Ansiklopedisi,
C.XIII
- Gökyay, Orhan Şaik : "İskender" maddesi, İslam Ansiklopedisi,
C.5 K.II.
- Inalcık, Halil:"İslam Giray" maddesi,İslam Ansiklopedisi C.5 K.II
- ipekten, Haluk : Baki, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin
Açıklamaları, Erzurum 1984
- : Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri, Ankara 1985
- (Bir Heyetle Beraber) : Tezkirelere göre Divan
Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara 1988
- iz, Mahir : Tasavvuf, Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar,
3. Baskı, İstanbul
- Kafesoglu, İbrahim : "Nizamü'l-Mülk" maddesi, İslam Ansiklopedisi
C.9.
- Kaplan, Mehmet : Tevfik Fikret, Devir, Şahsiyet Eser İst. 1971
- Karahan, Abdülkadir : Nef'i Divanından Seçmeler, İstanbul 1986
- Köprülü, M.Fuat: Türk Edebiyat Tarihi, II.Baskı, İstanbul 1980
- : Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976
- : Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986
- Köymen, Mehmet Altay : Nizamü'l-Mülk-Siyasetname, İstanbul 1990

- Kurfalı, Kasım : "Cürcani" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.III
 -----: "Buhari" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.II
- Kurnaz, Cemal : Hayali Bey Divanı Tahlili, Ankara 1984
- Levend, Agah Sırrı : Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler
 Mazmunlar ve Mefhumlar, 3.Baskı, İstanbul 1980
 ----- : Türk Edebiyatı Tarihi (giriş), C.1, 3.Baskı,
 Ankara 1988
- Mazıoğlu, Hasibe : Türk Edebiyatı (eski) maddesi, Türk
 Ansiklopedisi C.XXXII
 -----: Nedim, Ank. 1988
- Mehmet, Tahir (Bursalı) : Osmanlı Müellifleri, C.2 İstanbul 1972
- Mufassal, Osmanlı Tarihi: (Hey'etçe) C.IV İstanbul 1960
- Ocak, Fatma Tulga : "Nef'i ve Türk Edebiyatındaki Yeri" ölümünün
 Üçyüzzellinci Yılında Nef'i, Ank.1987
- Okay, Orhan : Sanat ve Edebiyat Yazıları, İstanbul 1990
- Öztuna, Yılmaz: Devletler ve Hanedanlar, 3. Cilt, Ankara 1990
- Pakalın, Mehmet Zeki : Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İst.
- Pala, İskender : Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, C.2 Ank. 1989
- Pekolcay, Necla : (Eraydın Selçuk'la) İslami Türk Edebiyatı,
 (giriş) 3. Baskı, İstanbul 1976
- Ritter, H. : "Cüneyt" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.3
 ----- : "Hafız" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.5
- Sefercioğlu, Nejat : Nev'i Divanının Tahlili, Ankara 1990
- Şafi, Muhammed : "Urfi" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.9
- Sırma, İhsan Süreyya : "Yemen" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.3